TÜRKİYE CUMHURİYETİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ (Hadis) ANABİLİM DALI

TEŞEHHÜDDE ŞEHADET PARMAĞININ DURUMU

Yüksek Lisans Tezi

Mahmut Güleç

Ankara 2019

TÜRKİYE CUMHURİYETİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ (Hadis) ANABİLİM DALI

TEŞEHHÜDDE ŞEHADET PARMAĞININ DURUMU

Yüksek Lisans Tezi

Mahmut Güleç

Tez Danışmanı

PROF. DR. ENBİYA YILDIRIM

Ankara 2019

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR 5
ÖNSÖZ 6
GİRİŞ 7
1. Araştırmanın Konusu 7
2. Araştırmanın Amacı ve Önemi 7
3. Araştırmanın Yöntemi 7
4. Araştırmanın Kaynakları 8
TEŞEHHÜDÜN ANLAM VE ÖNEMİ 10
1. Teşehhüdün Anlamı 10
2. Teşehhüdün Önemi 10
3. Teşehhüdün Hikmet ve Faydaları 10
4. Teşehhüd Şekilleri 11
BİRİNCİ BÖLÜM 14
1. Teşehhüd Esnasında Ellerin ve Kolların Durumu 14
2. Teşehhüdde Şehadet Parmağının Durumu İle İlgili Rivayetler 18
3. Hz. Peygamber'in Teşehhütte Şehadet Parmağını Hareket Ettirip Ettirmemesi . 36
4. Teşehhüd Esnasında Diğer Parmakların Durumu 45
5. Hz. Peygamber'in Parmak ile İşaret Esnasında Dua Etmesi 50
6. Teşehhütte Tek Parmak ile İşarette Bulunulması 52
7. Hz. Peygamber'in Teşehhüt Esnasında İşaret Parmağını Dikmesi 54
8. Hz. Peygamber'in Teşehütte İşare Parmağına Bakması 57
9. Rivayetlerden Ortaya Çıkan İşaret Şekilleri 59
10. İsnad Şemaları 61
10.1. Abullah b. Ömer Rivâyetleri'nin İsnad Şeması 61
10.2. Abullah b. Zübeyr Rivayetleri'nin İsnad Şeması: 62
10.3. Vail b. Hucr Rivayetleri'nin İsnad Şeması 63
10.4. Numeyr el-Huzai Rivayetleri'nin İsnad Şeması 64
10.5. Hufaf b. Îma Rivayetleri'nin İsnad Şeması 65
10.6. Sa'd b. Ebi Vakkas Rivayetleri'nin İsnad Şeması 65
10.7. Ebu Hureyre Rivayetleri'nin İsnad Şeması 66
10.8. Ebu Humeyd es-Sâidî Rivayetleri'nin İsnad Şeması 66
İKİNCİ BÖLÜM - FIHKÎ YAKLAŞIMLAR 67
1. Parmakla işarette bulunmanın sünnet olduğu görüşü 67

2. Parmağın devamlı surette hareket ettirilmesiyle beraber işarette bulunmanın sünnet olduğu görüşü 70
3. Teşehhüdde parmak ile işarette bulunmanın mekruh veya haram olduğu görüşü 71
DEĞERLENDİRME VE SONUÇ 73
KAYNAKÇA 77
ÖZET 80
ABSTRACT 81

KISALTMALAR

b. : bin , ibn (oğlu)

bkz. : bakınız

çev. : çeviren

DİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

h. no. : hadis numarası

ö. : ölüm yılı

s. : sayfa

ss. : sayfalar

thk. : tahkîk eden

trc. : tercüme eden

tsh. : tashîh eden

yy. : yayın yeri yok

ÖNSÖZ

İslam'ın beş temel esaslarından biri olan "namaz"ın pratiğine dair, Kur'an-ı Kerim'de içkin geniş izahatları bulunmaması ve rivayetlerin de farklılık arz etmesinden kaynaklı olarak, müçtehitler veya daha geniş tabirle fâkihler tarafından farklı telakkiler ve yaklaşımlar sergileniyordu. Namazın nasıl kılınacağına dair sağlanılan bu argümanlar, İslâm âlimleri tarafından ve kendilerinin de yaşadığı ilmî havzadan etkilenerek şekilleniyordu. İslâm ilim coğrafyasında gözlenen çeşitlilik; kültürel farklılıklar, erişilen ilmî kaynaklar gibi çoklu faktörler sergilenen ilmî faaliyetlerin şekillenmesinde etkiliydi. Zira Hz. Peygamber'den varid olan farklı rivayetler, fâkihler tarafından damıtılarak kendi kavrayışları ekseninde işlenmekteydi. İbadetin ya da İslam'ın "omurgası" sayılabilecek temel şer'i bilgilerin etrafında genişleyen ilmi çalışmalar veya içtihatlar bütünü, uygulamada küçük değişiklikler barındırıyordu. Tam da bu hakikatten hareketle, namaza dair "teşehhüdde şehadet parmağının durumu" meselesini ele alacağız. Özellikle rivayetlerin ortaya çıkardığı farklılıkların sebebini ortaya koymaya çalışıp, bununla birlikte âlimlerin mevzumuza dair fikirlerine yer verip konu genişliği bakımından "sınırlı" ama yaklaşım bakımından çok çeşitli katmana sahip olan bu spesifik konumuz hakkında "bilgi" aktaracağız.

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu

Araştırmamız, dinin direği olan namaz ibadetinin rükunlarında olan ka'de'de, yani teşehhüdde, işaret parmağının durumunu konu edinmektedir. Teşehhüd anında işaret parmağının durumunu açıklayan rivayetler tespit edilip gerekli incelemeye tabî tutulacaktır. Bu rivayetlerden ortaya çıkan farklı fıkhî yaklaşımlar tespit edilip dayandıkları deliller ortaya konulmaya çalışılacaktır.

2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Günlük dinî yaşantımızda önemli bir yer edinen namaz ibadeti Kur'an'da kesin bir şekilde emredilmiştir. Namazın nasıl kılınacağı ise Hz. Peygamber'in sünneti ile açıklanmıştır. Ancak bununla birlikte namazın nasıl kılınacağı hususunda mezhepler arasında bazı faklılıklar mevcuttur. Bu farklılıklar arasında, namazın rükünlarında olan 'oturuşta' teşehhüdde şehadet parmağın durumu da yer almaktadır. Söz konusu ihtilafların gündelik hayatımızda ne şekilde tezahür ettiğini gözler önüne sermesi açısından bu çalışmamız son derece önem arz etmektedir. Bir mezhepe mensup olan insanlar, farklı uygulamara pratikde şahit olduklarında, bu farklılıkları uygulayan insanlar hakkında olumsuz bir izlenime sahip olmaktadırlar. Biz bu çalışmamızla, teşehhüd esnasında pratikte ortaya çıkan farklılıkların keyfiyetini ve mahiyetini ortaya koyarak bu farklılıkların tabii ve insani olduğunu, dolayısıyla olumsuz hiç bir izlenimin oluşmaması gerektiğini ispat etmeye çalışacağız.

3. Araştırmanın Yöntemi

Biz bu çalışmamızda söz konusu ihtilafları delilleri ile birlikte tespit etmeye ve bir sonuca varmaya çalıştık. İlk olarak teşehhüd hakkında genel bilgilere yer verdik. Birinci

bölümde ise teşehhüdde parmağın durumunu açıklayan rivayetleri tespit ettik ve sened ve metin tahliline tabî tuttuk. Söz konusu rivayetlerin temas ettiği noktaları konularına göre tasnif ederek açıklığa kavuşturduk. İkinci bölümde ise bu konudaki fıkhî yaklaşımları ele aldık. Elde edilen bu bilgileri ise değerlendirmeye tabî tutarak sonuç bölümünde aktardık.

4. Araştırmanın Kaynakları

Teşehhüdde parmağın durumunu ifade eden rivayetlerin tespitinde temel hadis kitapları esas alınmıştır. Müslim'in *el-Câmiu's-Sahîh'i*, İbn Mâce'nin *el-Câmi'si (es-Sünen'i)*, Ebû Davud'un *es-Sünen'i*, Nesâî'nin *es-Sünen-i Suğra*'sı, Tirmizî'nin *es-Sünen*'i, İmam Mâlik'in *Muvatta*'sı, Ahmed b. Hanbel'in *Müsned'*i, Dârimî'nin *Sünen*'i, İbn Huzeyme'nin *Sahîh*'i, Beyhâkî'nin *es-Sünenü'l Kübrâ ve Marifetü's Süneni ve'l Asâr*'ı kullanılan kaynaklar arasında yer almaktadır. Ancak Buhârî'nin *el-Câmiu's-Sahîh*'inde teşşehüdde parmağın durumunu ifade eden bir rivayet tespit edilmemiştir.

Raviler hakkında cerh ta'dil değerlendrimeleri için İbn Sa'd'ın (ö. 230) *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*'sı, İbn Ebî Hâtim'in (ö. 327) *Kitabü'l-Cerh ve't-Ta'dîl*'i, İbn Hibban'ın (ö. 354) *es-Sikât*'ı, Mizzî'nin (ö. 742) *Tehzîbu'l-Kemâl*'i, Zehebî'nin (ö. 748) *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ ve el-Kâşif*'i, İbn Hacer'in (ö. 852) *Tehzîbu't-Tehzîb* ve *Takrîbu't-Tehzîb*'i kullanılmıştır.

Fıkhi yaklaşımlar bölümünde fıkhî mezheplerin temel kitaplarından istifade edilmiştir. Bu bağlamda İbn Kudâme'nin (ö. 620) *el-Muğnî*'si, İbn Âbidîn'in (ö. 1252), *Reddü'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr şerhi Tenvîri'l-ebsâr*'ı, er-Râfiî'nin (ö. 623), *el-'Azîz şerhu'l-Vecîz*'i, eş-Şâfiî, Muhammed b. İdris (ö. 204), *el-Ümm*'u, eş-Şirbînî'nin (ö. 977) *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-Minhâc*'ı, İbn Abdülber'in (ö. 463), *el-İstizkârü'l-câmi' li-mezâhibi fukahâi'l-emsâr ve 'ulemâi'l-aktâr fîmâ tezammenehü'l-Muvatta'*'ı, İbn Müflih'in (ö. 884) *el-Mübdi' şerhu'l-Mukni'si,* en-Nevevî'nin (ö. 676) *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb*'i, el-Kâsânî'nin (ö. 587) *Bedâi'u's-sanâi' fî tertîbi'ş-şerâi*'i ve ed-Derdîr'in (ö. 1201) *Şerhu'l-kebîr*'i kaynak olarak kullanılmıştır.

Ayrıca Sami Şahin'in *Tahiyyatta Parmakla İşaret Etme İle İlgili Rivayetlerin Tahlîli Ve Fıkhî Yaklaşımlar*, Mustafa Karabacak'ın *Teşehhütte Şehadet Parmağın Durumu* ve Abdüsselâm Ebû Samha'nın *Heyetu Tahrîku'l İsba' Fi't Teşehhüd Fi's Salah* adlı makaleleri'de istifade edilen kaynaklardandır. Sami Şahin'in kaleme aldığı makalede bu konuda vârid olan rivayeter sahabe ravilerine göre tasnif edilmiş ve isnadlarda yer alan bütün raviler cerh - tadil değerlendirmesine tabi tutulmuşlardır. Daha sonra sahabe ravilerinin rivayetleri arasında metin tahlili yapılmıştır. Mustafa Karabacak'ın kaleme aldığı makalede ise rivayetler konularına göre ayrılmış, ancak sened tahliline yer verilmemiştir. Biz bu çalışmamızda söz konusu rivayetleri konularına göre tasnif ederek gerekli isnad ve metin tahlillerini yapmak suretiyle bir sonuca varmaya çalışacağız. Daha sonra söz konusu rivayetlerin isnad şemalarını eksiksiz gösterecegiz. Son olarak bu konuda fıkhî yaklaşımları üç başlıkta ele alıp bütün görüşlere zer verecegiz. Zikredilen kaynakların yanısıra bu çalışmamızda istifade edilen birçok kaynak eser, kaynakça bölümünde zikredilmiştir.

TEŞEHHÜDÜN ANLAM VE ÖNEMİ

1. Teşehhüdün Anlamı

Sözlük anlamı *'şehadet getirmek, şahitlik istemek, tahiyyatta oturmak'* olan teşehhüd kelimesi, fıkhî terim olarak namaz kılarken ka'dede *'tahiyyat duasını'* okumayı ifade eder. Hz. Peygamber döneminde *'tahiyyatu's salât', 'hutbetu's salât'* isimleriyle anılan tahiyyat, daha sonraki dönemlerde teşehhüd ismiyle anılmıştır. Bu isim, tahiyyat duasının sonunda yer alan kelime-i şehadetten dolayı verilmiştir.[1] Teşehhüd, adeta kişinin Hz. Allah'ın huzurunda Hz. Allah, elçisi, melekleri ve sâlih kulları ile selamlaşmasınıı ifade etmektedir.

2. Teşehhüdün Önemi

Müslüman olmanın ilk şartı olması hasebiyle 'kelime-i şehadet'in dimizdeki yeri son derece önem arz etmektedir. İslam'ın ikinci şartı olan namaz ibadetinde, Hz. Allah'ın birliğine ve Hz. Muhammed'in Hz. Allah'ın kulu ve elçisi olduğuna şahitlik etmekteyiz. Bundan dolayı Hz. Peygamber, namazda teşehhüd duâsını okumaya son derece önem vermiş, ümmetininde bu duâyı mutlak surette öğrenmeleri ve namazda okumaları için büyük çaba sarf etmiştir. Şöyle ki bu duâyı, Kur'an'dan bir sûre öğretir gibi ashâbına öğretmiştir.[2] Hz. Peygamber'in teşehhüd duâsını Hz. Allah'ın sözü gibi öğretmesi, teşehhüd duâsının önemini gözler önüne sermektedir.

3. Teşehhüdün Hikmet ve Faydaları

Müslümanın her namazda Hz. Allah'ın birliğini ve Hz. Muhammed'in Hz. Allah'ın kulu ve elçisi olduğunu ikrâr etmesinin elbette bir takım hikmet ve faydaları

---

[1] Fahrettin Atar, **'Teşehhüd'**, DİA, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011, XL/563

[2] Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail b. İbrâhim (ö. 256), **el-Câmiu's-Sahîh**, thk. Muhammed Züheyr en-Nasır, Beyrut, Dâru Tavkı'n-Necât, 1422, VIII/59, h. no: 6265; Ahmed b. Hanbel,Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed b. Hanbel b. eş-Şeybânî (ö. 241), **Müsned**, thk. Şu'ayb el-Arnavut ve dğr., Müessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1995, VII/48-49, h. no: 3934.

vardır. Namaz kılan her müslümanın bu gerçeğe her defasında şahitlik etmesi, bu bilinç ile yaşamasını ve bir an olsun bu gerçeği unutmamasını sağlamaktadır.

Teşehhüd esnasında parmak ile işaret ise tevhid inancı her defasında pekiştirmekte ve bu sayede Hz. Allah'a huşu içerisinde boyun bükülüp yalvarılmasını sağlamaktadır. Ayrıca işaret esnasında namaz kılan kişi okunan duâ'ya yoğunlaşmaktadır.

4. Teşehhüd Şekilleri

Namazın farzlarından olan ka'de de okunan 'teşehhüd' duasını Hz. Peygamber ashabına Kur'an'dan bir sûre öğretir gibi öğretmiştir. Sözkonusu duanın ise farklı metinleri mevcuttur. Bu duânın, azda olsa, farklılıklar arz etmesinin ise herhangi bir sakıncası yoktur. Zira tıpkı Kur'an'ın farklı kıraatlar üzerine nazil olması gibi, Hz. Peygamber'in de ashabına farklı farklı 'teşehhüd' dualarını öğretmesinde bir sakınca yoktur. Biröok sahabîden nakledilen 'teşehhüd duası' kapsamındaki rivayetler arasında en çok kabul görenler Abduullah b. Mes'ûd, Abdullah b. Abbas ve Hz. Ömer rivayetleridir.

a. Abdullah b. Mes'ûd tarafından rivayet edilen teşehhüd duası:

حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عِيسَى، حَدَّثَنَا أَبُو عَبْدِ الصَّمَدِ عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ عَبْدِ الصَّمَدِ، حَدَّثَنَا حُصَيْنُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ أَبِي وَائِلٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ كُنَّا نَقُولُ التَّحِيَّةُ فِي الصَّلَاةِ وَنُسَمِّي وَيُسَلِّمُ بَعْضُنَا عَلَى بَعْضٍ، فَسَمِعَهُ رَسُولُ اللَّهِ فَقَالَ: قُولُوا: التَّحِيَّاتُ لِلَّهِ وَالصَّلَوَاتُ وَالطَّيِّبَاتُ السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ السَّلَامُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللَّهِ الصَّالِحِينَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ

وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ، فَإِنَّكُمْ إِذَا فَعَلْتُمْ ذَلِكَ فَقَدْ سَلَّمْتُمْ عَلَى كُلِّ عَبْدٍ لِلَّهِ صَالِحٍ فِي السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ[3]

Abdullah b. Mes'ûd: *'Selam, rahmet ve bütün güzellikler, her türlü dil, beden ve mal ile yapılan ibadetler Allah'a mahsustur. Ey Peygamber! Allah'ın rahmeti ve bereketleri senin üzerine olsun. Selâm bizlere ve Allah'ın sâlih kullarına olsun. Ben şahadet ederim ki, Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur. Ve şahadet ederim ki Hz. Muhammed Allah'ın kulu ve Resûlüdür.' Eğer bu şekilde dua da bulunursanız, gökdeki ve yerdeki sâlih kullar ile selamlaşmış olursunuz.*

b. Hz. Ömer tarafından rivayet edilen teşehhüd duası:

حَدَّثَنِي يَحْيَى، عَنْ مَالِك، عَنْ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَبْدٍ الْقَارِيِّ، أَنَّهُ سَمِعَ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ وَهُوَ عَلَى الْمِنْبَرِ يُعَلِّمُ النَّاسَ التَّشَهُّدَ، يَقُولُ: " قُولُوا: التَّحِيَّاتُ لِلَّهِ الزَّاكِيَاتُ لِلَّهِ الطَّيِّبَاتُ الصَّلَوَاتُ لِلَّهِ، السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ، السَّلَامُ عَلَيْنَا وَعَلَى ى عِبَادِ اللَّهِ الصَّالِحِينَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ[4]

Hz. Ömer: *'Selam, iyilik, rahmet ve bütün güzellikler, her türlü dil, beden ve mal ile yapılan ibadetler Allah'a mahsustur. Ey Peygamber! Allah'ın rahmeti ve bereketleri*

[3] Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail b. İbrâhim (ö. 256), **el-Câmiu's-Sahîh**, thk. Muhammed Züheyr en-Nasır, Beyrut, Dâru Tavkı'n-Necât, 1422, I-IX. II/63, h. no: 1202. Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed b. Hanbel b. Helâl b. Esed eş-Şeybâni (ö. 241), **Müsned**, thk. Şu'ayb el-Arnavut ve dğr., Müessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1995, IV/117, h. no: 4015.

[4] İmam Malik b. Enes , Ebû Abdullah el-Asbahî (ö. 179), **el-Muvatta'**, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, thk. Muhammed Fuâd Abdülbaki, Beyrut,1985.II/ 124, h. no: 300.

senin üzerine olsun. Selâm bizlere ve Allah'ın sâlih kullarına olsun. Ben şahadet ederim ki, Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur. Ve şahadet ederim ki Hz. Muhammed Allah'ın kulu ve Resûlüdür.'

c. Abdullah b. Abbas tarafından rivayet edilen teşehhüd duası:

حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا لَيْثٌ. ح وحَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ رُمْحِ بْنِ الْمُهَاجِرِ، أَخْبَرَنَا اللَّيْثُ، عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، وَعَنْ طَاوُسٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّهُ قَالَ: "كَانَ رَسُولُ اللَّهِ يُعَلِّمُنَا التَّشَهُّدَ، كَمَا يُعَلِّمُنَا السُّورَةَ مِنَ الْقُرْآنِ، فَكَانَ يَقُولُ: التَّحِيَّاتُ الْمُبَارَكَاتُ، الصَّلَوَاتُ الطَّيِّبَاتُ لِلَّهِ، السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ، السَّلَامُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللَّهِ الصَّالِحِينَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ[5]

Abdullah b. Abbas: *' Hz. Peygamber bizlere Kur'an'dan bir sûre öğretir gibi teşehhüdü öğretirdi: 'Selam, bereket, rahmet ve bütün güzellikler, her türlü dil, beden ve mal ile yapılan ibadetler Allah'a mahsustur. Ey Peygamber! Allah'ın rahmeti ve bereketleri senin üzerine olsun. Selâm bizlere ve Allah'ın sâlih kullarına olsun. Ben şahadet ederim ki, Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur. Ve şahadet ederim ki Hz. Muhammed Allah'ın Resûlüdür.'*

[5] Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyri en-Neysâbûrî (ö. 261), **el-Câmi'u's-Sahîh**, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Beyrut, Dâru İhyâi't-Turâs el-Arabî, 1991, I/302, h. no: 403. Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, IV/407, h. no: 2665;

BİRİNCİ BÖLÜM

Teşehhüdün namazın her oturuşunda okumamısı tavsiye eden Hz. Peygamber bu konuya son derece önem vermiş ve ashabına da Kur'an'dan sûre öğretir gibi öğretmiştir. Sahabîler de bu konuya son derece önem vermiş ve Hz. Peygamber'den teşehhüd hususunda göredükleri her detayı hafızalarına kaydetmişlerdir. Bu konudaki heme her detayı bizzat yaşayarak tatbik etmişler ve sonraki nesillere aktarmışlardır. Bundan dolayıda hadis kitaplarında 'teşehhüd' meselesi, 'kitabu's salât' bölümlerinde 'babu't teşehhüd' altbaşlığı altında genişce zikredilmiştir. Bu altbaşlıklarda teşehüdde şehadet parmağın durumu meselesine genellikle ayrı başlıklar altında temas edilmiştir. Bu bölümde konumuz hakkında vârid olan rivayetleri tek tek ele alarak bir sonuç ortaya koymaya çalışacağız. Toplam sekiz sahabe râvisinden nakledilen rivayetlerin isnad ve metin yönünden değerlendirmeleri yapılarak konularına göre ayrılacaktır.

1. Teşehhüd Esnasında Ellerin ve Kolların Durumu

Namazın farzlarından olan kıyamda, rükuda ve secdede ellerin durumu belirtildiği gibi teşehhüt esnasında da ellerin durumu ifade edilmiştir. Teşehhüd esnasında ellerin ve kolların (dirseklerin) durumuna işaret eden bir çok rivayet bulunmaktadır. Teşehhüdde parmakların durumunu ortaya koyan hemen her rivayette ellerin konumu, bazı rivayetlerde de kolların ve dirseklerin konumu açıkça vurgulanmıştır.

a. Hadisin Metni:

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحِيمِ الْبَزَّازُ، حَدَّثَنَا عَفَّانُ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَاحِدِ بْنُ زِيَادٍ، حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ حَكِيمٍ، حَدَّثَنَا عَامِرُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الزُّبَيْرِ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: «كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا قَعَدَ فِي الصَّلَاةِ، جَعَلَ قَدَمَهُ الْيُسْرَى تَحْتَ فَخِذِهِ الْيُمْنَى وَسَاقِهِ، وَفَرَشَ قَدَمَهُ الْيُمْنَى، وَوَضَعَ يَدَهُ

الْيُسْرَى عَلَى رُكْبَتِهِ الْيُسْرَى، وَوَضَعَ يَدَهُ الْيُمْنَى عَلَى فَخْذِهِ الْيُمْنَى، وَأَشَارَ بِأُصْبُعِهِ» وَأَرَانَا عَبْدُ الْوَاحِدِ وَأَشَارَ بِالسَّبَّابَةِ[6]

b. Hadisin Tercümesi:

Muhammed b. Abdurrahîm (ö.255) > A'ffân b. Müslim (ö.220) > Abdulvâhid b. Ziyâd (ö.176) > Osman b. Hakîm (ö.139) > Âmir b. Abdullah (ö.121) > Abdullah b. Zübeyr (ö.72):

'Hz. Peygamber namazda oturduğu zaman sol ayağını sağ bacağının altına koyar, sağ ayağını da yere yayardı. Sol elini sol dizinin üstüne, sağ elini de sağ uyluğu üstüne koyar ve parmağı ile işarette bulunurdu. (Affân der ki:) Abdulvâhid bunu bize gösterir ve şehâdet parmağı ile işaret ederdi.'

c. İsnad Tahlîli:

Abdullah b. Zübeyr (ö.72): Sahabîdir.[7]

Âmir b. Abdullah (ö.121): Ravi tabakasının[8] dördüncü tabakasından olup Buhârî

[6] Ebû Dâvûd es-Sicistânî, Süleyman b. el-Eş'as b. İshâk (ö. 275), **es-Sünen**, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamid, Beyrut, Mektebetu'l Asriyye, Kitabu's Salât, I/259, h. no: 988

[7] Sahâbîler 'الصحابة كلهم عدول - sahâbe'nin tamamı âdildir' prensibi gereğince cerh - tâdil değerlendirmesine tabî tutulmamışlardır.

[8] İlgili rivâyetlerde yer alan râviler, İbn Hacer'in tasnîfine göre tabakalandırılmıştır. İbn Hacer'e göre tabaka 'yaşları eşit olup aynı hocalarla likâları tespit olan gurup' anlamına gelmektedir. İbnu Hacer, sahâbe asrından rivayetin sona erdiği devre kadar olan tabakaları on iki kısma ayırmıştır, Kütüb-ü Sitte'de rivayeti bulunmayanlar bu tabakalara dâhil değildir: Birinci tabaka: Dereceleri farklı olmakla beraber Sahâbe-i Kirâm tabakası; İkinci tabaka: Büyük Tâbiiler tabakası; Üçüncü tabaka: Orta yaşlı tabiîler tabakası; Dördüncü tabaka: Rivayetlerinin çoğu tâbiinden olup orta yaşlı tabiilerden sonra gelenler tabakası; Beşinci tabaka: Sahâbelerle görüşüen, ancak onlardan hadîs duymamış olan küçük yaşlı tâbiiler tabakası; Altıcı tabaka: Beşinci tabakadaki râvîlerle görüşmekle beraber, sahabe ile görüşmeyenler tabakası; Yedinci tabaka: Büyük etbâ'u't-tâbi'în tabakası; Sekizinci tabaka: Orta yaşlı etbâut-tâbi'în tabakası; Dokuzuncu tabaka: Küçük etbâ'u't-tâbi'în tabakası; Onuncu tabaka: Tabi'în ile görüşmeyip etbâu't-tabiînden hadîs rivayet eden büyük râvîler tabakası; Onbirinci tabaka: Tâbi'în ile görüşmeyip etbâu't-tabiînden hadîs rivayet eden orta yaşlı râvîler tabakası ve on ikinci tabaka: Etbâu't-tâbiinden hadis alan küçük râvîler tabakası. (İbn Hacer, Tahriru takribi't-tehzib, Muessesetü'r-Risâle, 1997, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf ve Şuayb Arnavut, Mukaddime, s. 7.)

ve Müslim kendisinden rivayet de bulunmuşlardır. İbn Hibban, Yahya b. Mu´în ve Nesâî gibi hadis otoriteleri kendisinin *sika* bir ravi olduğunu belirtmişlerdir. [9]

Osman b. Hakîm (ö. 139): Ravi tabakasının beşinci tabakasında yer alır. Buhârî ve Müslim kendisinden rivayette bulunmuşlardır. Ebû Hâtim er-Râzî *sâlih*, Anmed b. Hanbel ve İbn Hacer de kendisi hakkında *sika* değerlendirmesinde bulunmuşlardır.[10]

Abdulvâhid b. Ziyâd (ö. 176): Ravi tabakasının sekizinci tabakasında yer alır. Buhârî ve Müslim kendisinden rivayette bulunmuşlardır. İbn Hacer *sika* , Zehebî ise *sadûk* değerlendirmesinde bulunmuşlardır.[11]

A'ffân b. Müslim (ö. 220): Ravi tabakasının onuncu tabakasında yer alır. Buhârî ve Müslim kendisinden rivayette bulunmuşlardır. Alî b. el-Medînî ve Yahya b. Mu´în *sika* bir râvî olduğunu ifade etmişlerdir. Ebû Hâtim er-Râzî de ayrıca *mütgin* ve *metîn* değerlendirmesinde bulunmuştur.[12]

Muhammed b. Abdurrahîm (ö. 255): Ravi tabakasının onuncu tabakasında yer alır. Buhârî kendisinden rivayette bulunmuştur. Zehebî kendisinin *imâm*, *hâfız* ve *mütgin* bir râvî olduğunu ifade etmiştir. Ebû Hâtim er-Râzî *sadûk*, Dârıkutnî ve İbn Hacer de *hâfız* değerlendirmesinde bulunmuşlardır.[13]

Verilen bilgiler ışığında ravilerin tamanının sika olduğu görülmektedir. Dolayısıyla hadisin senedi sahîhtir.

---

[9] İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Hâşimî el-Basrî (ö. 230), **et-Tabakâtu'l-Kübrâ**, thk. Muhammed Abdülkadir Atâ, Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1990, VII/407; İbn Hacer, Ahmed b. Ali Ebu'l-Fadl el-Askalânî (ö. 852), **Tehzîbu't-Tehzîb,** thk. İbrahim Zeybek - A'dil Mürşid, Beyrut, Müessesetü'r Risale Naşirûn, 2014, II/268.

[10] İbn Ebî Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Ebî Hâtim Muhammed b. İdrîs b. Münzir et-Temimî el-Hanzalî er-Râzî (ö. 327), **Kitabü'l-Cerh ve't-Ta'dîl,** Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1953**,**VI/146, no: 798; İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb,** III/58.

[11] Zehebî, Şemsü'd-Dîn Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osman (ö. 748), **el-Kâşif fi Ma'rifeti men lehû Rivaye fi'l-Kütübi's-Sitte,** Daru'l-Kıble, Cidde, 1992, I/672; İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb,** II/631.

[12] Mizzî, Cemalüddîn Ebu'l-Haccâc Yûsuf (ö. 742), **Tehzîbu'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl,** thk, Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf, Beyrut, Muessetu'r-Risâle, 1994, XX/160; İbn Ebî Hâtim, **el-Cerh ve't-Ta'dîl**, VII/30, no: 165; İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb**, III/117.

[13] Zehebî, Şemsü'd-Dîn Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osman (ö. 748), **Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ**, thk. Şuayb el-Arnavut, Beyrut, Müessesetu'r-Risâle, 1984, XI/295; İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb,** III/632.

Metin Tahlîli:

Bu rivayette Hz. Peygamber'in teşehhüdde sağ elini sağ uyluğunun üzerine, sol elini de sol dizi üzerine koyduğu anlaşılmaktadır. Abdullah b. Ömer'den gelen rivayette **إِذَا قَعَدَ فِي التَّشَهُّدِ وَضَعَ يَدَهُ الْيُسْرَى عَلَى رُكْبَتِهِ الْيُسْرَى، وَوَضَعَ يَدَهُ الْيُمْنَى عَلَى رُكْبَتِهِ الْيُمْنَى** *'Hz.Peygamber teşehhüdde oturduğu zaman sol elini sol dizinin üzerine koyar, sağ elini de sağ dizinin üzerine koyardı'*[14] ifadesi yer almaktadır. Yine Abdullah b. Ömer'den gelen bir başka rivayette **وَيَدَهُ الْيُسْرَى عَلَى رُكْبَتِهِ الْيُسْرَى، بَاسِطُهَا عَلَيْهَا** *'sol elini yayarak sol dizi üzerine bırakırdı'*[15] ibaresi yer almaktadır. Ellerin konumuna delalet eden Ebu Humeyd es-Saidi'den gelen rivayette **وَوَضَعَ كَفَّهُ اليُمْنَى عَلَى رُكْبَتِهِ اليُمْنَى، وَكَفَّهُ اليُسْرَى عَلَى رُكْبَتِهِ اليُسْرَى** *,sağ elini sağ dizinin, sol elini de sol elinin üzerine koydu'*[16]; Numeyr b. Ebî Numeyr'in rivayetinde de **وَاضِعًا يَدَهُ الْيُمْنَى عَلَى فَخِذِهِ الْيُمْنَى فِي الصَّلَاةِ** *' namazda sağ elini sağ uyluğu üzerine koymuş halde'*[17] ve Vâil b. Hucr'un naklettiği rivayette **وَوَضَعَ يَدَهُ الْيُسْرَى عَلَى فَخِذِهِ الْيُسْرَى** *'sol elini sol uyluğunun üzerine koydu'*[18] ; ifadeleri yer almaktadır.

Vâil b. Hucr rivayetinin Nesâi'de yer alan variyantlarında kolların ve dirseklerin konumuna işaret eden ifadeler yer almaktadır. Kolların konumuna işaret eden **وَوَضَعَ ذِرَاعَيْهِ عَلَى فَخِذَيْهِ** *'kollarını uyruklarının üzerine koydu'*[19] ibaresi geçmektedir. Dirseklerin

---

[14] Müslim, **el-Câmi'u's-Sahîh,** Kitabu'l Mesacid, I/408, h. no: 580/115; Tirmizî, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ (ö. 279/892), **es-Sünen**, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Beyrut, 1996, Ebvabu's Salât, I/382, h. no: 294.

[15] Müslim, **el-Câmi'u's-Sahîh**, Kitabu'l Mesacid, I/408, h. no: 580/114; Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şu'ayb (ö. 303), **es-Sünenü's-Suğrâ**, thk. Abdulfettâh Ebû Ğudde, Haleb, Mektebe el-Matbûât el-İslâmiî, 1986, Kitabu's Sehv, III/37, h. no: 1269; İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî (ö. 273), **es-Sünen**, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Beyrut, Dâru İhyâi Kutubi'l Arabiyye, Kitabu İgâmetu's Salât, I/295, h. no: 913; Ahmed b. Hanbel, Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, X/418, h. no: 6348.

[16] Tirmizî, **es-Sünen,** Ebvabu's Salât, I/380, h. no: 293; Ebû Dâvûd, **es-Sünen,** Kitabu's Salât**,** I/196, h. no: 734.

[17] İbn Mâce, **Sünen**, Kitabu İgâmetu's Salât, I/295, h. no: 911; Nesâî, **Sünen**, Kitabu's Sehv, III/38, h. no: 1271; Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, XXV/201, h. no: 15867.

[18] Ebû Dâvûd, **Sünen,** Kitabu's Salât**,** I/251, h. no: 957; A.g.e., I/193, h. no: 726. Tirmizî, **Sünen,** Ebvabu's Salât, I/379, h. no: 292; Nesâî, **Sünen**, Kitabu's Sehv, III/34, h. no: 1263; A.g.e., II/236, h. no:1159; Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahmân b. Behram (ö. 255), **Sünen-i Dârimî**, thk. Hüseyin Selîm ed-Dârânî, Dâru'l Muğnî, Riyad, 2000, II/856, h. no: 1397; Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, XXXI/142, h. no: 18850; A.g.e., XXXI/163, h. no: 18871.

[19] Nesâî, **Sünen**, Kitabu's Sehv, III/35, h. no: 1264; Tirmizî, **es-Sünen,** Ebvabu's Salât, I/380, h. no: 293.

konumu ise **وَحَدَّ مِرْفَقَهُ الْأَيْمَنَ عَلَى فَخِذِهِ الْيُمْنَى** *'sağ dirseğini sağ uyluğu üzerine uzattı'*[20] ifadesi ile belirtilmiştir. Numeyr b. Ebî Numeyr'in zayıf isnadla Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde yer alan rivayetinde ' **قَدْ وَضَعَ ذِرَاعَهُ الْيُمْنَى عَلَى فَخِذِهِ الْيُمْنَى** - sağ kolunu sağ uyluğu üzerine koydu'[21]; ve İbn Mace ve Nesâi'nin eserlerinde de ' **وَاضِعًا يَدَهُ الْيُمْنَى عَلَى فَخِذِهِ الْيُمْنَى** - *sağ elini sağ uyluğu üzerine koymuş halde'* ifadeleri geçmektedir.[22]

Bazı rivayetlerde Hz. Peygamber'in ellerini dizleri üzerine koyduğu nakledilirken, bazı rivayetlerdede ellerini uylukları üzerine koyduğu ifade edilmektedir. Aynı şekilde söz konusu rivayette olduğu gibi, bir elini dizinin üzerine, diğer elini de uyluğu üzerine koyduğu ifade edilmektedir. Bu durum Hz. Peygamber'in farklı zaman ve mekanlarda farklı uygulamlarda bulunduğu anlamına gelebileceği gibi, sahabelerin faklı gözlemleme veya algılamalarından da kaynaklanmış olabilir. Daha çok sahâbîlerin gözlemleme ve algılama noktasında farklı anlayış ve kavrayışlarının meydana getirdiği ufak tefek farklılıklar söz konusudur.

Serdedilen bu ifadelerden, Hz. Peygamber'in teşehhüd esnasında tabii bir şekilde ellerini dizlerinin üzerine koyduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla teşehhüdde ellerin, kolların ve dirseklerin konumu noktasında tabii bir esneklik söz konusu olduğu ortaya çıkmaktadır.

2. Teşehhüdde Şehadet Parmağının Durumu İle İlgili Rivayetler

Tezimizin konusu olan teşehhüdde parmak ile işaret etme noktasında birçok sahâbîden gelen rivayetler vardır. Bu konuda en çok tariki olan Abdullah b. Ömer rivayetidir. Buhârî'nin *Sahîh'i* hariç diğer '*kütüb-ü tis'a'* da yer alan rivayetler genellikle

[20] Nesâî, **Sünen**, Kitabu's Sehv, III/37, h. no: 1268; A.g.e., Kitabu'l İftitâh, II/126, h. no: 889; Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, XXXI/160, h. no: 18870; A.g.e., XXXI/168, h. no: 18876.
[21] Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, XXV/200, h. no: 15866.
[22] İbn Mâce, **Sünen**, Bab'ul İşarat fi't Teşehhüd, I/295, h. no: 911; Nesâî, **Sünen**, Kitabu's Sehv, III/38, h. no: 1271;

sahih senedlidirler. Sadece Numeyr el Huzâî' ve Hufaf b. İmâ rivayetleri isnadda yer alan ravilerin '*meçhul'* olmasından dolayı zayıf kabul edilmektedirler.

2.1. Abdullah b. Ömer Rivayeti

a. Hadisin Metni:

حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ يَحْيَى، قَالَ: قَرَأْتُ عَلَى مَالِكٍ، عَنْ مُسْلِمِ بْنِ أَبِي مَرْيَمَ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْمُعَاوِيِّ، أَنَّهُ قَالَ: رَآنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ، وَأَنَا أَعْبَثُ بِالْحَصَى فِي الصَّلَاةِ، فَلَمَّا انْصَرَفَ، نَهَانِي، فَقَالَ: اصْنَعْ كَمَا كَانَ رَسُولُ اللَّهِ يَصْنَعُ، فَقُلْتُ: وَكَيْفَ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ يَصْنَعُ؟ قَالَ: "كَانَ إِذَا جَلَسَ فِي الصَّلَاةِ، وَضَعَ كَفَّهُ الْيُمْنَى عَلَى فَخِذِهِ الْيُمْنَى، وَقَبَضَ أَصَابِعَهُ كُلَّهَا، وَأَشَارَ بِإِصْبَعِهِ الَّتِي تَلِي الإِبْهَامَ، وَوَضَعَ كَفَّهُ الْيُسْرَى عَلَى فَخِذِهِ الْيُسْرَى".[23]

b. Hadisin Tercümesi:

Yahya b. Yahya (ö.226) > Malik b. Enes b. Malik (ö.179) > Müslim b. Yesar (ö. ?) > Ali b. Abdurrahman el-Muavi (ö. ?) > Abdullah b. Ömer (ö. ?):

'Namazda çakıl taşları ile oynarken Abdullah b. Ömer beni gördü. Namazını bitirince bunu bana yasakladı. Şöyle dedi: Hz. Peygamber (sav)'in yaptığı gibi yap. Ben de şöyle dedim: Hz. Peygamber (sav) nasıl yapardı? Şöyle dedi: Namazda oturduğu zaman sağ avucunu sağ uyluğunun üzerine koyar ve tüm parmaklarını sıkardı (kabzederdi). Baş parmağından sonra gelen parmağı ile (işaret parmağı) işaret ederdi. Sol avucunu ise sol uyluğunun üzerine koyardı.'

[23] Müslim, **el-Câmi'u's-Sahîh**, Kitabu'l Mesacid, I/408, h. no: 580; Tirmizî, **Sünen,** Ebvabu's Salât, I/382, h. no: 294; Ebû Dâvûd, **Sünen,** Kitabu's Salât**,** I/259, h. no: 987; İbn Mâce, **Sünen**, Kitabu İgâmetu's Salât, I/295, h. no: 913; Nesâî, **Sünen**, Kitabu's Sehv, III/36, h. no: 1267; Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, IX/237, h. no: 5331; İmam Malik b. Enes **, el-Muvatta'**, / 121, h. no: 294.

c. İsnad Tahlîli:

Abdullah b. Ömer (ö. ?): Sahabi'dir.

Ali b. Abdurrahman el-Muavi (ö. ?): Ravi tabakasında dördüncü tabakada yer alır. Kendisinden Müslim, Ebû Dâvud ve Nesâî rivayette bulunmuşlardır. İbn Hacer kendisinden *sika* olarak bahseder. Ebû Zer'a ve Nesâi de *sika* demiş, İbn Hibban'da "*Kitabu's Sikât*" da zikretmiştir. [24]

Müslim b. Yesar (ö. ?): Müslim b. Ebi Meryem lakabıyla tanınmaktadır. Kendisinden Buhari ve Müslim rivayette bulunmuşlardır. İbn Hacer kendisinden *sika* olarak bahseder. Muhammed İbn Sa'd Tabakat'ında kendisinin *Medine ehlinden* olduğunu zikretmiştir. Yahya b. Main, Ebu Davud ve Nesai *sika* olarak değerlendirmişlerdir.[25]

Malik b. Enes b. Malik (ö.179): Büyük hadis otoritelerinden olan Malik b. Enes aynı zamanda Malikî mezhebinin de kurucusudur. Buhari ve Müslim kendisinden rivayette bulunmuşlardır. Buhari'nin zikrettiği *"* **اصح الأسانيد** - *en sahih isnad"* da yer alan ravilerdendir. Cerh - Tadil alanında otorite kabul edilen birçok alim tarafından *sika* olarak kabul edilmektedir.[26]

Yahya b. Yahya (ö.226): Yahya b. Yahya b. Bekir b. Abdurrahman ravi tabakasının onuncu tabakasında yer alır. Kendisinden Buhârî ve Müslim'in yanı sıra Tirmizî ve Nesâî'de rivayette bulunmuşlardır. Ahmed b. Hanbel *'ziyadetu's-sika'* değerlendirmesinde bulunmuştur. Ebu Zur'a ve Ahmed b. Şuayb ise *sika* demişlerdir. Kendisinin *zühd* sahibi ve *salih* bir insan olduğu da nakledilmektedir.[27]

---

[24] İbn Hibbân, Muhammed b. Hibbân b. Ahmed Ebî Hâtim et-Temîmî el-Büstî (ö. 354), **es-Sikât**, thk. Muhammed Abdulmuîd Hân, Dâiretu'l-Me'ârifi'l-Osmaniyye, 1973, V/166; Mizzî, **Tehzîbu'l-Kemâl**, XXI/53. İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb**, III/182.

[25] İbn Sa'd, **et-Tabakât,** VII/527; İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb,** IV/72.

[26] Mizzî, **Tehzîbu'l-Kemâl**, XXVII/91; İbn Ebî Hâtim, **el-Cerh ve't-Ta'dîl**, VIII/204, no: 902.

[27] İbn Ebî Hâtim, **el-Cerh ve't-Ta'dîl**, IX/197, no: 823; İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb,** IV/397.

Verilen bilgiler ışığında ravilerin tamanının *sika* olduğu görülmektedir. Dolayısıyla hadisin senedi *sahîhtir*.

2.2. Abdullah b. Zübeyr Rivayeti

a. Hadisin Metni:

حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ، حَدَّثَنَا لَيْثٌ، عَنِ ابْنِ عَجْلَانَ، ح قَالَ: وَحَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ – وَاللَّفْظُ لَهُ – قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو خَالِدٍ الْأَحْمَرُ، عَنِ ابْنِ عَجْلَانَ، عَنْ عَامِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ بْنِ الزُّبَيْرِ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: «كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا قَعَدَ يَدْعُو، وَضَعَ يَدَهُ الْيُمْنَى عَلَى فَخِذِهِ الْيُمْنَى، وَيَدَهُ الْيُسْرَى عَلَى فَخِذِهِ الْيُسْرَى، وَأَشَارَ بِإِصْبَعِهِ السَّبَّابَةِ، وَوَضَعَ إِبْهَامَهُ عَلَى إِصْبَعِهِ الْوُسْطَى، وَيُلْقِمُ كَفَّهُ الْيُسْرَى رُكْبَتَهُ»[28]

b. Hadisin Tercümesi:

Kuteybe b. Saîd (ö.240) > Leys b. Sa'd (ö.175) > Muhammed b. Aclan (ö.148) > Âmir b. Abdullah (ö.121) > Abdullah b. Zübeyr (ö.72):

İbn Ebi Şeybeh (ö.235) > Süleyman b. Hayyan (ö.189) > Muhammed b. Aclan (ö.148) > Âmir b. Abdullah (ö.121) > Abdullah b. Zübeyr (ö.72):

"Hz. Peygamber teşehhüd duasını okumak için oturduğu vakit sağ elini sağ uyluğunun üzerine, sol elini de sol uyluğunun üzerine koyar, şehadet parmağı ile de işaret ederdi. Baş parmağını da orta parmağı üzerine koyardı. Sol avcunu da sol dizinin üzerine sarkıtırdı."

[28] Müslim, **el-Câmi'u's-Sahîh**, Kitabu'l Mesâcid, 113, I/408, h. no: 579; Ebû Dâvûd, **es-Sünen,** Kitabu's Salât**,** I/259, h. no: 988; A.g.e., I/260, h. no: 989; Nesâî, **Sünen**, Kitabu's Sehv, III/39, h. no: 1275; Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, XXVI/25, h. no: 16100/2; Darimi, **Sünen**, Babu'l İşare Fi't Teşehhüd, II/844, h. no: 1377.

c. İsnad Tahlîli:

Abdullah b. Zübeyr (ö.72): Sahabîdir.

Âmir b. Abdullah (ö.121):[29]

Muhammed b. Aclan (ö.148): Ravi tabakasının beşinci tabakasında yer alır. Buhari ve Müslim kendisinden rivayette bulunmuşlardır. Ahmed b. Hanbel ve Yahya b. Muin gibi hadis otoriteleri tarafından *sika* olarak kabul edilmektedir. İbn Hacer'de kendisini *sadûk* olarak değerlendirmekte, ancak Ebû Hureyre'nin rivayetlerinde *ihtilat* yaptığını nakletmektedir.[30]

Süleyman b. Hayyan (ö.189): Ravi tabakasının sekizinci tabakasında yer alır. Buhari ve Müslim kendisinden rivayette bulunmuşlardır. İbn Hacer kendisinin *sadûk* olduğunu, ancak hata ettiğini bildirmektedir. Yahya b. Mu'in ise *sadûk* olduğunu, ancak aynı zamanda *hüccet* olmadığını nakletmektedir.[31]

İbn Ebi Şeybeh (ö.235): Ravi tabakasının onuncu tabakasında yer alır. Meşhur imamlar tarafından *sika* kabul edilmekle beraber İbn Hacer, kendisinden Buhari'nin otuz, Müslim'in ise 1540 rivayette bulunduğunu nakletmiştir. [32]

Leys b. Sa'd (ö.175): Ravi tabakasının yedinci tabakasında yer alır. Kendisinden Müslim, Ebû Davud ve Nesai rivayette bulunmuşlardır. Yahya b. Muin, Darimi ve İbn Hacer gibi hadis otoriteleri tarafından *sika*, *sadûk* ve *sâlih* bir ravi olarak değerlendirilmektedir.[33]

Kuteybe b. Saîd (ö.240): Ravi tabakasının onuncu tabakasında yer alır. Kütüb-i Sitte müellifleri kendisinden hadis nakletmişlerdir. *Sika* bir ravi olduğunda görüş birliği

[29] Teşehhüdde Ellerin ve Kolların Durumu bölümünde tanıtılmış olup sika bir râvidir (bkz. s. 14).
[30] İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb,** III/646; Zehebî, **Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ**, VI/317.
[31] İbn Sa'd, **et-Tabakât,** VI/391; Mizzî, **Tehzîbu'l-Kemâl**, XI/394; İbn Hacer, **Takrîbu't-Tehzîb**, s. 406.
[32] İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb,** II/419.
[33] Mizzî, **Tehzîbu'l-Kemâl**, XXIV/255; İbn Hibbân, **Es-Sikâtu li İbni Hibbân**, VII/360. İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb**, III/481.

vardır.[34]

Cerh - tâdil değerlendirmelerinden sonra isnadda yer alan râvilerin *sika* olduğu ve hadisin senedinin *sahih* ve *muttasıl* olduğu anlaşılmıştır.

2.3. Vâil b. Hucr Rivayeti

a. Hadisin Metni:

حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا بِشْرُ بْنُ الْمُفَضَّلِ، عَنْ عَاصِمِ بْنِ كُلَيْبٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ وَائِلِ بْنِ حُجْرٍ، قَالَ: قُلْتُ: لَأَنْظُرَنَّ إِلَى صَلَاةِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَيْفَ يُصَلِّي، «فَقَامَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَاسْتَقْبَلَ الْقِبْلَةَ، فَكَبَّرَ فَرَفَعَ يَدَيْهِ حَتَّى حَاذَتَا بِأُذُنَيْهِ، ثُمَّ أَخَذَ شِمَالَهُ بِيَمِينِهِ، فَلَمَّا أَرَادَ أَنْ يَرْكَعَ رَفَعَهُمَا مِثْلَ ذَلِكَ»، قَالَ: «ثُمَّ جَلَسَ فَافْتَرَشَ رِجْلَهُ الْيُسْرَى، وَوَضَعَ يَدَهُ الْيُسْرَى عَلَى فَخِذِهِ الْيُسْرَى، وَحَدَّ مِرْفَقَهُ الْأَيْمَنَ عَلَى فَخِذِهِ الْيُمْنَى، وَقَبَضَ ثِنْتَيْنِ، وَحَلَّقَ حَلْقَةً، وَرَأَيْتُهُ يَقُولُ هَكَذَا»، وَحَلَّقَ بِشْرٌ الْإِبْهَامَ وَالْوُسْطَى، وَأَشَارَ بِالسَّبَّابَةِ[35]

b. Hadisin Tercümesi:

Müsedded b. Müserhed (ö.228) > Bişr b. el-Mufaddal (ö. 187) > Âsım b. Kuleyb (ö.137) > Küleyb b. Şihab (ö. ?) > Vâil b. Hucr (ö.44):

---

[34] İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb,** III/431.

[35] Ebû Dâvûd, **es-Sünen,** Kitabu's Salât**,** I/193, h. no: 726; A.g.e.**,** I/251, h. no: 957; Tirmizî, **es-Sünen,** 294, Ebvabu's Salât, I/379, h. no: 292; Nesâî, **Sünen**, Kitabu'l İftitâh, II/126, h. no: 889; A.g.e., Kitabu's Sehv, III/37, h. no: 1268; Darimi, **Sünen**, Kitabu's Salât, II/856, h. no: 1397; Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, XXXI/160, h. no: 18870; A.g.e., XXXI/168, h. no: 18876; İbn Mâce, **Sünen**, Kitabu İgâmetu's Salât, I/295, h. no: 912; İbn Huzeyme, Muhammed b. İshâk b. Huzeyme es-Sülemî (ö. 311), **Sahih'u İbn Huzeyme**, thk. Muhammed Mustafa el-A'zamî, Beyrut, el-Mektebü'l-İslâmî, 1980,I/ 354, h. no:714; Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyin b. Alî (ö.458), **Marifetü's Süneni ve'l Asâr**, thk. Abdulmûtî Emîn, Kahire, Dâru'l Vefâ- Beyrut, Dâr'u Kuteybe, 1991, III/50, h. no: 3645 - 3647.

"Vâil b. Hucr dedi ki: Kendi kendime Hz. Peygamber'in nasıl namaz kıldığına bakayım dedim. Hz. Peygamber kalkıp kıbleye yöneldi ve tekbir aldı. Ellerini kulakların hizasına kadar kaldırdı, sonra sağ eli ile sol elini tuttu. Rüku' yapmak istediğinde ellerini ilk tekbirde olduğu gibi kaldırdı. Sonrada sol ayağını yere yayıp oturdu ve sol elini sol uyluğunun üzerine koydu. Sağ dirseğini ise sağ uyluğundan uzak tuttu (uyluğunun üzerine koymadı), iki parmağını (serçe ve yüzük parmağını) yumdu ve (baş ve orta parmağı ile) bir halka yaptı. Ve ben Hz. Peygamberi böylece yaparken gördüm.

(Müsedded) Dedi ki : Bişr, baş ve orta parmağı ile halka yaptı ve işaret parmağı ile de işaret etti. "

c. İsnad Tahlîli:

Vâil b. Hucr (ö.44): Sahabidir.

Küleyb b. Şihab (ö. ?): Ravi tabakasının ikinci tabakasında yer alır. Buhari ve Müslim kendisinden rivayette bulunmuşlardır. İbn Hacer *sadûk* bir ravi olan Ebu Âsım'ın sahabîden olduğunu iddia edenlerin yanıldığını ve tabiînin büyüklerinden olduğunu ifade eder. [36]

Âsım b. Kuleyb (ö.137): Ravi tabakasının beşinci tabakasında yer alır. Kutübü sitte müellifleri kendisinden rivayetde bulunmuşlardır. Ebu Davud kendisi için zamanının en faziletlisi değerlendirmesinde bulunur. İbn Hacer'de kendisinin sadûk bir ravi olduğunu, aynı zamanda mürciye ile itham edildiğini nakleder. [37]

Bişr b. el-Mufaddal (ö. 187): Ravi tabakasının sekizinci tabakasında yer alır. Kütüb-i sitte müellifleri kendisinden rivayetde bulunmuşlardır. İbn Hacer kendisini sika ve âbid

[36] Mizzî, **Tehzîbu'l-Kemâl**, XXIV/211; İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb,** III/474.
[37] İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb,** II/259; İbn Sa'd, **et-Tabakât,** VI/176.

olarak değerlendirir. Yahya b. Muîn Basra bölgesinin en büyük imamlarından olduğunu nakleder. [38]

Müsedded b. Müserhed (ö.228): Ravi tabakasının onuncu tabakasında yer alır. Buharî, Ebû Dâvud, Tirmizî ve Nesâi kendisinden rivayette bulunmuşlardır. İbn Hacer kendisini *sika* ve *hâfiz* olarak değerlendirir. [39]

Yapılan değerlendirmeler neticesinde senedde yer alan râvilerin *sika* olduğu anlaşılmıştır. Böylelikle söz konusu rivayetin isnadının *sahih* ve *muttasıl* olduğu anlaşılmıştır.

2.4. Ebu Humeyd es-Saidi Rivayeti

a. Hadsisin Metni:

حَدَّثَنَا بُنْدَارٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو عَامِرٍ العَقَدِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا فُلَيْحُ بْنُ سُلَيْمَانَ الْمَدَنِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبَّاسُ بْنُ سَهْلٍ السَّاعِدِيُّ، قَالَ: اجْتَمَعَ أَبُو حُمَيْدٍ، وَأَبُو أُسَيْدٍ، وَسَهْلُ بْنُ سَعْدٍ، وَمُحَمَّدُ بْنُ مَسْلَمَةَ، فَذَكَرُوا صَلاَةَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ أَبُو حُمَيْدٍ: أَنَا أَعْلَمُكُمْ بِصَلاَةِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، إِنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جَلَسَ، يَعْنِي لِلتَّشَهُّدِ، فَافْتَرَشَ رِجْلَهُ اليُسْرَى، وَأَقْبَلَ بِصَدْرِ اليُمْنَى عَلَى قِبْلَتِهِ، وَوَضَعَ كَفَّهُ اليُمْنَى عَلَى رُكْبَتِهِ اليُمْنَى، وَكَفَّهُ اليُسْرَى عَلَى رُكْبَتِهِ اليُسْرَى، وَأَشَارَ بِأُصْبُعِهِ، يَعْنِي السَّبَّابَةَ.[40]

[38] Mizzî, **Tehzîbu'l-Kemâl**, IV/147; İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb,** I/231.
[39] İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb,** IV/57.
[40] Tirmizî, **es-Sünen,** 294, Ebvabu's Salât, I/380, h. no: 293.

b. Hadisin Tercümesi:

Muhammed b. Beşşâr (ö.252) >Abdulmelik b. Amr el-Kaysi (ö.205) > Füleyh b. Süleyman (ö.l68) > Abbâs b. Sehl (ö.120) > Ebu Humeyd es-Sâidî (ö.60):

'Sehl b. Sa'd es Saidî'in bize aktardığına göre, şöyle demiştir: Ebû Humeyd, Ebû Useyd, Sehl b. Sa'd ve Muhammed b. Mesleme bir araya gelerek Hz. Peygamber'in nasıl namaz kıldığını müzakere etmeye başladılar. Ebû Humeyd dedi ki: "Size Hz. Peygamber'in nasıl namaz kıldığını öğreteyim: - Hz. Peygamber, namazda teşehhüd için oturduğu zaman sol ayağını yayar, sağ ayağının üst tarafını kıbleye doğru çevirir, ellerini dizleri üzerine koyar ve şehâdet parmağı ile de işaret ederdi.'

c. İsnad Tahlîli:

Ebu Humeyd es-Sâidî (ö.60): Sahabîdir.

Abbâs b. Sehl (ö.120): Ravi tabakasının dördüncü tabakasında yer alır. Nesaî, Yahya b. Mu'în, İbn Hibban ve İbn Hacer kendisini *sika* olarak nitelemektedirler.[41]

Füleyh b. Süleyman (ö.l68): Ravi tabakasının yedinci tabakasında yer alır. Yahya b. Mu'în, Darimî, Mizzî ve Nesaî gibi hadis otoriteleri tarafından zayıf olarak nitelenmiştir. İbn Hacer ise sadûk değerlendirmesinde bulunmuş, ancak '*kesîru'l hata'i*'- hatasının çok olduğunu vurgulamıştır.[42]

Abdulmelik b. Amr el-Kaysi (ö.205): Ravi tabakasının dokuzuncu tabakasında yer alır. Kütüb-i Sitte sahipleri kendisinden rivayetde bulunmuşlardır. Yahya b. Mu'în ve Nesaî *sika*, Zehebî'de *hâfız* değerlendirmesinde bulunmuşlardır.[43]

Muhammed b. Beşşâr (ö.252): Ravi tabakasının onuncu tabakasında yer alır. Kütüb-i sitte sahipleri kendisinden rivayette bulunmuşlardır. İbn Hacer *sika*, Dârıkutnî *huffaz* ve

[41] İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb,** II/289.
[42] Mizzî, **Tehzîbu'l-Kemâl**, XXIII/317; İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb,** III/403.
[43] Mizzî, **Tehzîbu'l-Kemâl**, XVIII/364; Zehebî, **el-Kâşif**, I/667; İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb**, II/619.

Nesaî *sadûk* değerlendirmelerinde bulunmuşlardır.[44]

İncelediğimiz bu rivayetin senedinde yer alan râvilerin hepsi *sika'dır* ve dolayısıyla *sahih* ve *muttasıldır.*

2.5. Sa'd b. Ebî Vakkas Rivayeti

a. Hadisin Metni:

حَدَّثَنَا زُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ، حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ، حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ سَعْدِ بْنِ أَبِي وَقَّاصٍ،

قَالَ: مَرَّ عَلَيَّ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَنَا أَدْعُو بِأُصْبُعَيَّ، فَقَالَ: «أَحِّدْ أَحِّدْ»، وَأَشَارَ بِالسَّبَّابَةِ [45]

b. Hadisin Tercümesi:

Züheyr b. Harb (ö.234) > Muhammed b. Hâzim (ö.194) > Süleyman b. Mihrân (ö.145) > Ebû Sâlih es-Semmân (ö.101) > Sa'd b. Ebî Vakkas (ö.55):

'Ben teşehhüdde iki parmağımla duâ ederken Hz. Peygamber bana rastladı ve 'tek parmağınla, tek parmağınla' diye ikaz etti ve şehâdet parmağı ile işârette bulundu.'

c. İsnad Tahlîli:

Sa'd b. Ebî Vakkas (ö.55): Sahabîdir.

Ebû Sâlih es-Semmân (ö.101): Ravi tabakasının üçüncü tabakasında yer alır. Kütüb-i sitte sahipleri kendisinden rivayette bulunmuşlardır. İbn Hacer kendisini *sika*, Zehebî'de *'sika ravilerin imamlarından'* değerlenmesinde bulunmuşlardır.[46]

[44] Mizzî, **Tehzîbu'l-Kemâl**, XXIV/511; İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb,** III/519.
[45] Ebû Dâvûd, **es-Sünen,** Kitabu's Salât**, I**I/80, h. no: 1499; Nesâî, **Sünen**, Kitabu's Sehv, III/38, h. no: 1273.
[46] İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb,** I/579; Zehebî, **el-Kâşif**, I/386.

Süleyman b. Mihrân (ö.145): Ravi tabakasının beşinci tabakasında yer alır. Kütüb-i sitte sahipleri kendisinden rivayette bulunmuşlardır. İbn Hacer kendisini *sika, hâfız ve ârif* bir ravi olduğunu ancak *tedlis*'de bulunduğunu bildirir.[47]

Muhammed b. Hâzim (ö.194): Ravi tabakasının dokuzuncu tabakasında yer alır. Kütüb-i sitte sahipleri kendisinden rivayette bulunmuşlardır. *Sika* bir ravi olduğu nakledilmekle birlikte *mürci'e* ile itham olunmuştur.[48]

Züheyr b. Harb (ö.234): Ravi tabakasının onuncu tabakasında yer alır. Tirmizî hariç, Kütüb-i sitte sahipleri kendisinden rivayette bulunmuşlardır. Yahya b. Mu'în kendisini *sika* olarak değerlendirmektedir. Ayrıca İbn Hacer Müslim'in kendisinden binden fazla rivayette bulunduğunu bilirir.[49]

Verilen bilgiler ışığında senedde yer alan râvileri *sika* olduğu ve senedin *sahih* ve *muttasıl* olduğu anlaşılmıştır.

2.6. Ebû Hureyre Rivayeti

a. Hadsisin Metni:

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا صَفْوَانُ بْنُ عِيسَى، قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَجْلاَنَ، عَنِ القَعْقَاعِ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ رَجُلاً كَانَ يَدْعُو بِإِصْبَعَيْهِ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَحِّدْ أَحِّدْ. قَالَ أَبُو عِيسَى: هَذَا حَدِيثٌ حَسَنٌ صَحِيحٌ غَرِيبٌ، وَمَعْنَى هَذَا الْحَدِيثِ: إِذَا أَشَارَ الرَّجُلُ بِإِصْبَعَيْهِ فِي الدُّعَاءِ عِنْدَ الشَّهَادَةِ لَا يُشِيرُ إِلَّا بِإِصْبَعٍ وَاحِدَةٍ[50]

[47] İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb,** II/109.
[48] Mizzî, **Tehzîbu'l-Kemâl**, XXV/123. İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb**, III/551.
[49] İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb,** I/637.
[50] Tirmizî, **Sünen**, Ebvâbu'd De'avât, V/449, h. no: 3557; Nesâî, **Sünen**, Kitabu's Sehv, III/38, h. no: 1272; Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, , XV/258, h. no: 9439; A.g.e., XVI/432, h. no: 10739.

b. Hadisin Tercümesi

Muhammed b. Beşşâr (ö.252) > Safvan b. Îsa (ö.200) > Muhammed b. Aclân (ö.148)> Ka'ka' b. Hakîm (ö.?) > Ebû Sâlih (ö. 101) > Ebû Hureyre (ö. 57):

'Bir adam namazda (teşehhütte) iki parmağı ile dua ediyordu. Hz. Peygamber de tek parmağınla, tek parmağınla diyerek ona ikazda bulundu.'

Ebû Îsâ (Tirmizî) dedi ki: Bu hadis *hasen sahih garibtir*. Bu hadisin manası şöyledir: Kişi namazda teşehhüd esnasında sadece tek parmağı ile işaret etmelidir.

c. İsnad Tahlîli:

Ebû Hureyre (ö. 57): Sahâbîdir.

Ebû Sâlih (ö. 101): Râvi tabakasının üçüncü tabakasında yer alır. Buhârî ve Müslim kendisinden rivayette bulunmuşlardır. Yahya b. Muîn, Ali b. el-Medinî ve İbn Hacer *sika* değerlendirmelerinde bulunmuşlardır. Zehebî'de kendisi hakkında ' **من الأئمة الثقات** - *sika râvilerin imamlarından'* diyerek bahsetmiştir.[51]

Ka'ka' b. Hakîm (ö.?): Râvi tabakasının dördüncü tabakasında yer alır. Müslim kendisinden rivayette bulunmuştur. Yahya b. Muîn, Ahmed b. Hanbel ve İbn Hacer gibi hadis otoriteleri tarafından *sika* bir râvi olarak kabul edilmektedir.[52]

Muhammed b. Aclan (ö.148):[53]

Safvan b. Îsa (ö. 200): Râvi tabakasının sekizinci tabakasında yer alır. Buhârî ve Müslim kendisinden rivayette bulunmuşlardır. Zehebî ve İbn Hacer *sika*, Ebû Hâtim er-Râzî'de '**صالح الحديث** ' olarak nitelemişlerdir.[54]

[51] İbn Ebî Hâtim, **el-Cerh ve't-Ta'dîl**, III/450, no: 2039; Zehebî, **el-Kâşif**, I/386; . İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb**, I/579.
[52] Mizzî, **Tehzîbu'l-Kemâl**, XXIII/623; İbn Hacer, Ahmed b. Ali Ebu'l-Fadl el-Askalânî (ö. 852), **Takrîbu't-Tehzîb**, thk. Muhammed 'Avvâme, Haleb, Dâru'r-Raşîd, 1991, s. 802.
[53] Teşehhüdde Şehadet Parmağı Durumunu İfade Eden Rivayetler - Abdullah b. Zübeyr Rivayeti bölümünde tanıtılmış olup sika bir râvidir (bkz. ss. 20-21).
[54] İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb,** II/213; Zehebî, **el-Kâşif**, I/504.

Muhammed b. Beşşâr (ö.252):[55]

Senedde yer alan râvilerin *sika* olduğu ve senedin *sahih* ve *muttasıl* olduğu anlaşılmıştır.

2.7. Numeyr b. Ebî Numeyr Rivayeti

a. Hadisin Metni:

حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ قَالَ: حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، عَنْ عِصَامِ بْنِ قُدَامَةَ، عَنْ مَالِكِ بْنِ نُمَيْرٍ الْخُزَاعِيِّ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: «رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَاضِعًا يَدَهُ الْيُمْنَى عَلَى فَخِذِهِ الْيُمْنَى فِي الصَّلَاةِ، وَيُشِيرُ بِإِصْبَعِهِ»[56]

b. Hadisin Tercümesi:

İbn Ebî Şeybe (ö.235) > Vekî' b. el-Cerrâh (ö. 196) > İsâm b. Kudâme (ö. ?) > Mâlik b. Nümeyr (ö. ?) > Nümeyr el-Huzâî (ö. ?):

Nümeyr el-Huzâî dedi ki: *Ben Hz. Peygamber'i namazda (teşehhüd için oturduğunda) sağ elini sağ uyluğu üzerine koymuş halde ve işaret parmağı ile işaret ederken gördüm.*

c. İsnad Tahlîli:

Nümeyr el-Huzâî (ö. ?): Sahabîdir.

Mâlik b. Nümeyr (ö. ?): Ravi tabakasının dördüncü tabakasında yer alır. Ebû Dâvud, Nesaî ve İbn Mace kendisinden rivayetde bulunmuşlardır. İbn Hacer kendisini *makbul* bir ravi olarak değerlendirmiştir. Ancak ' **مجهول الحال** - durumu meçhul bir râvi olduğunuda ifade etmiştir. Zehebî ' **لا يعرف** ' , İbn Kattânda ' **لا يعرف حاله** ' değerlendirmelerinde

[55] Teşehhüdde Şehadet Parmağı Durumunu İfade Eden Rivayetler - Ebû Humeyd Rivayeti bölümünde tanıtılmış olup sika bir râvidir (bkz. s. 25).
[56] İbn Mâce, **Sünen**, Kitabu İgâmetu's Salât, I/295, h. no: 911; Nesâî, **Sünen**, Kitabu's Sehv, III/38, h. no: 1271; Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, XXV/201, h. no: 15867.

bulunmuşlardır. Netice itibariyle hakkında fazla malûmat bulunmayan Mâlik b. Numeyr meçhul bir râvi olarak kabul edilmektedir. [57]

İsâm b. Kudâme (ö. ?): Ravi tabakasının yedinci tabakasında yer alır. Ebû Dâvud, Nesaî ve İbn Mace kendisinden rivayette bulunmuşlardır. İbn Hacer kendisini *makbul*, Yahya b. Mu'în 'de *sâlih* bir ravi olarak değerlendirir. [58]

Vekî' b. el-Cerrâh (ö. 196): Ravi tabakasının dokuzuncu tabakasında yer alır. Kütüb-i sitte sahipleri kendisinden rivayetde bulunmuşlardır. İbn Hacer kendisini *sika*, *hâfız* ve *âbid* bir ravi olarak değerlendirir. İbn Hibban da kendisini *hâfız* ve *mutgin* olarak nitelemiştir.[59]

İbn Ebi Şeybeh (ö.235):[60]

Verilen bilgiler ışığında, Mâlik b. Numeyr'in *meçhul* bir râvi olarak kabul edildiğinden dolayı bu rivayet sened kritiği bakımından isnadı *zayıf* olarak değerlendirilmektedir.

2.8. Hufâf b. İmâ Rivayeti

a. Hadisin Metni:

حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبِي، عَنِ ابْنِ إِسْحَاقَ قَالَ: حَدَّثْنِي عَنْ افْتِرَاشِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَخِذَهُ الْيُسْرَى فِي وَسَطِ الصَّلَاةِ وَفِي آخِرِهَا، وَقُعُودِهِ عَلَى وَرِكِهِ الْيُسْرَى، وَوَضْعِهِ يَدَهُ الْيُسْرَى عَلَى فَخِذِهِ الْيُسْرَى، وَنَصْبِهِ قَدَمَهُ الْيُمْنَى، وَوَضْعِهِ يَدَهُ الْيُمْنَى عَلَى فَخِذِهِ الْيُمْنَى، وَنَصْبِهِ أُصْبُعَهُ

[57] Mizzî, **Tehzîbu'l-Kemâl**, XXVII/163; İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb,** IV/15; Zehebî, **el-Kâşif**, II/237.
[58] İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb,** III/100; İbn Hibbân, **Es-Sikâtu li İbni Hibbân**, VII/300.
[59] İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb,** IV/311; İbn Hibbân, **Es-Sikâtu li İbni Hibbân**, VII/562.
[60] Teşehhüdde Şehadet Parmağı Durumunu İfade Eden Rivayetler - Abdullah b. Zübeyr Rivayeti bölümünde tanıtılmış olup sika bir râvidir (bkz. s. 21).

السَّبَّابَةَ يُوَحِّدُ بِهَا رَبَّهُ عَزَّ وَجَلَّ، عِمْرَانُ بْنُ أَبِي أَنَسٍ أَخُو بَنِي عَامِرِ بْنِ لُؤَيٍّ وَكَانَ ثِقَةً، عَنْ أَبِي الْقَاسِمِ مِقْسَمٍ مَوْلَى عَبْدِ اللهِ بْنِ الْحَارِثِ بْنِ نَوْفَلٍ قَالَ: حَدَّثَنِي رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ الْمَدِينَةِ، قَالَ: صَلَّيْتُ فِي مَسْجِدِ بَنِي غِفَارٍ، فَلَمَّا " جَلَسْتُ فِي صَلَاتِي افْتَرَشْتُ فَخِذِي الْيُسْرَى وَنَصَبْتُ السَّبَّابَةَ "، قَالَ: فَرَآنِي خُفَافُ بْنُ إِيمَاءِ بْنِ رَحَضَةَ الْغِفَارِيُّ وَكَانَتْ لَهُ صُحْبَةٌ مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَنَا أَصْنَعُ ذَلِكَ، قَالَ: فَلَمَّا انْصَرَفْتُ مِنْ صَلَاتِي قَالَ لِي: أَيْ بُنَيَّ، لِمَ نَصَبْتَ إِصْبَعَكَ هَكَذَا، قَالَ: وَمَا تُنْكِرُ رَأَيْتُ النَّاسَ يَصْنَعُونَ ذَلِكَ، قَالَ: فَإِنَّكَ أَصَبْتَ، " إِنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا صَلَّى يَصْنَعُ ذَلِكَ "، فَكَانَ الْمُشْرِكُونَ يَقُولُونَ: إِنَّمَا يَصْنَعُ هَذَا مُحَمَّدٌ بِإِصْبَعِهِ يَسْحَرُ بِهَا وَكَذَبُوا، " إِنَّمَا كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَصْنَعُ ذَلِكَ يُوَحِّدُ بِهَا رَبَّهُ عَزَّ وَجَلَّ "[61]

b. Hadisin Tercümesi:

Yakub b. İbrâhîm (ö.208) > İbrahim b. Sa'd (ö.183) > Muhammed b. İshâk (ö.144)> İmran b. Ebî Enes (ö.117) > Miksem b. Mucre (ö. 101) > ? Meçhul Ravi ? > Hufaf b. Îmâ: *'Yakup b. Ibrahim bize rivayet etti ve dedi ki; babam İbn-i İshak'tan rivayet etti ve dedi ki; bana Hz. Peygamber'in namazın ortasında ve sonunda sol uyluğunu yaymasını, sol kalçasının üzerine oturmasını, sol elini sol uyluğunun üzerine koymasını, sağ ayağını dikmesini, sağ elini sağ uyluğunun üstüne koymasını ve Allah'ı birleyerek şehadet parmağını kaldırmasını rivayet etti. Beni Âmir b. Luey'in kardeşi İmran b. Ebi Enes - ki sika birisi idi -, Abdullah b. Hâris b. Nevfel'in mevlâsı Ebu Kasım Miksem'den dedi ki: Ehl-i Medine'den bir adam bana şunu rivayet etti ve dedi ki: Benî Gifar'ın mescidinde*

[61] Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, XXVII/106, h. no: 16572.

namaz kılıyordum. Namazımda oturduğumda, sol uyluğumu yaydım ve şehadet parmağımı diktim (kaldırdım). Ve dedi ki; ben böyle yaparken Hufaf b. Îma b. Rahsa el-Gifarî beni gördü; onun Hz. Peygamber ile beraberliği var idi. Medine ehlin'den adam dedi ki; namazımdan dönünce Gifarî bana şöyle dedi: Ey oğlum, niçin parmağını böyle diktin? Dedi ki: Neyi inkar ediyorsun?! İnsanların bunu yaptığını gördüm. Dedi ki : Sen doğru yaptın. Muhakkak Hz. Peygamber namaz kıldığı zaman böyle yapardı.

Müşrikler şöyle derlerdi: Hz. Peygamber bunu parmağıyla ancak sihir için yapıyor. Ve onu yalanlıyorlardı. Hz. Peygamber bunu ancak Allah'ı birlemek için yapıyordu. Müşrikler, Hz. Peygamber'in şehadet parmağını ancak sihir yapmak için kaldırdığını iddia ediyorlardı ve onu yalanlıyorlardır. Hz. Peygamber parmağını sadece Allah'ı birlemek için kaldırıyordu.'

c. İsnad Tahlîli:

Hufaf b. Îmâ (ö.?) : Sahabîdir.

Mübhem bir râvi: ?

Miksem b. Mucre (ö. 101): Ravi tabakasının dördüncü tabakasında yer alır. Kütüb-i sitte sahiplerinden sadece Müslim kendisinden rivayetde bulunmamıştır. İbn Hacer kendisinin *sadûk* bir ravi olduğunu, ancak rivayetlerde *irsal'de* bulunduğunu nakleder.[62]

İmran b. Ebî Enes (ö.117): Ravi tabakasının beşinci tabakasında yer alır. Müslim, Ebû Dâvud, Tirmizî ve Nesaî kendisinden rivayette bulunmuşlardır. Buhari ise *'Edebü'l müfred'* kitabında kendisinden nakilde bulunmuştur. Ahmed b. Hanbel, Nesaî ve İbn Hacer gibi hadis âlimleri tarafından *sika* olarak kabul edilmektedir. [63]

[62] İbn Sa'd, **et-Tabakât,** VII/291; İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb,** IV/147.
[63] Mizzî, **Tehzîbu'l-Kemâl**, XXII/309; İbn Hibbân, **Es-Sikâtu li İbni Hibbân**, V/220.

Muhammed b. İshâk (ö.144): Ravi tabakasının beşinci tabakasında yer alır. Ahmed b. Hanbel kendisinin Tedlis'de bulunduğunu bildirir. İbn Hacer sadûk değerlendirmesinde bulumuş ve aynı şekilde Tedlis'de bulunduğunu nakletmiştir.[64]

İbrahim b. Sa'd (ö.183): Ravi tabakasının sekizinci tabakasında yer alır. Kütüb-i sitte sahipleri kendisinden rivayette bulunmuşlardır. İbn Hacer ve Yahya b. Mu'în gibi hadis âlimleri tarafından sika ve hüccet bir ravi olarak değerlendirilmektedir.[65]

Yakub b. İbrâhîm (ö.208): Ravi tabakasının dokuzuncu tabakasında yer alır. Kütüb-i sitte sahipleri kendisinden rivayette bulunmuşlardır. İbn Hacer kendisi hakkında *fâzıl* ve *sika* değerlendirmesinde bulunmuştur. [66]

Verilen bilgiler ışığında senedde yer alan râvilerden biri bilinmemektedir. Bu nedenle senedde kopukluk meydana gelmiştir. Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde yer alan bu rivayet munkatı olup meçhul bir râvi kanalıyla gelmiştir ve bu sebebten dolayı zayıftır.

Metin Tahlîli

Vârid olan rivayetlerin hepsinde Hz. Peygamber'in teşehhüd esnasında sağ işaret parmağını kaldırdığı ve onunla işarette bulunduğu açıkça ifade edilmiştir. Rivayetlerin faklı varyantlarında (versiyonlarında) metin farklılıkları olsa da, Hz. Peygamber'in teşehhüd esnasında sağ işaret parmağını kaldırdığı tüm rivayetlerin ortak paydasıdır. Abdullah b. Ömer rivayetinde **وَأَشَارَ بِإِصْبَعِهِ الَّتِي تَلِي الإِبْهَامَ**، '*Baş parmağından sonra gelen parmağı ile (işaret parmağı) işaret ederdi.*' ibaresi bu noktaya açıkça delalet etmektedir.[67] Abdullah b. Zübeyr rivayetinin tüm varyantlarında (versiyonlarında) ' **وَأَشَارَ بِإِصْبَعِهِ السَّبَّابَةِ** - *şehadet parmağı ile de işaret ederdi*' ifadesi geçmektedir.[68] İncelediğimiz

[64] Mizzî, **Tehzîbu'l-Kemâl**, XXIV/405.
[65] İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb,** I/66.
[66] İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb,** IV/439.
[67] Müslim, **el-Câmi'u's-Sahîh**, Kitabu'l Mesacid, 116, I/408, h. no: 580; Tirmizî, **Sünen,** Ebvabu's Salât, I/382, h. no: 294; Ebû Dâvûd, **Sünen,** Kitabu's Salât**,** I/259, h. no: 987; Nesâî, **Sünen**, Kitabu's Sehv, III/36, h. no: 1267; İmam Malik**, Muvatta,** II/ 121, h. no: 294; Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, IX/237, h. no: 5331.
[68] Müslim, **el-Câmi'u's-Sahîh**, Kitabu'l Mesâcid, 113, I/408, h. no: 579; Ebû Dâvûd, **es-Sünen,** Kitabu's Salât**,** I/259, h. no: 988; A.g.e., I/260, h. no: 989; Nesâî, **Sünen**, Kitabu's Sehv, III/39, h. no: 1275; Ahmed

Vâil b. Hucr rivayetinde ' **وَقَبَضَ ثِنْتَيْنِ، وَحَلَّقَ حَلْقَةً.... وَأَشَارَ بِالسَّبَّابَةِ** ' - *iki parmağını (serçe ve yüzük parmağını) yumdu ve (baş ve orta parmağı ile) bir halka yaptı'*[69] ifadesinden Hz. Peygamber'in parmaklarını yumarken teşehhüd parmağı ile işarette bulunduğu anlaşılmaktadır. Sa'd b. Ebî Vakkas'ın teşehhüd esnasında iki parmağı ile işaret ettiğini gören Hz. Peygamber'in teşehhüd esnasında parmağını teke düşürmesini söylemesi ve ardında işaret parmağı ile işarette bulunması ' **وَأَنَا أَدْعُو بِأُصْبُعَيَّ، فَقَالَ: «أَحِّدْ أَحِّدْ»، وَأَشَارَ بِالسَّبَّابَةِ** ' *iki parmağımla duâ ederken Hz. Peygamber bana rastladı ve 'tek parmağınla, tek parmağınla' diye ikaz etti ve şehâdet parmağı ile işârette bulundu'*[70], Hz. Peygamber'in teşehhüd esnasında şehadet parmağı ile işaret ettiğine açık bir şekilde delalet etmektedir. Tek parmak ile işarette bulunmasını ifade eden Ebû Hureyre rivayeti de[71] bu durumu desteklemektedir. Numeyr b. Ebî Numeyr'in naklettiği rivayette ' **وَيُشِيرُ بِإِصْبَعِه** ' Hz. Peygamber'in işaret parmağı ile işaret ettiğini gördüğünü nakletmiştir.[72] Aynı şekilde Ebu Humeyd es-Saidi'in rivayetinde yer alan ' **وَأَشَارَ بِأُصْبُعِهِ، يَعْنِي السَّبَّابَةَ** ' *ve şehâdet parmağı ile de işaret ederdi'* bu ifadeler bu noktaya açıkça delalet etmektedir.[73] Zayıf bir isnad ile rivayet edilen Hufâf b. İmâ rivayetinde Hz. Peygamber'in teşehhüt esnasında şehadet parmağı ile işaret ettiği ifade edilmiştir.[74] İmam Tirmizi de, Abdullah b. Ömer rivayetini naklettikten sonra sahabî ve tabiinden ilim sahibleri teşehhütte parmak ile işaret etme yolunu tercih ettiklerini söylemektedir.[75]

---

b. Hanbel, **Müsned**, XXVI/25, h. no: 16100/2; Darimi, **Sünen**, Babu'l İşare Fi't Teşehhüd, II/844, h. no: 1377.

[69] Ebû Dâvûd, **es-Sünen,** Kitabu's Salât**,** I/193, h. no: 726; A.g.e.**,** I/251, h. no: 957; Tirmizî, **es-Sünen,** 294, Ebvabu's Salât, I/379, h. no: 292; Nesâî, **Sünen**, Kitabu'l İftitâh, II/126, h. no: 889; A.g.e., Kitabu's Sehv, III/37, h. no: 1268; Darimi, **Sünen**, Kitabu's Salât, II/856, h. no: 1397; Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, XXXI/160, h. no: 18870; A.g.e., XXXI/168, h. no: 18876. İbn Huzeyme, **Sahih**, I/ 354, h. no:714; Beyhakî, **Marifetü's Süneni ve'l Âsâr**, III/50, h. no: 3645 - 3647.

[70] Ebû Dâvûd, **es-Sünen,** Kitabu's Salât**, I**I/80, h. no: 1499; Nesâî, **Sünen**, Kitabu's Sehv, III/38, h. no: 1273.

[71] Tirmizî, **Sünen**, Ebvâbu'd De'avât, V/449, h. no: 3557; Nesâî, **Sünen**, Kitabu's Sehv, III/38, h. no: 1272; Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, , XV/258, h. no: 9439; A.g.e., XVI/432, h. no: 10739.

[72] İbn Mâce, **Sünen**, Kitabu İgâmetu's Salât, I/295, h. no: 911; Nesâî, **Sünen**, Kitabu's Sehv, III/38, h. no: 1271; Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, XXV/201, h. no: 15867.

[73] Tirmizî, **es-Sünen,** Ebvabu's Salât, I/380, h. no: 293.

[74] Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, XXVII/106, h. no: 16572.

[75] Tirmizî, **es-Sünen,** Ebvabu's Salât, I/382, h. no: 294.

3. Hz. Peygamber'in Teşehhütte Şehadet Parmağını Hareket Ettirip Ettirmemesi

3.1. Teşehhüdde Şehadet Parmağını Hareket Ettirirdi Rivayeti

a. Hadisin Metni

أَخْبَرَنَا سُوَيْدُ بْنُ نَصْرٍ قَالَ: أَنْبَأَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الْمُبَارَكِ، عَنْ زَائِدَةَ قَالَ: حَدَّثَنَا عَاصِمُ بْنُ كُلَيْبٍ قَالَ: حَدَّثَنِي أَبِي، أَنَّ وَائِلَ بْنَ حُجْرٍ أَخْبَرَهُ قَالَ: " قُلْتُ لَأَنْظُرَنَّ إِلَى صَلَاةِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَيْفَ يُصَلِّي، فَنَظَرْتُ إِلَيْهِ فَقَامَ فَكَبَّرَ، وَرَفَعَ يَدَيْهِ حَتَّى حَاذَتَا بِأُذُنَيْهِ، ثُمَّ وَضَعَ يَدَهُ الْيُمْنَى عَلَى كَفِّهِ الْيُسْرَى وَالرُّسْغِ وَالسَّاعِدِ، فَلَمَّا أَرَادَ أَنْ يَرْكَعَ رَفَعَ يَدَيْهِ مِثْلَهَا قَالَ: وَوَضَعَ يَدَيْهِ عَلَى رُكْبَتَيْهِ، ثُمَّ لَمَّا رَفَعَ رَأْسَهُ رَفَعَ يَدَيْهِ مِثْلَهَا، ثُمَّ سَجَدَ فَجَعَلَ كَفَّيْهِ بِحِذَاءِ أُذُنَيْهِ، ثُمَّ قَعَدَ وَافْتَرَشَ رِجْلَهُ الْيُسْرَى، وَوَضَعَ كَفَّهِ الْيُسْرَى عَلَى فَخِذِهِ وَرُكْبَتِهِ الْيُسْرَى، وَجَعَلَ حَدَّ مِرْفَقِهِ الْأَيْمَنِ عَلَى فَخِذِهِ الْيُمْنَى، ثُمَّ قَبَضَ اثْنَتَيْنِ مِنْ أَصَابِعِهِ وَحَلَّقَ حَلْقَةً، ثُمَّ رَفَعَ إِصْبَعَهُ فَرَأَيْتُهُ يُحَرِّكُهَا يَدْعُو بِهَا "[76]

b. Hadisin Tercümesi

Süveyd b. Nasr (ö. 240) > Abdullah b. Mübarek (ö. 181) > Zaide b. Kudame (ö. 160) >Âsım b. Kuleyb (ö.137) > Küleyb b. Şihab (ö. ?) > Vâil b. Hucr (ö.44):

"Vâil b. Hucr dedi ki: Kendi kendime Hz. Peygamber'in nasıl namaz kıldığına bakayım dedim. Hz. Peygamber kalkıp kıbleye yöneldi ve tekbir aldı. Ellerini kulakların hizasına kadar kaldırdı, sonra sağ eli ile sol elini tuttu. Rüku' yapmak istediğinde ellerini ilk tekbirde olduğu gibi kaldırdı. Sonrada sol ayağını yere yayıp oturdu ve sol elini sol uyluğunun ve sol dizinin üzerine koydu. Sağ dirseğini ise sağ uyluğundan uzak tutup

[76] Nesai, **Sünen**, Kitabu'l İftitah, II/126, h. no: 889; A.g.e., Kitabu's Sehv, III/37, h. no: 1268; Darimi, **Sünen**, Babu'l - İşare Fi't Teşehhüd, II/844, h. no: 1397.

(uyluğunun üzerine koymadı), iki parmağını (serçe ve yüzük parmağını) yumdu ve (baş ve orta parmağı ile) bir halka yaptı. İşaret parmağınıda kaldırdı ve ben Hz. Peygamberi dua anında hareket ettirdiği halde gördüm."

c. İsnad Tahlîli

Vâil b. Hucr (ö.44): Sahabîdir.

Küleyb b. Şihab (ö. ?):[77]

Âsım b. Kuleyb (ö.137):[78]

Zaide b. Kudame (ö. 160): Ravi tabakasının yedinci tabakasında yer alır. Buhari ve Müslim kendisinden rivayette bulunmuşlardır. İbn Hacer kendisini *sika* ve '*sahibu's sünne'* olarak değerlendirmektedir. Zehebî bunlara ilaveten hâfız değerlendirmesinde bulunmuştur.[79]

Abdullah b. Mübarek (ö.181): Ravi tabakasının sekizinci tabakasında yer alır. Buhari ve Müslim kendisinden rivayette bulunmuşlardır. Ebû Hâtim er-Râzî kendisini *sika* ve *imam* olarak nitelemektedir. Yahya b. Muîn *sika* ve *sahîhu'l hadîs*, İbn Sa'd ise *imam*, *me'mûn* ve *hüccet* değerlendirmelerinde bulunmuşlardır.[80]

Süveyd b. Nasr (ö. 240): Ravi tabakasının onuncu tabakasında yer alır. İbn Hibban *es'Sikât* kitabında kendisinden *mutkin* olarak bahsetmekte ve '*tebe-i tabiin'* tabakasında zikretmektedir. İbn Hacer de kendisinden *sika* olarak bahseder.[81]

[77] Teşehhüdde Şehadet Parmağı Durumunu İfade Eden Rivayetler - Vâil b. Hucr Rivayeti bölümünde tanıtılmış olup *sika* bir râvidir (bkz. s. 23).
[78] Teşehhüdde Şehadet Parmağı Durumunu İfade Eden Rivayetler - Vâil b. Hucr Rivayeti bölümünde tanıtılmış olup *sika* bir râvidir (bkz. s. 23).
[79] İbn Hacer, **Tehzîbu't- Tehzîb,** I/620; İbn Ebî Hâtim, **el-Cerh ve't-Ta'dîl**, III/613.
[80] Mizzî, **Tehzîbu'l Kemal,** V/16; İbn Hacer, **Tehzîbu't- Tehzîb,** II/415.
[81] İbn Hibbân, **Es-Sikâtu li İbni Hibbân,** VIII/295; İbn Hacer, **Tehzîbu't- Tehzîb,** II/136.

3.2. Teşehhüdde Şehadet Parmağını Hareket Ettirmezdi Rivayeti

a. Hadisin Metni:

أَخْبَرَنَا أَيُّوبُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْوَزَّانُ، قَالَ: حَدَّثَنَا حَجَّاجٌ، قَالَ: ابْنُ جُرَيْجٍ، أَخْبَرَنِي زِيَادٌ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَجْلَانَ، عَنْ عَامِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الزُّبَيْرِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الزُّبَيْرِ، أَنّ النَّبِيَّ: كَانَ " يُشِيرُ بِأُصْبُعِهِ إِذَا دَعَا وَلَا يُحَرِّكُهَا "،

قَالَ: ابْنُ جُرَيْجٍ، وَزَادَ عَمْرٌو، قَالَ: أَخْبَرَنِي عَامِرُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الزُّبَيْرِ، عَنْ أَبِيهِ أَنَّهُ " رَأَى النَّبِيَّ يَدْعُو كَذَلِكَ، وَيَتَحَامَلُ بِيَدِهِ الْيُسْرَى عَلَى رِجْلِهِ الْيُسْرَى " [82]

b. Hadisin Tercümesi

Eyyüb b. Muhammed (ö. 249) > Haccâc b. Muhammed (ö. 206) > İbn Cüreyc (ö.150) > Ziyad b. Saad (ö. ?) > Muhammed b. Aclan (ö. 148) > Âmir b. Abdullah (ö.121) > Abdullah b. Zübeyr (ö. 72):

„Hz. Peygamber teşehhüd esnasında dua ettiği zaman işaret parmağı ile işaret eder, lakin hareket ettirmezdi.

İbn Cüreyc dedi ki: Amr b. Dînar'ın şöyle bir ilavesi vardır; Âmir b. Abdullah b. Zübeyr'in babasından aktardığı bir hadiste şöyle denilmektedir: Hz. Peygamber'i bu şekilde duâ ederken görmüş, sol elini sol uyluğunun üzerine koymuştur."

c. **İsnad Tahlîli**

Abdullah b. Zübeyr (ö. 72): Sahabidir.

[82] Ebû Dâvûd, **es-Sünen,** Kitabu's Salât**,** I/260, h. no: 989; Nesâî, **Sünen**, Kitabu's Sehv, III/37, h. no: 1270.

Âmir b. Abdullah (ö.121):[83]

Muhammed b. Aclan (ö.148):[84]

Ziyad b. Saad (ö. ?): Ravi tabakasının altıncı tabakasında yer alır. Buhari ve Müslim kendisinden rivayette bulunmuşlardır. Ahmed b. Hanbel, Yahya b. Muin ve Ebû Hâtim er-Râzî kendisini *sika* olarak değerlendirmektedirler.[85]

İbn Cüreyc (ö.150): Ravi tabakasının altıncı tabakasında yer alır. Buhari ve Müslim kendisinden rivayette bulunmuşlardır. İbn Hacer kendisi hakkında *sika* değerlendirmesinde bulunmuş, ancak *tedlis'de* ve *irsal'de* bulunduğunu nakletmiştir.[86]

Haccâc b. Muhammed (ö. 206): Ravi tabakasının dokuzuncu tabakasında yer alır. Buhari ve Müslim kendisinden rivayette bulunmuşlardır. Ebû Hâtim er-Râzî sadûk, İbn Hacer'de sika bir râvi olduğunu nakletmişlerdir. Ancak İbn Hacer ömrünün sonlarına doğru ihtilattaa bulunduğundan da bahsetmektedir.[87]

Eyyüb b. Muhammed (ö. 249): Ravi tabakasının onuncu tabakasında yer alır. Zehebî kendisini *hüccet*, Hatib Bağdâdî'de *hadisi meşhur* bir ravi olarak değerlendirmektedirler. İbn Hacer ise sika değerlendirmesinde bulunmaktadır.[88]

Metin Tahlîli

Abdullah b. Zübeyr rivayetinin Ebu Dâvud ve Nesâi varyantlarında **أَنّ النَّبِيَّ: كَانَ يُشِيرُ بِأُصْبُعِهِ إِذَا دَعَا وَلَا يُحَرِّكُهَا** *"Hz.Peygamber tahiyyatta dua ederken şehadet parmağı ile*

[83] Teşehhüdde Ellerin ve Kolların Durumu bölümünde tanıtılmış olup sika bir râvidir (bkz. s. 14).
[84] Teşehhüdde Şehadet Parmağı Durumunu İfade Eden Rivayetler - Abdullah b. Zübeyr Rivayeti bölümünde tanıtılmış olup sika bir râvidir (bkz. ss. 20-21).
[85] İbn Ebî Hâtim, **el-Cerh ve't-Ta'dîl**, III/533, no: 2408; Mizzî, **Tehzîbu'l-Kemâl**, IX/474; İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb**, I/647.
[86] Mizzî, **Tehzîbu'l-Kemâl**, XVIII/338; İbn Hibbân, **Es-Sikâtu li İbni Hibbân**, VII/93; İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb, I**I/616.
[87] İbn Hibbân, **Es-Sikâtu li İbni Hibbân**, VIII/201; İbn Ebî Hâtim, **el-Cerh ve't-Ta'dîl**, III/126, no: 708; İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb,** I/360.
[88] İbn Ebî Hâtim, **el-Cerh ve't-Ta'dîl**, II/258, no: 921; Mizzî, **Tehzîbu'l-Kemâl**, III/489; İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb**, I/207.

işaret eder, fakat hareket ettirmezdi"[89] ifadeleri yer almaktadır. Abdullah b. Zübeyr tarafından nakledilen diğer rivayetler ise bu ifade geçmemektedir. Nesâi, Ahmed b. Hanbel ve Dârimî'nin eserlerinde yer alan Vâil b. Hucr rivayetinde ise Hz. Peygamber'in **ثُمَّ رَفَعَ إِصْبَعَهُ فَرَأَيْتُهُ يُحَرِّكُهَا يَدْعُو بِهَا** işaret esnasında şehadet parmağını hareket ettirdiği geçmektedir.[90] Ancak Vâil b. Hucr rivayetinin Ebû Dâvud, Beyhâki ve Ahmed b. Hanbel'in (başka bir yerinde) eserlerinde yer alan varyantlarında (versiyonlarında) Hz. Peygamber'in teşehhüd esnasında işaret parmağını hareket ettirdiğine delalet eden '**يُحَرِّكُهَا** - *hareket ettirirdi'* ifadesi yer almamaktadır.[91]

Abdullah b. Zübeyr ve Vâil b. Hucr'dan sahih isnadlarla vârid olan bu rivayetlerde **يُحَرِّكُهَا** ve **لَا يُحَرِّكُهَا** ifadeleri arasında ihtilaf söz konusudur. Hz. Peygamber Vâil b. Hucr rivayetine göre teşehhüd esnasında şehadet parmağını hareket ettirdiği ifade edilirken, Abdullah b. Zübeyr rivayetine göre ise şehadet parmağını hareket ettirmediği ifade edilmektedir.

Abdullah b. Zübeyr rivayetini incelediğimizde sadece Ziyad b. Sa'd > Muhammed b. Aclan > Âmir b. Abdullah tarikinde ' **لَا يُحَرِّكُهَا** - hareket ettirmezdi' ifadesi yer alıyor. Diğer tarikler ile rivayet edilen hadiste bu ifade yer almamaktadır. Bu durumda Ziyad b. Sa'd'ın, Muhammed b. Aclan'dan teferrüd olarak rivayet ettiği anlaşılmaktadır. Bu rivayetler ise Ebu Dâvud ve Nesâi'nin eserlerinde geçmektedir. Müslim, Ahmed b. Hanbel ve Dârimî'nin eserlerinde Abdullah b. Zübeyr'den farklı isnadlar ile gelen rivayetlerinde **لَا يُحَرِّكُهَا** ifadesi yer almamaktadır.[92] Ayrıca Ebû Dâvud ve Nesâi'nin eserlerinde Abdullah b. Zübeyr rivayetlerinin farklı varyantları da mevcuttur vu bu

[89] Ebû Dâvûd, **Sünen,** Kitabu's Salât**,** I/259, h. no: 989; Nesâî, **Sünen**, Kitabu's Sehv, III/37, h. no: 1270.
[90] Nesai, **Sünen**, Kitabu'l İftitah, II/126, h. no: 889; A.g.e., Kitabu's Sehv, III/37, h. no: 1268; Darimi, **Sünen**, Babu'l İşare fi't Teşehhüd, II/844, h. no: 1397; Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, XXXI/160, h. no; 18870.
[91] Ebû Dâvûd, **Sünen**, I/251, h. no: 957**;** Beyhakî, **Marifetü's Süneni ve'l Asar**, III/50, h. no: 3645-3647; Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, XXXI/168, h. no; 18876.
[92] Müslim, **el-Câmi'u's-Sahîh**, Kitabu'l Mesâcid, I/408, h. no: 579/112; Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, XXVI/25, h. no: 16100/2; Darimî, **Sünen**, Babu'l İşare Fi't Teşehhüd, II/844, h. no: 1377.

rivayetlerde aynı şekilde **لَا يُحَرِّكُهَا** ifadesi geçmemektedir.[93] Netice itibari ile Ziyad b. Sa'd'ın Muhammed b. Aclan'dan ' **لَا يُحَرِّكُهَا** ' ifadesinin rivayetinde 'şaz' kalmıştır. Yapılan incelemelerde güvenilir bir râvi olan Ziyad b. Sa'd'ın vehmi veya ilavesi söz konusu olmaktadır.

Hz. Peygamber'in teşehhüd esnasında şehadet parmağını kaldırıp hareket ettirdiğini ifade eden Vâil b. Hucr rivayetinde de farklılıklar söz konusudur. Vâil b. Hucr rivayetinin sadece Zaide b. Kudame > Âsım b. Kuleyb > Küleyb b. Şihab > Vâil b. Hucr tarikiyle Ahmed b. Hanbel, Nesâi ve Dârimî'nin eserlerinde geçen varyantlarında ' **يُحَرِّكُهَا** - hareket ettirirdi' ifadesi yer almaktadır.[94] Vâil b. Hucr rivayetini Âsım b. Kuleyb'den Şu'be b. Haccâc,[95] Abdülvâhid b. Ziyâd[96], Züheyr b. Muaviye[97], Süfyan es-Sevrî[98], Ebû Avâne[99], Bişr b. el-Mufaddal[100], ve Abdullah b. İdris[101] rivayetde bulumuşlar, ancak hiçbirinde ' **يُحَرِّكُهَا** - hareket ettirirdi' ifadesi yer almamaktadır. Bu durum Zaide b. Kudame'nin Âsım b. Kuleyb'den bu ifadenin rivayetinde tek kaldığı, yani teferrüd ettiği anlaşılmaktadır. Bu konuda İbn Huzeyme'de sahihinde ' **يُحَرِّكُهَا** - hareket ettirirdi' ifadesinin zaid olduğu rivayeti naklettikten sonra şu ifadelerle açıklamaktadır ' **لَيْسَ فِي شَيْءٍ مِنَ الْأَخْبَارِ «يُحَرِّكُهَا» إِلَّا فِي هَذَا الْخَبَرِ زَائِدٌ ذِكْرُهُ** '.[102] Vâil b. Hucr rivayetini Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde tahkîk eden Şuayb Arnavûdî bu rivayeti **حديث صحيح دون قوله: "فرأيته يحركها يدعو بها" فهو شاذ انفرد به زائدة وهو ابن قدامة** - *bu hadis ' Ben Hz. Peygamber'i dua ederken işaret parmağını hareket ettirdiği halde gördüm' ifadesi hariç sahihdir'*

---

[93] Nesâî, **Sünen**, Kitabu's Sehv, III/39, h. no: 1275; Ebû Dâvud, **Sünen**, Kitabu's Salat, I/259, h. no: 988.
[94] Nesâî, **Sünen**, Kitabu'l İftitah, II/126, h. no: 889; A.g.e., Kitabu's Sehv, III/37, h. no: 1268; Darimî, **Sünen**, Babu'l İşare fi't Teşehhüd, II/844, h. no: 1397; Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, XXXI/160, h. no: 18870; Taberani, **Mu'cemu'l Kebir li't Tabarani,** XXII/35, h. no: 85.
[95] Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, XXXI/169, h. no: 18877. A.g.e., XXXI/160, h. no: 18870
[96] A.g.e., XXXI/142, h. no: 18850.
[97] A.g.e., XXXI/168, h. no: 18876.
[98] A.g.e., XXXI/163, h. no: 18871.
[99] Beyhâkî, **Marifetü's Süneni ve'l Asar**, III/50, h. no: 3645.
[100] Ebû Dâvud, **Sünen**, Kitabu's Salat, I/251, h. no: 957; Beyhâkî, **Marifetü's Süneni ve'l Asar**, III/50, h. no: 3647.
[101] İbn Mâce, **Sünen**, Kitabu İgâmetu's Salât, I/295, h. no: 912.
[102] İbn Huzeyme, **Sahih**, I/354, h. no: 714.

sözleri ile değerlendirmiştir. Ayrıca hadisin senedinin *sahih* olduğunu, ancak Zaide b. Kudame'nin Âsım b. Kuleyb'den rivayetinde teferrüd ettiğini ve bu bağlamda *'şaz'* kaldığını aktarmaktadır. [103] Âsım b. Kuleyb'den bu rivayeti nakleden diğer sika ravileri zikreden Arnavûd, bu ravilerin naklettiği varyantlarda **'يحركها'** ifadesinin yer almadığını açıklamaktadır. Bu ise Zaide b. Kudame'nin *vehmi'*ne açıkca delalet etmektedir; bazıların yanıldığı gibi Zaide b. Kudame'nin ilavesi söz konusu değildir. Özellikle diğer sahâbîlerden sahih senedlerde vârid olan rivayetler, teşehhüd esnasında hareket ettirmeksizin şehadet parmağı ile işaret etmeyi tekid etmektedir.[104]

Muhammed Nasruddîn Elbânî bu konuda iki ayrı değerlendirmede bulunmuştur. İlk olarak Hz. Peygamber'in teşehhüd esnasında parmağını bazen hareket ettirir bazen de hareket ettirmezdi değerlendirmesinde bulunmaktadır. İkinci olarak **'المثبت مقدم على النافي -** *müspet nefye mukaddemdir'* ilkesini benimsemekte ve Vâil b. Hucr rivayetini Abdullah b. Zübeyr rivayetine tercih etmektedir.[105]

Vâil b. Hucr rivayetinin yine Zaide b. Kudame tarikiyle gelen varyantının son kısmında **قَالَ: ثُمَّ جِئْتُ بَعْدَ ذَلِكَ فِي زَمَانٍ فِيهِ بَرْدٌ، فَرَأَيْتُ عَلَى النَّاسِ جُلَّ الثِّيَابِ يُحَرِّكُونَ أَيْدِيَهُمْ مِنْ تَحْتِ الثِّيَابِ** -'Soğuk bir günde tekrar gittim ve insanları elbiselerinin altında parmaklarını hareket ettirirken gördüm'[106] ifadesi teşehhüd esnasında parmakla işarete delalet etse de, bu ifadede yer alan **يُحَرِّكُونَ** lafzı Zaide b. Kudame'ye ait olabilir. Zira bu ifade yine sadece Zaide b. Kudame tarikiyle bize ulaşmaktadır. Başka tariklerden gelen varyantlarında **يُحَرِّكُونَ** lafzı yer almamaktadır.

Ancak Vâil b. Hucr rivayetinin Zaide b. Kudame tarîkinde bahsedilen parmağın hareket ettirilmesine delalet eden başka birkaç rivayet de muvcuttur. Abdullah b.

---

[103] Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, XXXI/162, h. no: 18870 (3 nolu dipnot).
[104] Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, XXXI/162, h. no: 18870 (3 nolu dipnot).
[105] Albânî, Muhammed Nasıruddîn, **Tâmamü'l-minne fi't-ta'lîk alâ fıkhi's-sünne,** 5. Basım, Dârü'r-Râye, s.217. (Karabacak, Mustafa, **Teşehhütte Şehadet Parmağın Durumu,** Dini Araştırmalar Dergisi, sayı 18, yıl 2018, ss.223-224 naklen).
[106] Darimi, **Sünen**, Babu'l İşare Fi't Teşehhüd, II/844, h. no: 1377; Taberani, Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb eş-Şâmî (ö. 360), **el-Mu'cemu'l-Kebîr**, thk. Hamdî b. Abdulmecîd es-Selefî, Kahire, Mektebetü İbn Teymiye, XXII/35, h. no: 85.

Ömer'den rivayet edilen ' **تَحْرِيكُ الْأُصْبُعِ فِي الصَّلَاةِ مَذْعَرَةٌ لِلشَّيْطَانِ** - *Namazda (teşehhüd esnasında) parmağı hareket ettirmek şeytanı korkutur'*[107] ; yine Abdullah b. Ömer'den **لَهِيَ أَشَدُّ عَلَى الشَّيْطَانِ مِنَ الْحَدِيدِ ، يَعْنِي السَّبَّابَةَ** - *Bu (parmak işareti) şeytana demir kamçıdan daha şiddetlidir'*[108]; ve **تَحْرِيكُ الرَّجُلِ أُصْبُعَهُ فِي الْجُلُوسِ فِي االصَّلَاةِ مُقْمِعَةٌ لِلشَّيْطَان** - *Namazda (teşehhüd esnasında) parmağı hareket ettirmek şeytanı uzaklaştırır'*[109] rivayetleri her ne kadar teşehhüd esnasında parmağı işaret ile birlikte hareket ettirmeye delalet ediyorlarsa da hadis kriterleri bakımından *zayıf* kabul edilmekte ve bu nedenle parmak ile işaret esnasında hareket ettirmeye delil kabul edilmemektedirler.

Beyhâkî Abdullah b. Zübeyr ve Vâil b. Hucr rivayetlerinde **يُحَرِّكُهَا** ve **لَا يُحَرِّكُهَا** ifadeleri arasında ihtilafı ortadan kaldırma adına şu değerlendirmelerde bulunmuştur: **فيحتمل ان يكون المراد بالتحريك الإشارة بها، لاتكرير تحريكاها '** - *'parmağı hareket ettirmekten murad, parmağı hareket ettirmeksizin işarette bulunma ihtimalı vardır'.* [110]

Hz. Peygamber'in tahiyyatta parmağını hareket ettirmesi ve ettirmemesi noktasında vârid olan rivayetlerin sahih olması hasebiyle her iki şekilde yapılmasının mübah olduğunu nakleden İbn Abdilber el-Kurtubî, bu noktada bir genişlik olduğu görüşünü benimsemektedir.[111]

Burada dikkat edilmesi gereken husus, Vâil b. Hucr rivayetinde ifade edilen 'hareket ettirdi' lafzının devamlılık ifade edip etmediğidir. Zira her devamlılık hareketi gerektirir ancak her hareket devamlılığı gerektirmez. Vârid olan diğer rivayetlerin tümünde Hz. Peygamber'in işarette bulunduğu açıkça görülmektedir. Hz. Peygamber'in tek parmağı ile işarette bulunduğu esnada işaret parmağının hareket etmesi

---

[107] Beyhâkî**,** Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyin b. Alî (ö.458), **es-Sünenü'l Kübrâ,** thk. Muhammed Abdulkadir 'Atâ, Beyrut, Dâru'l Kutubu'l İlmiyye, 2003, II/189, h. no: 2788.
[108] Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, X/204, h. no: 6000.
[109] Beyhâkî, **es-Sünenü'l Kübra**, II/189, h. no: 2788.
[110] Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, XXXI/160, h. no: 18870 (2 nolu dipnot).
[111] İbn Abdilber el-Kurtubî, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr en-Nemerî (ö. 463), **el-İstizkârü'l-câmi' li-mezâhibi fukahâi'l-emsâr ve 'ulemâi'l-aktâr fîmâ tezammenehü'l-Muvatta'**, nşr. Abdülmutî Emîn Kal'acî, Beyrut, Daru Kuteybe / Kahire, Daru'l-Va'y, 1993, I/478.

gerekmektedir, lakin harekette devamlılığı gerektirmemektedir. Parmak ile işarette hareketin devamlılığı gerektirmediğine başka hadislerden delil getirilebilir. Örneğin: بعثت انا و الساعة كهتين ، واشار بالسبابة والوسطى - *Ben ve kıyamet şu ikisi gibi gönderildik dedi ve işaret ve orta parmağı ile işarette bulundu'* veya ' انا وكافل اليتيم في الجنة هكذا، واشار بالسبابة والوسطى وفرج بينهما - *yetîme kefîl olan ile ben cennette şöyleyiz dedi ve işaret ve orta parmağı ile işarette bulundu ve iki parmağının arasını açtı'.* Bu rivayetlerde Hz. Peygamber'in parmağı ile işarette bulunduğu açıkça ifade edilmiştir. Ancak Hz. Peygamber'in parmağı ile işarette bulunurken sürekli hareket ettirmesi söz konusu değildir. Tıpkı bu örneklerde olduğu gibi teşehhütte işaret parmağı ile işaret edildiğinde hareketin devamlılığı söz konusu değildir. Hz. Peygamber'in parmağını hareket ettirmesi devamlılığı ifade eder diyen Kâdî İyâz, hareketin sebebinin zayıf senedle rivayet edilen **تَحْرِيكُ الْأُصْبُعِ فِي الصَّلَاةِ مَذْعَرَةٌ لِلشَّيْطَانِ ' -** *Namazda (teşehhüd esnasında) parmağı hareket ettirmek şeytanı korkutur'*[112] hadisi olduğunu, yani şeytanın başını koparmak olduğunu ifade eder. Bir diğer sebebinde tevhide şehadetlik etmek olduğunu söylemektedir.Ayrıca bu hareketin devamlılığı, kişinin namazda olduğunu hatılamak içindir der.[113] Ancak Kâdî İyâz'ın bu görüşü pek sağlıklı değildir. Zira kişi kıyamda, ruküda veya secdede namazda olduğunu unutmayacağı gibi teşehhüt esnasındada unutmaz ve bunu onun için yapmaz. Tevhidi ifade etmek içinde devamlı hareket değil, parmak ile işaret ile yeterli olmaktadır.

Hz. Peygamber'in teşehhüd esnasında işaret parmağını dikmesi ve parmağından gözünü ayırmamasını ifade eden rivayetler, hareketin devamlı olmadığına delalet etmektedir. Zira bir şeyin dikili olması ve ona gözünü ayırmaksızın nazar kılınması, o şeyin durağan olduğuna ve devamlı surette hareket etmediğine işaret etmektedir.

[112] Beyhâkî**, es-Sünenü'l Kübra**, II/189, h. no: 2788.
[113] Âbî, Muhammed b. Halîfe el-Veşnânî, **Şerhu'l âbî a'lâ Müslim**, (İkmalu İkmalu'l Muallim), Thk. Muhammed Sâlim Hâşim, Daru'l Kutubu'l İlmiyye, Beyrût,1994, V/504.

4. Teşehhüd Esnasında Diğer Parmakların Durumu

Varid olan rivayetlerde bu noktaya delalet eden karineler mevcuttur. Bu rivayetlerin birçoğunda diğer parmakların durumu açıkça ifade edilmektedir. Bu konuda en dikkat çeken rivayet Abdullah b. Ömer tarikiyle rivayet edilmiştir.

a. Hadisin Metni:

وَحَدَّثَنَا عَبْدُ بْنُ حُمَيْدٍ، حَدَّثَنَا يُونُسُ بْنُ مُحَمَّدٍ، حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ نَافِعٍ،

عَنِ ابْنِ عُمَرَ: «أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا قَعَدَ فِي التَّشَهُّدِ وَضَعَ يَدَهُ الْيُسْرَى

عَلَى رُكْبَتِهِ الْيُسْرَى، وَوَضَعَ يَدَهُ الْيُمْنَى عَلَى رُكْبَتِهِ الْيُمْنَى،وَعَقَدَ ثَلَاثَةً وَخَمْسِينَ، وَأَشَارَ بِالسَّبَّابَةِ»[114]

b. Hadisin Tercümesi:

Abdulhamîd b. Hamid (ö.249): > Yunus b. Muhammed (ö.207): > Hammâd b. Seleme (ö.167): > Eyyüb b. Keysân (ö.131): > Nâfî (ö.117): > Abdullah b. Ömer:

„Hz.Peygamber teşehhüde oturduğu zaman sol elini sol dizinin üzerine koyar, sağ elinide sağ dizinin üzerine koyar ve elli üç işareti yapardı. Şehadet parmağı ile de işaret ederdi."

c. İsnad Tahlîli:

Nâfî (ö.117): Künyesi Ebu Abdullah'dır; Abdullah b. Ömer'in azatlısıdır. *Medine ehl*'inden olup ravi tabakasının üçüncü sırasında yer almaktadır. Buhari'nin zikrettiği *" اصح الأسانيد - en sahih isnad"* da yer almaktadır. İbn Hacer, Yahya b. Main ve Ahmed b. Hanbel gibi bir çok hadis otoritesi tarafından *sika* olarak değerlendirilmektedir.[115]

[114] Müslim, **el-Câmi'u's-Sahîh**, Kitabu'l Mesacid, I/408, h. no: 580.
[115] İbn Sa'd, **et-Tabakât,** VII/423; İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb,** IV/210.

Eyyüb b. Keysân (ö.131): İbn Ebi Temîme olarak da anılmaktadır. Ravi tabakasının beşinci tabakasında yer almaktadır. Buhari ve Müslim kendisinden rivayette bulunmuşlardır. Ayrıca Buharî 800 civarında hadis rivayet ettiğini ifade eder. Ahmed b. Hanbel Imam Mâlik'in *"kendi asrında Basra ehlinin imamıydı"* dediğini nakleder. Yine birçok hadis otoritesi tarafından *sika* olarak kabul edilmektedir.[116]

Hammâd b. Seleme (ö.167): Ravi tabakasının sekizinci tabakasında yer alır. Buhari ve Müslim kendisinden hadis nakletmişlerdir. Ahmed b. Hanbel, İbn Hacer ve Yahya b. Maîn gibi bir çok hadis otoritesi tarafından *sika* olarak nitelendirilmiştir. Ayrıca *âbid* kişiliğine de vurgu yapılmaktadır.[117]

Yunus b. Muhammed (ö.207): Ravi tabakasının dokuzuncu tabakasında yer alır. Ebû Hâtim er-Râzî kendisini *sadûk* olarak nitelendirmiştir. Aynı şekilde Buhari ve Müslim kendisinden hadis nakletmişlerdir. Yahya b. Ma'în, İbn Hacer ve Ebû Ya'la gibi alimler kendisinin sika bir ravi olduğunu nakletmişlerdir.[118]

Abdulhamîd b. Hamid (ö.249): Ebû Muhammed künyesi ile anılan Abd b. Humeyd ravi tabakasının onuncu tabakasında yer alır. Buhari ve Müslim kendisinden rivayette bulunmuşlardır. İbn Hacer *sika* bir ravi olduğunu, Ebû Hâtim ve Zehebi rivayetleri toplayıp tasnif ettiğini belirtmişlerdir.[119]

d. Metin Tahlilî:

Hz. Peygamber'in teşehhüd esnasında işaret parmağını kaldırdığını ifade eden rivayetler aynı zamanda diğer parmakların durumunu da açıklamaktadır. Abdullah b. Ömer'den nakledilen bu rivayette Hz. Peygamber'in **وَعَقَدَ ثَلَاثَةً وَخَمْسِينَ، وَأَشَارَ بِالسَّبَّابَةِ** -

[116] İbn Ebî Hâtim, **el-Cerh ve't-Ta'dîl**, II/255, no: 915; Mizzî, **Tehzîbu'l-Kemâl**, III/457; İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb**, I/200.
[117] Zehebî, **Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ**, VII/444; Mizzî, **Tehzîbu'l-Kemâl**, VII/253; İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb**, I/481.
[118] Zehebî, **el-Kâşif**, II/404; İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb,** IV/473.
[119] Mizzî, **Tehzîbu'l-Kemâl**, XVIII/524; İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb,** II/641.

şehadet parmağı ile işarette bulunduğu ifade edilmiş ve diğer parmaklarının durumu elli üç - 53 - sayısı ile açıklanmaya çalışılmıştır.[120] Yine Abdullah b. Ömer'den nakledilen başka bir rivayette ' **وَقَبَضَ أَصَابِعَهُ كُلَّهَا** - ve tüm parmaklarını yumdu (kabzetti)' ifadesi geçmektedir[121]. Bu ifadede baş ve orta parmağı, serçe ve yüzük parmağından ayırmaksızın işaret esnasında tüm parmakların yumulduğu aktarılmaktadır. Abdullah b. Zübeyr ise Hz. Peygamberin teşehhüdde ' **وَوَضَعَ إِبْهَامَهُ عَلَى إِصْبَعِهِ الْوُسْطَى** - baş parmağını orta parmağının üzerine koyduğundan bahsetmektedir.[122] Diğer parmakların durumu Vâil b. Hucr rivayetinde [123] **وَعَقَدَ ثَلَاثِينَ وَحَلَّقَ وَاحِدَةً** ve [124] **وَقَبَضَ ثَلَاثِينَ، وَحَلَّقَ حَلْقَةً** ifadeler ile açıklanmaya çalışılmıştır. Vâil b. Hucr'un rivayetinin başka varyantlarında ' **ثُمَّ قَبَضَ اثْنَتَيْنِ مِنْ أَصَابِعِهِ وَحَلَّقَ حَلْقَةً** - *serçe ve yüzük parmağını yumdu ve baş ve orta parmağı ile bir halka yaptı'* ifadeler yer almaktadır.[125]

Bu ifadelerden Hz. Peygamber'in baş ve orta parmağının uçlarını birleştirmek sureti ile bir halka yaptığı açık bir şekilde anlaşılmaktadır. Serçe ve yüzük parmaklarını ise yumduğu ifade edilmektedir. Fiilî bir sünnet olan teşehhüd esnasında işaret parmağın kaldırılmasının kişiden kişiye, sahabîden sahabîye farklı gözlemlenmesi, farklı anlaşılması ve değerlendirilmesi gayet tabiîdir. Bu hakikatten mütevellit Hz. Peygamber'in söz konusu uygulaması farklı şekillerde ifade edilmiş ve en anlaşılır biçimde aktarılmaya çalışılmıştır.

Diğer parmakların durumunu açıklamak için sayılardan ilham alınması eski bir Arap kültürüdür. Eski Arap kültüründe sayılar, elin parmaklarının çeşitli şekiller almasına

---

[120] Müslim, **el-Câmi'u's-Sahîh**, Kitabu'l Mesacid, I/408, h. no: 580.
[121] Müslim, **el-Câmi'u's-Sahîh**, Kitabu'l Mesacid, I/408, h. no: 580; İmam Malik**, Muvatta,** II/ 121, h. no:294; Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, IX/237, h. no: 5331.
[122] Müslim, **el-Câmi'u's-Sahîh**, Kitabu'l Mesâcid, 113, I/408, h. no: 579.
[123] Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, XXVI/25, h. no: 18876.
[124] A.g.e., XXXI/143, h. no: 18850.
[125] Nesâî, **Sünen**, Kitabu'l İftitâh, II/126, h. no: 889; Ebû Dâvûd, **es-Sünen,** Kitabu's Salât**,** I/251, h. no: 957; Darimi, **Sünen**, Kitabu's Salât, II/856, h. no: 1397; İbn Huzeyme, **Sahih**, I/ 354, h. no:714; Taberâni, **Mu'cemu'l Kebir li't Tabarani**, XXII/35, n. No: 85. Beyhakî, **Marifetü's Süneni ve'l Âsâr**, III/50, h. no: 3645 - 3647.

göre belirlenmekteydi.[126] Birden doksan dokuza (1-99) kadar sağ el ile, yüzlü rakamlara geçildiğinde de sağ ve sol elin parmakları ile ifade edildiği belirtilmektedir.[127] Sahabîler Hz. Peygamber'den gözlemledikleri şeyleri o dönemin iletişim araçları ile ifade etmeye çalışmışlardır. Abdullah b. Ömer işaret esnasında diğer parmakların durumunu elli üç sayısı ile açıklamıştır. İbn Âbidîn, *'Rafu't Tereddüd fi Akdi'l-Esabi' inde't-Teşehhüd'* adlı eserinde üç rakamının ve elli sayısının o dönemin işaret dilinde ne anlama geldiğini açıklamıştır. Buna göre üç rakamı orta, yüzük ve serçe parmağın kabzedilmesi, elli sayısı da baş parmağın rukû eder gibi eğilmesi anlamına gelmektedir.[128] İfade edilen bu elli üç sayısı ile Hz. Peygamber'in teşehhüdde parmağı ile işarette bulunduğu, serçe, yüzük ve orta parmağını kabz ettiği ve başparmağını rükû eder gibi eğdiği, böylelikle başparmağı ile orta parmağı ile bir halka yaptığı anlaşılmaktadır. İmam Nevevî, Müslim'in şerhinde elli üç sayısını açıklamaya çalışmıştır. Ehli hesaba göre elli üç rakamının serçe parmağın yüzük parmağı üzerine konulması anlamına geldiğini ifade eder. Ancak söz konusu rivayette kastedilenin serçe parmağının avuç içine kıvrılması anlamına geldiğini ve bunun ehli hesaba göre elli dokuz sayısı ile isimlendirildiğini ifade eder.[129]

Vâil b. Hucr rivayetinde geçen **وَعَقَدَ ثَلَاثِينَ وَحَلَّقَ وَاحِدَةً** ve **وَقَبَضَ ثَلَاثِينَ، وَحَلَّقَ حَلْقَةً** ifadeleri mevcuttur. Eski Arap kültüründe otuz sayısı baş ve işaret parmaklarının uçları birleştirmek suretiyle ifade edilirdi.[130] Ancak bu durum Hz. Peygamber'in teşehhütte parmağı ile işarette bulunması ile çelişmektedir. Zira otuz sayısı işaret parmağın ucu ile başparmağın ucunu birleştirilmek suretiyle ifade edilmektedir. Bu durumda teşehhütte şehadet parmağı ile işarette bulunmak mümkün olmamaktadır. Bu ifadelerden anlaşılması

[126] Şahin, Sami, **Tahiyyatta Parmakla İşaret Etme İle İlgili Rivayetlerin Tahlîli Ve Fıkhî Yaklaşımlar**, C.Ü. İlahiyat Fakğltesi Dergisi, sayı 2, yıl 20120, **XIV/208**.
[127] İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî (ö. 1252), **Resâilu İbn Âbidîn - Rafu't Tereddüd fi Akdi'l-Esabi' inde't-Teşehhüd**, Thk. Seyyit Muhammed Emin Efendi, Dâiretu'l Meârif el-Arabiyye, 1921, s. 130.
[128] İbn Âbidîn, **a.g.e.**, s. 129-130.
[129] Nevevî, Ebû Zekeriyyâ Muhyiddin Yahya b. Şeref, **el-Menhec Şerhu Sahîhi Müslim b. Haccâc**, 2. Basım, Dâru ihyâi't-Türasi'l-Arabî, Beyrut, 1392, V/82.
[130] İbn Âbidîn, **Resâilu İbn Âbidîn - Rafu't Tereddüd fi Akdi'l-Esabi' inde't-Teşehhüd**, s. 129-130.

gereken en sağlıklı görüş otuz sayısının üç rakamı manasına geldiğidir. Diğer üç parmağı, yani serçe, yüzük ve orta parmağını kabzettiği şeklinde anlamak daha doğrudur.

Ayrıca Abdullah b. Zübeyr rivayetinde geçen ' **وَوَضَعَ إِبْهَامَهُ عَلَى إِصْبَعِهِ الْوُسْطَى** - *baş parmağını orta parmağının üzerine koydu'* ifadesinin yirmi üç sayısına benzediği ifade edilmiştir.[131]

Rivayetlerde sahâbîlerin faklı gözlemlemeleri sonucu ortaya çıkan ifade faklılıkları arasında bir çelişki söz konusu değildir. Rivayetlerde açıklanmaya çalışılan husus Hz. Peygamber'in teşehhütte dua ederken işaret parmağı hariç tüm parmaklarını tabiî bir şekilde yumduğu ve şehadet parmağı ile işarette bulunduğudur. Orta parmak ile baş parmağın tabiî bir şekilde yumulması bir halkayı anımsattığı için Hz. Peygamber'in halka yaptığı ifade edilmiş veya sayılar ile açıklanmaya çalışılmıştır. Bu konuda en sağlıklı ifade Abdullah b. Ömer tarikiyle gelen rivayette ' **وَقَبَضَ أَصَابِعَهُ كُلَّهَا** - *ve tüm parmaklarını yumdu (kabzetti)'* ifadesidir. Diğer tüm rivayetlerde bu durumu açıklayabilmek için farklı ifadeler kullanılmıştır.

Hz. Peygamber'in teşehhüd anında diğer parmakların konumu farklı ifadelerle anlatılmaya çalışılmıştır. Bu durum sahabîlerin Hz. Peygamber'den gördüklerini farklı farklı anlayıp kavramış olmalarından veya göz yanılmalarından kaynaklanmış olabilmektedir. Veyahut daha az bir ihtimalle Hz. Peygamber'in farklı zamanlarda farklı farklı uygulamalarından da kaynaklanmış olabilir.

[131] Karabacak, Mustafa, **Teşehhütte Şehadet Parmağın Durumu**, Dini Araştırmalar Dergisi, sayı 18, yıl 2018, s. 227.

5. Hz. Peygamber'in Parmak ile İşaret Esnasında Dua Etmesi

a. Hadisin Metni

أَخْبَرَنِي أَحْمَدُ بْنُ يَحْيَى الصُّوفِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا عِصَامُ بْنُ قُدَامَةَ الْجَدَلِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنِي مَالِكُ بْنُ نُمَيْرٍ الْخُزَاعِيُّ ـ مِنْ أَهْلِ الْبَصْرَةِ ـ أَنَّ أَبَاهُ حَدَّثَهُ، أَنَّهُ «رَأَى رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَاعِدًا فِي الصَّلَاةِ، وَاضِعًا ذِرَاعَهُ الْيُمْنَى عَلَى فَخِذِهِ الْيُمْنَى، رَافِعًا أُصْبُعَهُ السَّبَّابَةَ، قَدْ أَحْنَاهَا شَيْئًا وَهُوَ يَدْعُو»[132]

b. Hadisin Tercümesi

Ahmed b. Yahya (ö.264) > Fazl b. Amr (ö. 196) > İsâm b. Kudâme (ö. ?) > Mâlik b. Nümeyr (ö. ?) > Nümeyr el-Huzâî (ö. ?):

'*Ben Hz. Peygamberi namazda (teşehhüd için oturduğunda) sağ elini sağ uyluğu üzerine koymuş, işaret parmağını biraz eğerek kaldırmış halde dua ederken gördüm.'*

c. İsnad Tahlîli:

Nümeyr el-Huzâî (ö. ?): Sahabîdir.

Mâlik b. Nümeyr (ö. ?):[133]

İsâm b. Kudâme (ö. ?):[134]

Fazl b. Amr (ö. 196): Şi'a mezhebine intisabı olan ve Ebû Nuaym künyesi ile meşhur olan Fazl b. Amr, râvi tabakasının dokuzuncu tabakasında yer alır. Buhârî ve Müslim kendisinden rivayette bulunmuşlardır. Ahmed b. Hanbel *sika* ve *sadûk*, Zehebî *hâfız* ve

[132] Nesâi, **Sünen**, Kitabu's Sehv, III/39, h. no: 1274; Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, XXV/200, h. no: 15866; İbn Huzeyme, **Sahih**, I/354, h. no: 716.
[133] Teşehhüdde Şehadet Parmağı Durumunu İfade Eden Rivayetler - Nümeyr b. Ebî Nümeyr Rivayeti bölümünde tanıtılmış olup sika bir râvidir (bkz. s. 29).
[134] Teşehhüdde Şehadet Parmağı Durumunu İfade Eden Rivayetler - Nümeyr b. Ebî Nümeyr Rivayeti bölümünde tanıtılmış olup sika bir râvidir (bkz. s. 29).

Yahya b. Mu'în **'ما رأيت أثبت من أبو نعيم** - *Ebû Nuaym'dan daha güvenilir birini göredim'* ifadelerinde bulunmuşlardır.[135]

Ahmed b. Yahya (ö.264): Râvi tabakasının onbirinci tabakasında yer alır. Nesâi, Ebû Dâvud ve Tirmizî kendisinden rivayette bulunmuşlardır. Buhârî ise *Târîhu'l Kebîr'*inde kendisinden rivayette bulumuştur. Sûfî meşreb olaran râvi hakkında Ebû Hâtim er-Râzî ve Zehebî *sika*, İbn Hacer'de *sika* ve *âbid* değerlendirmelerinde bulunmuşlardır.[136]

Verilen bilgiler ışığında, Mâlik b. Numeyr'in *meçhul* bir râvi olarak kabul edildiğinden dolayı bu rivayet sened kritiği bakımından isnadı *zayıf* olarak değerlendirilmektedir.

d. Metin Tahlîli

Nümeyr el-Huzâî tarafında zayıf bir isnad ile rivayet edilen ve Hz. Peygamber'in teşehhüd esnasında dua ettiğinden bahseden bu rivayeti destekleyen birçok rivayet mevcuttur. Hz. Peygamber'in teşehhüt esnasında parmağı ile işaret ederken dua ettiğini ifaden eden bir rivayet, Abdulah b. Ömer tarikiyle Müslim'de ' **فَدَعَا بِهَا** - *ve parmağı ile dua ederdi'* ifadesi ile geçmektedir.[137] Vâil b. Hucr rivayetinde de ' **يُحَرِّكُهَا يَدْعُو بِهَا** ' parmağını hareket ettirdiği ve onun ile dua ettiği ifade edilmiştir.[138] Sa' d b.Ebi Vakkas'ın **وَأَنَا أَدْعُو بِأُصْبُعَيَّ** iki parmağım ile dua ettiği esnada Hz. Peygamber'in tek parmak ile dua etmesini söylemesi teşehhüd esnasında dua edildiğine delalet etmektedir.[139] Ebû Hureyre'nin naklettiği rivayette bu noktaya ışık tutmaktadır.[140] Hz. Peygamber'in

---

[135] İbn Ebî Hâtim, **el-Cerh ve't-Ta'dîl**, VII/61, no: 353; İbn Hibbân, **es-Sigâtu li İbn Hibbân,** VII/319; Mizzî, **Tehzîbu'l-Kemâl**, XXIII/197; İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb,** III/387.
[136] İbn Ebî Hâtim, **el-Cerh ve't-Ta'dîl**, II/81, no: 189; İbn Hacer, **Takrîbu't-Tehzîb**, s. 101.
[137] Müslim, **el-Câmi'u's-Sahîh**, Kitabu'l Mesacid, I/408, h. no: 580; Nesâî, **Sünen**, Kitabu's Sehv, III/37, h. no: 1269; Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, , X/418, h. no: 6348.
[138] Nesâî, **Sünen**, Kitabu's Sehv, II/126, h. no: 889; İbn Huzeyme, **Sahih**, I/354, h. no: 714; Darimî, **Sünen**, Babu'l İşare Fi't Teşehhüd, II/ 844, h. no: 1397; Beyhakî, **Ma'rifetü's Süneni ve'l Âsâr**, III/ 50, h. no: 3645 - 3647; Taberâni, **Mu'cemu'l Kebir li't Tabarâni,** II/35, h. no: 85.
[139] Ebû Dâvûd, **Sünen,** Kitabu's Salât, II/80, h. no: 1499; Nesâî, **Sünen**, Kitabu's Sehv, III/38, h. no: 1273.
[140] Tirmizî, **Sünen**, Ebvâbu'd De'avât, V/449, h. no: 3557. Nesâî, **Sünen**, Kitabu's Sehv, III/38, h. no: 1272. Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, , XV/258, h. no: 9439; A.g.e., XVI/432, h. no: 10739.

teşehhüd esnasında tek parmağını kaldırmak suretiyle dua etmesi, Allah'ın birliğine ve vahdaniyetine şahidlik etmesi anlamına gelmektedir. Nitekim Hufaf b. Îmâ, Hz. Peygamber'in parmağını işaret etmek suretiyle dua da bulunmasını, müşriklerin iddia ettiği gibi sihir yapmak için değil, Hz. Allah'ın birliğini ikrar etmek için yaptığını açıkça ifade etmiştir.[141] Dolayısıyla Hz. Peygamber'in dua ettiği esnada Allah'ın birliğini hal dili ile göstermesi, bu duânın teşehhütte 'tahiyyatı' okurken 'kelime-i şehadet' anında olduğunu bize göstermektedir.

6. Teşehhütte Tek Parmak ile İşarette Bulunulması

6.1. Sa'd b. Ebî Vakkas Rivayeti

a. Hadisin Metni:

حَدَّثَنَا زُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ، حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ، حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ سَعْدِ بْنِ أَبِي وَقَّاصٍ،

قَالَ: مَرَّ عَلَيَّ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَنَا أَدْعُو بِأُصْبُعَيَّ، فَقَالَ: «أَحِّدْ أَحِّدْ»، وَأَشَارَ بِالسَّبَّابَةِ [142]

b. Hadisin Tercümesi:

Züheyr b. Harb (ö.234) > Muhammed b. Hâzim (ö.194) > Süleyman b. Mihrân (ö.145) > Ebû Sâlih es-Semmân (ö.101) > Sa'd b. Ebî Vakkas (ö.55): Dedi ki:

'Ben teşehhüdde iki parmağımla duâ ederken Hz. Peygamber bana rastladı ve 'tek parmağınla, tek parmağınla' diye ikaz etti ve şehâdet parmağı ile işârette bulundu.'

6.2. Ebû Hureyre Rivayeti

a. Hadsisin Metni:

[141] Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, , XXVII/106, h. no: 16572.
[142] Ebû Dâvûd, **es-Sünen,** Kitabu's Salât**, I**I/80, h. no: 1499; Nesâî, **Sünen**, Kitabu's Sehv, III/38, h. no: 1273.

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا صَفْوَانُ بْنُ عِيسَى، قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَجْلاَنَ، عَنِ القَعْقَاعِ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ رَجُلاً كَانَ يَدْعُو بِإِصْبَعَيْهِ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَحِّدْ أَحِّدْ. قَالَ أَبُو عِيسَى: هَذَا حَدِيثٌ حَسَنٌ صَحِيحٌ غَرِيبٌ، وَمَعْنَى هَذَا الْحَدِيثِ: إِذَا أَشَارَ الرَّجُلُ بِإِصْبَعَيْهِ فِي الدُّعَاءِ عِنْدَ الشَّهَادَةِ لَا يُشِيرُ إِلَّا بِإِصْبَعٍ وَاحِدَةٍ[143]

b. Hadisin Tercümesi:

Muhammed b. Beşşâr (ö.252) > Safvan b. Îsa (ö.200) > Muhammed b. Aclân (ö.148)> Ka'ka' b. Hakîm (ö.?) > Ebû Sâlih (ö. 101) > Ebû Hureyre (ö. 57):

'Bir adam namazda (teşehhütte) iki parmağı ile dua ediyordu. Hz. Peygamber'de tek parmağınla, tek parmağınla diyerek ona ikazda bulundu.'

Ebû Îsâ (Tirmizî) dediki: Bu hadis hasen sahih garibtir. Bu hadisin manası şöyledir: Kişi namazda teşehhüd esnasında sadece tek parmağı ile işaret etmelidir"

Söz konusu rivayetlerin isnad tahlilleri daha önce yapılmıştır.[144]

b. Metin Tahlîli

Hz. Peygamber'in teşehhüdde parmak ile işareti tek parmak ile sınırlandırmasına ilişkin iki sahabîden vârid olan rivayetler mevcuttur. Bu hususa Sa'ad b. Ebî Vakkas tarikiyle gelen rivayet açıkça delalet etmektedir. Ebû Hureyre'nin naklettiği rivayet *şevâhid* türünden olup Sa'ad b. Ebî Vakkas'ın rivayetini desteklemektedir. Sa'ad b. Ebî Vakkas teşehhüd esnasında iki parmağı ile **وَأَنَا أَدْعُو بِأُصْبُعَيَّ** işarette bulunduğunu gören Hz. Peygamber, Sa'd b. Ebî Vakkas'ı uyarıyor ve teşehhüd esnasında tek parmak ile (yani

[143] Tirmizî, **Sünen**, Ebvâbu'd De'avât, V/449, h. no: 3557; Nesâî, **Sünen**, Kitabu's Sehv, III/38, h. no: 1272; Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, , XV/258, h. no: 9439; A.g.e., XVI/432, h. no: 10739.
[144] Bkz., s. 26; s. 28.

işaret parmağı) işaret edilmesine delalet etmesi için şehadet parmağı ile işarette bulunuyor **فَقَالَ: «أَحِّدْ أَحِّدْ»، وَأَشَارَ بِالسَّبَّابَةِ**'.[145] Hangi iki parmağı ile işaret ettiğine delalet eden bir karine bulunmamaktadır. Ancak kuvvetle muhtemeldir ki işaret parmağı ile yüzük parmağı ile işarette bulunmuştur. Hz. Peygamber'in Sa'd b. Ebî Vakkas'ı tek parmağı ile, yani işaret parmağı ile dua etmesi noktasında uyarması Ebû Hureyre'nin rivayetinde de açıkça görülmektedir. Ancak Ebû Hureyre rivayetinin Tirmizî ve Nesâi'de yer alan varyantında Hz. Peygamber'in uyarıda bulunduğu kişi hakkında ' **رَجُلاً** - bir adam'[146] gibi meçhul bir ifade kullanılmaktadır. Lâkin Ebû Hureyre'nin Ahmed b. Hanbel'de yer alan rivayetinde Hz. Peygamber'in uyarıda bulunduğu kişinin Sa'd b. Ebî Vakkas olduğu açıkca belirtilmiştir.[147] Hz. Peygamber'in ısrarla tek parmak ile işaret edilmesini istemesi, Hz. Allah'ın birliğine delalet etmesi içindir.

7. Hz. Peygamber'in Teşehhüt Esnasında İşaret Parmağını Dikmesi

a. Hadisin Metni

وحَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ رَافِعٍ، وَعَبْدُ بْنُ حميد، قَالَ عَبْدُ: أَخْبَرَنَا، وَقَالَ ابْنُ رَافِعٍ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ، عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ، أَنّ النَّبِيَّ "كَانَ إِذَا جَلَسَ فِي الصَّلَاةِ، وَضَعَ يَدَيْهِ عَلَى رُكْبَتَيْهِ، وَرَفَعَ إِصْبَعَهُ الْيُمْنَى، الَّتِي تَلِي الإِبْهَامَ، فَدَعَا بِهَا، وَيَدَهُ الْيُسْرَى عَلَى رُكْبَتِهِ الْيُسْرَى، بَاسِطُهَا عَلَيْهَا "[148]

[145] Ebû Dâvûd, **Sünen,** Kitabu's Salât, II/80, h. no: 1499; Nesâî, **Sünen**, Kitabu's Sehv, III/38, h. no: 1273.
[146] Tirmizî, **Sünen**, Ebvâbu'd De'avât, V/449, h. no: 3557; Nesâî, **Sünen**, Kitabu's Sehv, III/38, h. no: 1272.
[147] Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, , XV/258, h. no: 9439.
[148] Müslim, **el-Câmi'u's-Sahîh**, Kitabu'l Mesacid, I/408, h. no: 580; Tirmizî, **es-Sünen,** Ebvabu's Salât, I/382, h. no: 294. Nesâî, **es-Sünen**, Kitabu's Sehv, III/37, h. no: 1269; İbn Mâce, **Sünen**, Kitabu İgâmetu's Salât, I/295, h. no: 913; Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, , X/418, h. no: 6348.

b. Hadisin Tercümesi

Muhammed b. Rafi (ö.245) > Abd b. Humeyd (ö.) > Abdurrezzak b. Hemmam (ö.211): > Mamer b. Raşid (ö. 150): > Ubeydullah b. Ömer (ö.147) > Nâfî (ö.) > Abdullah b. Ömer (ö.):

'Hz. Peygamber namazda oturduğu vakit ellerini dizleri üzerine koyar, baş parmağından sonra gelen parmağını (işaret parmağını) kaldırır ve onunla dua ederdi, sol elini ise yayarak sol dizinin üzerine koyardı.'

c. Isnad Tahlîli:

Abdullah b. Ömer (ö.): Sahabîdir.

Nâfî (ö.117):[149]

Ubeydullah b. Ömer (ö.147): Ebû Osman künyesi ile anılan Ubeydullah b. Ömer el-Advî râvi tabakasının beşinci tabakasında yer alır. Buhari ve Müslim kendisinden rivayette bulunmuşlardır. Ebu Hâtim Ahmed b. Hanbel'in 'Ubeydullah b. Ömer, Malik bin Enes'den daha "esbete ehfaza ve ekserehum rivayet" olduğunu nakleder. Ahmed b. Hanbel'de Yahya b. Ma'în'in *sika* olarak nitelendirdiğini nakleder. [150]

Mamer b. Raşid (ö. 150): Ravi tabakasının yedinci tabakasında yer alır. Buhari ve Müslim kendisinden rivayette bulunmuşlardır. Yahya b. Mu'în, Ahmed b. Hanbel ve Nesaî gibi hadis otoriteleri kendisini sika olarak vasıflandırırlar. Ebu Bekir el-Beyhakî "marifetu's süneni ve'l âsar" da hafız ve hüccet vasıfları ile vasıflandırmaktadır. Ayrıca İbn Hibban "kitabu's-sikât'da " kendisini *fakih*, *hâfız ve mutgin* olarak nitelendirir. [151]

[149] Teşehhüdde Esnasında Diğer Parmakların Durumunu bölümünde tanıtılmış olup *sika* bir râvidir (bkz. s. 44).
[150] Mizzî, **Tehzîbu'l-Kemâl**, XIX/124; Zehebî, **el-Kâşif**, I/685; İbn Ebî Hâtim, **el-Cerh ve't-Ta'dîl**, V/326, no: 1545. İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb,** III/22.
[151] İbn Hibbân, **es-Sikâtu li İbni Hibbân**, VII/484; Mizzî, **Tehzîbu'l-Kemâl**, XXVIII/303; İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb,** IV/125.

Abdurrezzak b. Hemmam (ö.211): Ravi tabakasının dokuzuncu tabakasında yer alan raviden Buhari ve Müslim rivayette bulunmuşlardır. Ahmed b. Hanbel'in *" Hadis rivayeti bakımında kendisinden daha güzelini görmedim "* dediği nakledilir. İbn Hacer de kendisini *sika* ve *hafız* olarak nitelendirmektedir. [152]

Abdulhamîd b. Hamid (ö.249): Ebû Muhammed künyesi ile anılan Abd b. Humeyd râvi tabakasının onuncu tabakasında yer alır. Buhari ve Müslim kendisinden rivayette bulunmuşlardır. İbn Hacer *sika* bir ravi olduğunu, Ebû Hâtim ve Zehebi rivayetleri toplayıp tasnif ettiğini belirtmişlerdir.[153]

Muhammed b. Rafi (ö.245): Ravi tabakasının onbirinci tabakasında yer alan Ebu Abdullah'dan Buhari ve Müslim rivayette bulunmuşlardır. Ebû Zer'a *şeyh* ve *sadûk*, Ebu Hâtim'de *muttakî* ve *fazilet sahibi* değerlendirmelerinde bulunmuşlardır.[154]

Yapılan değerlendirmeler sonunda ravilerin tamanının *sika* olduğu anlaşılmaktadır. Bu sebeple bu rivayetin senedinin *sahih* ve *mutassıl* olduğuna hükmedilmiştir.

d. Metin Tahlîli

Hz. Peygamber'in teşehhütte şehadet parmağını dikerek işarette bulunduğunu belirten rivayetler vardır. Abdullah b. Ömer'den nakledilen rivayette ' **وَرَفَعَ إِصْبَعَهُ الْيُمْنَى الَّتِي تَلِي الإِبْهَامَ** başparmağından sonra gelen parmağını (işaret parmağı) kaldırırdı' ifadesinden anlaşılacağı üzere Hz. Peygamber sağ işaret parmağını kaldırmıştır. Bu konuya yine Abdullah b. Ömer rivayetinin Dârimî'nin eserinde yer alan varyantında ' **وَنَصَبَ إِصْبَعَهُ** - parmağını dikti' ifadeleri delalet etmektedir. [155] Hufaf b. İmâ tarikiyle rivayet eilen hadiste teşehhüd esnasında parmağın kaldırılması, müslümanlar arasında bu sünnetin

[152] İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb,** II/572; Zehebî, **Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ**, IX/220.
[153] Mizzî, **Tehzîbu'l-Kemâl**, XVIII/524; İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb,** II/641; Zehebî, **el-Kâşif**, I/676.
[154]Mizzî, **Tehzîbu'l-Kemâl**, XXV/192; İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb,** III/560; Zehebî, **el-Kâşif**, II/176.
[155] Darimi, **Sünen**, Babu'l İşare Fi't Teşehhüd, II/844, h. no: 1378.

uygulandığını göstermektedir.[156] Söz konusu rivayette Hz. Peygamber'in parmağını kaldırıp işarette bulunması müşriklerin iddia ettiği gibi sihir yapmak için değil, Hz. Allah'ın ulûhiyyetini ve birliğini ikrar etmesi için yaptığı anlatılmaktadır. Aynı şekile Numeyr el-Hüzâî' den nakledilen rivayette ' **رَافِعًا إِصْبَعَهُ السَّبَّابَةَ، قَدْ حَنَاهَا شَيْئًا** - işaret parmağını kaldırır, birazda eğerdi' ifadeside Hz. Peygamber'in şehadet parmağını dikip işarette bulunduğunu açıkça göstermektedir.[157]

8. Hz. Peygamber'in Teşehütte İşare Parmağına Bakması

a. Hadisin Metni

أَخْبَرَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، قَالَ: حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ ابْنِ عَجْلَانَ، عَنْ عَامِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الزُّبَيْرِ، عَنْ أَبِيهِ، «أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا قَعَدَ فِي التَّشَهُّدِ وَضَعَ كَفَّهُ الْيُسْرَى عَلَى فَخِذِهِ الْيُسْرَى، وَأَشَارَ بِالسَّبَّابَةِ لَا يُجَاوِزُ بَصَرُهُ إِشَارَتَهُ»[158]

b. Hadisin Tercümesi

Yakup b. İbrâhim (ö.252) > Yahya b. Saîd (ö.198) > Muhammed b. Aclan (ö.148) > Âmir b. Abdullah (ö.121) > Abdullah b. Zübeyr (ö. 72):

"Hz. Peygamber teşehhüde otururken sol elini sol uyluğu üzerine koyar, sağ elinin şehadet parmağı ile işarette bulunur ve gözünü ondan ayırmazdı."

---

[156] Ahmed, **Müsned**, XXVII/106, h. no: 16572.

[157] Ahmed, **Müsned,** XXV/200, h. no: 15866; Ebû Dâvûd, **Sünen,** Kitabu's Salât**,** I/260, h. no: 991; Nesâî, **Sünen**, Kitabu's Sehv, III/39, h. no: 1274; İbn Huzeyme, **Sahîh**, I/354, h. no: 716.
Müsned'i tahkîk eden Şuayb Arnavûdî'ye göre bu rivayet ' قَدْ أَحْنَاهَا شَيْئًا - parmağını biraz eğerdi' ifadesi hariç *sahih'dir*. Bu ifadenin zikredilmesinden ötürü *zayıf* olarak kabul edilmektedir (Ahmed, **Müsned,** XXV/200, h. no: 15866, 1 nolu dipnot).

[158] Nesâî, **Sünen**, Kitabu's Sehv, III/39, h. no: 1275; Ebû Dâvud, **Sünen**, Kitabu's Salat, I/259, h. no: 990.

c. İsnad Tahlili

Abdullah b. Zübeyr (ö.72): Sahabidir.

Âmir b. Abdullah (ö.121):[159]

Muhammed b. Aclan (ö.148):[160]

Yahya b. Saîd (ö.198): Ravi tabakasının dokuzuncu tabakasında yer alır. Buhari ve Müslim kendisinden rivayette bulunmuşlardır. Ebû Hâtim er-Râzî kendisi hakkında *sika* ve *hâfız*, İbn Hacer de bu ifadelere ilaveten *mütgîn* ve *imam* ve Zehebî *hâfızu'l kebîr* değerlendirmesinde bulunmuşlardır.[161]

Yakup b. İbrâhim (ö.252): Ravi tabakasının onuncu tabakasında yer alır. Buhari ve Müslim kendisinden rivayette bulunmuşlardır. Ebû Hâtim er-Râzî *sadûk*, Zehebî *hâfız* ve İbn Hacer *sika* ve *huffâz* olarak değerlendirmişlerdir.[162]

Metin Tahlîli

Hz. Peygamber teşehhütte işarette bulunduğu esnasında gözlerini işaret parmağından ayırmazdı. Bu konuya vârid olan rivayetler açıkça temas etmektedir. Abdullah b. Zübeyr tarikiyle gelen rivayette ' **وَأَشَارَ بِالسَّبَّابَةِ لَا يُجَاوِزُ بَصَرُهُ إِشَارَتَهُ** - şehadet parmağı ile işarette bulunur ve gözünü ondan ayırmazdı' ifadesi yer almaktadır.[163] Abdullah b. Ömer tarikiyle gelen rivayette de ' **وَرَمَى بِبَصَرِهِ إِلَيْهَا أَوْ نَحْوَهَا** - bakışlarını işaret parmağına veya o tarafa attı' ifadesi geçmektedir.[164] Hz. Peygamber teşehhütte gözlerin konumuna açıkça dikkat çekmiş, gözlerin o esnada semaya dikilmemesi konusunda ciddi

[159] Teşehhüdde Ellerin ve Kolların Durumu bölümünde tanıtılmış olup sika bir râvidir (bkz. s. 14).
[160] Teşehhüdde Şehadet Parmağı Durumunu İfade Eden Rivayetler - Abdullah b. Zübeyr Rivayeti bölümünde tanıtılmış olup sika bir râvidir (bkz. ss. 20-21).
[161] Mizzî, **Tehzîbu'l-Kemâl**, XXXI/329; İbn Hacer, **Takrîbu't-Tehzîb,** s. 1055; Zehebî, **el-Kâşif**, II/366.
[162] Mizzî, **Tehzîbu'l-Kemâl**, XXXII/311; İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb,** IV/439; Zehebî, **el-Kâşif**, II/393.
[163] Nesâî, **Sünen**, Kitabu's Sehv, III/39, h. no: 1275; Ebû Dâvûd, **es-Sünen,** Kitabu's Salât**,** I/259, h. no: 988; A.g.e., I/260, h. no: 989; Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, XXVI/25, h. no: 16100/2.
[164] Nesâî, **Sünen**, Kitabu's Sehv, II/236, h. no:1160; İbn Huzeyme, **Sahih**, I/356, h. no: 696; İbn Hibban, **Sahih**, 5/274, h. no: 1947.

uyarıda bulunmuşlardır. Ebû Hureyre'den nakledilen ' **لَيَنْتَهِيَنَّ أَقْوَامٌ عَنْ رَفْعِ أَبْصَارِهِمْ عِنْدَ الدُّعَاءِ فِي الصَّلَاةِ إِلَى السَّمَاءِ، أَوْ لَتُخْطَفَنَّ أَبْصَارُهُمْ** - onlar (tahiyyatta) dua okurken ya gözlerini semaya kaldırmaya son verirler veya gözlerinden olurlar'[165] rivayeti bu uyarıyı açıkça göstermektedir. Hz. Peygamber'in bu hususu dile getirmesi son derece önemlidir. Bu uyarı ile Hz. Peygamber Hz. Allah'ın mekandan münezzeh olduğunu açıklamak istemiş, teşehhütte parmak ile işaretin yanlış anlaşılmasının önüne geçmiştir. Teşehhüt esnasında gökyüzüne değil de, işaret parmağına bakılmasının namazın huşu ve edebine daha uygun olduğu ifade edilmiştir.[166]

9. Rivayetlerden Ortaya Çıkan İşaret Şekilleri

Hz. Peygamber'in teşehhüt esnasında şehadet parmağı ile işarette bulunması konusunda vârid olan rivayetlerde faklı işaret şekilleri ortaya çıkmıştır.

Birinci Şekil: Halka şeklinde ortaya çıkan işaret şekli. Serçe ile yüzük parmak yumulur ve başparmağın ve orta parmağın uçları birbirine birleştirilmesi suretiyle bir halka oluşturulur ve işaret parmağı ile işarette bulunulur. Ortaya çıkan bu işaret şekline ' التحليق *et-Tahlîk*' denilmektedir. Abdullah b. Ömer rivayetinde geçen' **وَعَقَدَ ثَلَاثَةً وَخَمْسِينَ**، **وَأَشَارَ بِالسَّبَّابَةِ**'[167] ifadesi ve Vâil b. Hucr rivayetinde yer alan ' **ثُمَّ قَبَضَ اثْنَتَيْنِ مِنْ أَصَابِعِهِ وَحَلَّقَ حَلْقَةً** '[168] ifadesi bu duruma delalet etmektedir.

İkinci Şekil: Tüm parmakların kabzedilmesiyle ortaya çıkan şekil. Şehadet parmağı dışındaki diğer parmaklar yumulur ve şehadet parmağı ile işarette bulunulur. Ortaya çıkan bu işaret şekline ' **العقد** el-Agd' denilmektedir. Abdullah b. Ömer'den farklı

[165] Nesâî, **Sünen**, Kitabu's Sehv, III/39, h. no: 1276.
[166] Azîmâbâdî, Ebû Abdurrahman Muhammed Eşref b. Emir b. Ali b. Hıdır, Avnu'l-Ma'bûd Şerhu Sünen'i Ebû Dâvûd, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415, III/197.
[167] Müslim, **el-Câmi'u's-Sahîh**, Kitabu'l Mesacid, I/408, h. no: 580.
[168] Nesâî, **Sünen**, Kitabu'l İftitâh, II/126, h. no: 889; Ebû Dâvûd, **es-Sünen,** Kitabu's Salât**,** I/251, h. no: 957 İbn Huzeyme, **Sahih**, I/ 354, h. no:714.

bir tarikle rivayet edilen hadiste geçen ' **وَقَبَضَ أَصَابِعَهُ كُلَّهَا**'[169] ifadesi bu şekle delalet etmektedir.

Üçüncü Şekil: Parmakların yumulmaksızın ortaya çıkan işaret şekli. Şehadet parmağı ile işarette bulunulur. O esnada diğer dört parmak yumulmadan veya halka şekline sokulmadan tabiî bir şekilde durur. Bu işaret şekli ise Ebû Humeyd'in naklettiği ve sadece şehadet parmağı ile işaret edildiğini, diğer parmakların durumunun açıklanmadığı rivayet delalet etmektedir.[170]

Ortaya çıkan bu üç işaret şeklini arttırmak mümkündür diyen Şevkânî, bu şekillerin sayısını beşe kadar çıkartmaktadır.[171]

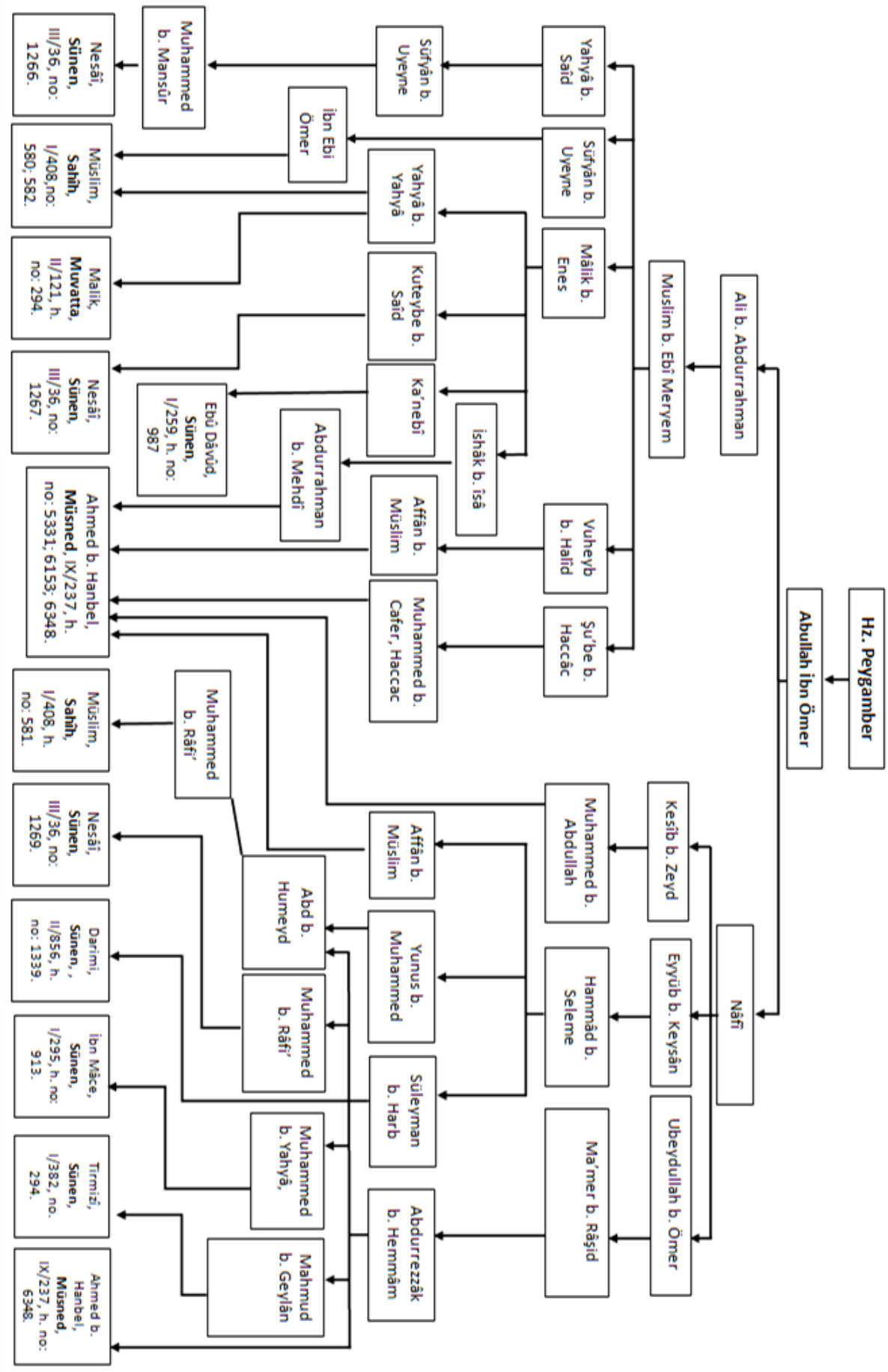
[169] Müslim, **el-Câmi'u's-Sahîh**, Kitabu'l Mesacid, I/408, h. no: 580 Ebû Dâvûd, **Sünen,** Kitabu's Salât**,** I/259, h. no: 987; Nesâî, **Sünen**, Kitabu's Sehv, III/36, h. no: 1267; Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, IX/237, h. no: 5331

[170] Tirmizî, **es-Sünen,** 294, Ebvabu's Salât, I/380, h. no: 293.

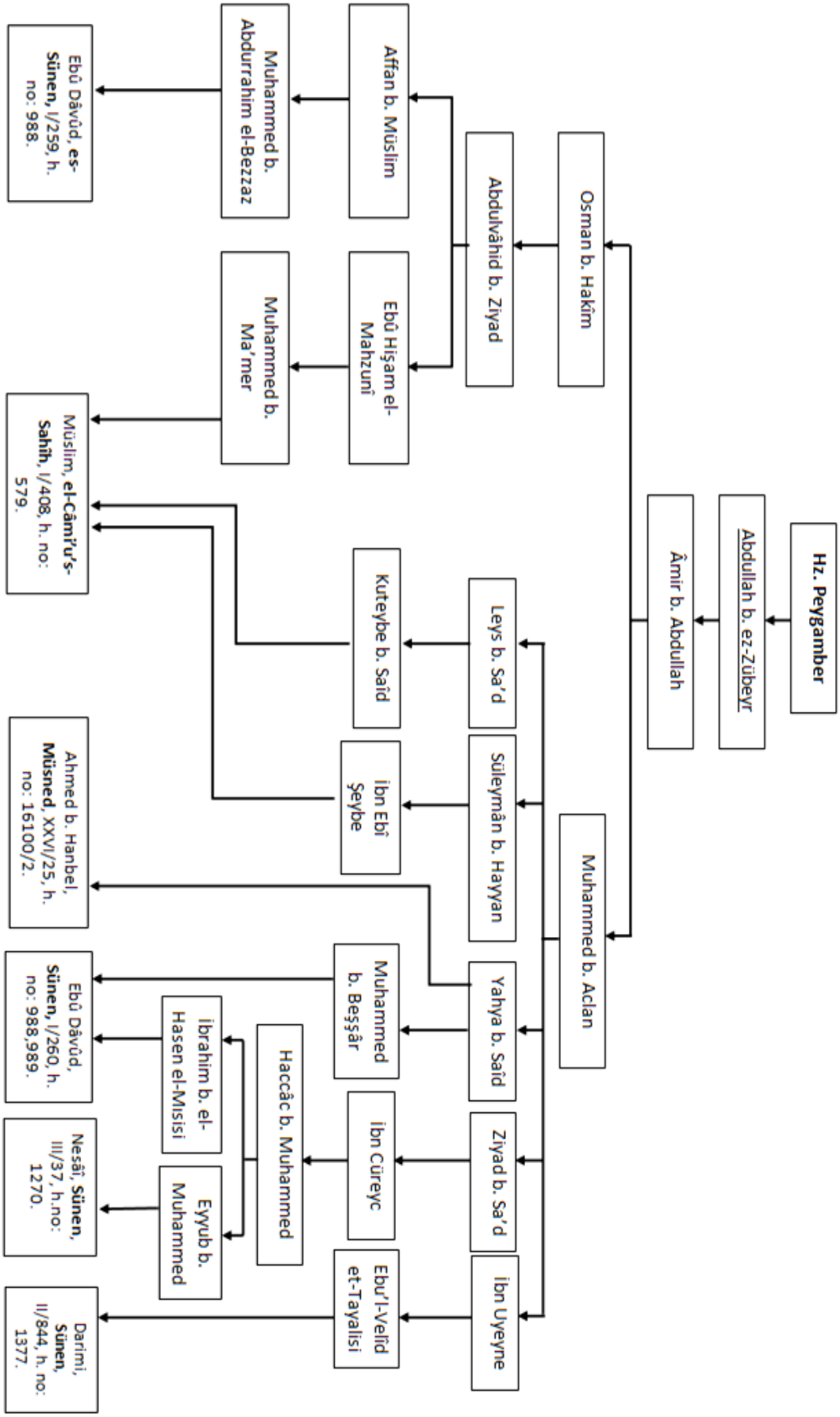
[171] Şahin, **Tahiyyatta Parmakla İşaret Etme İle İlgili Rivayetlerin Tahlîli ve Fıkhî Yaklaşımlar**, s. 227.

10. İsnad Şemaları

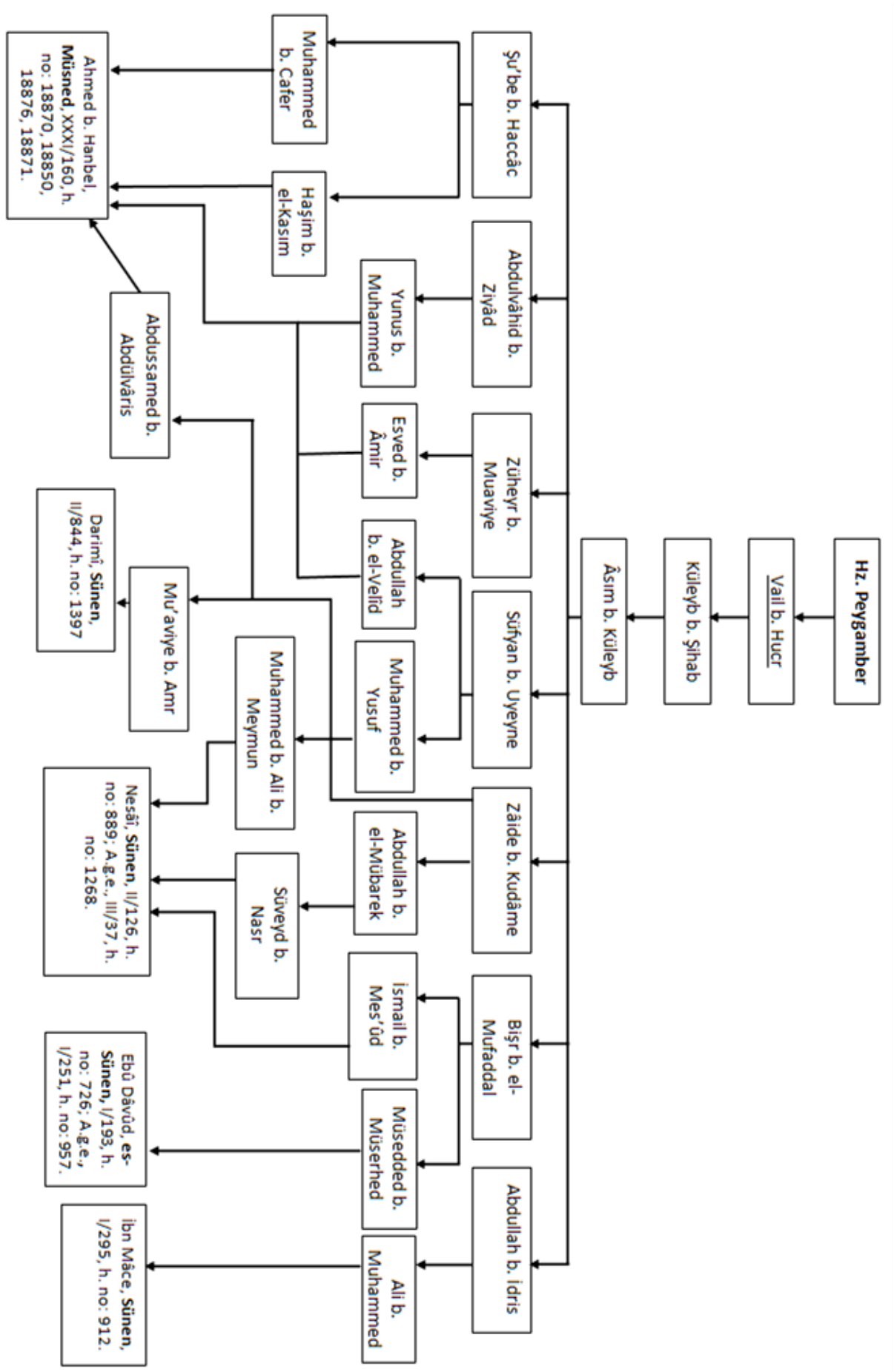
10.1. Abullah b. Ömer Rivâyetleri'nin İsnad Şeması

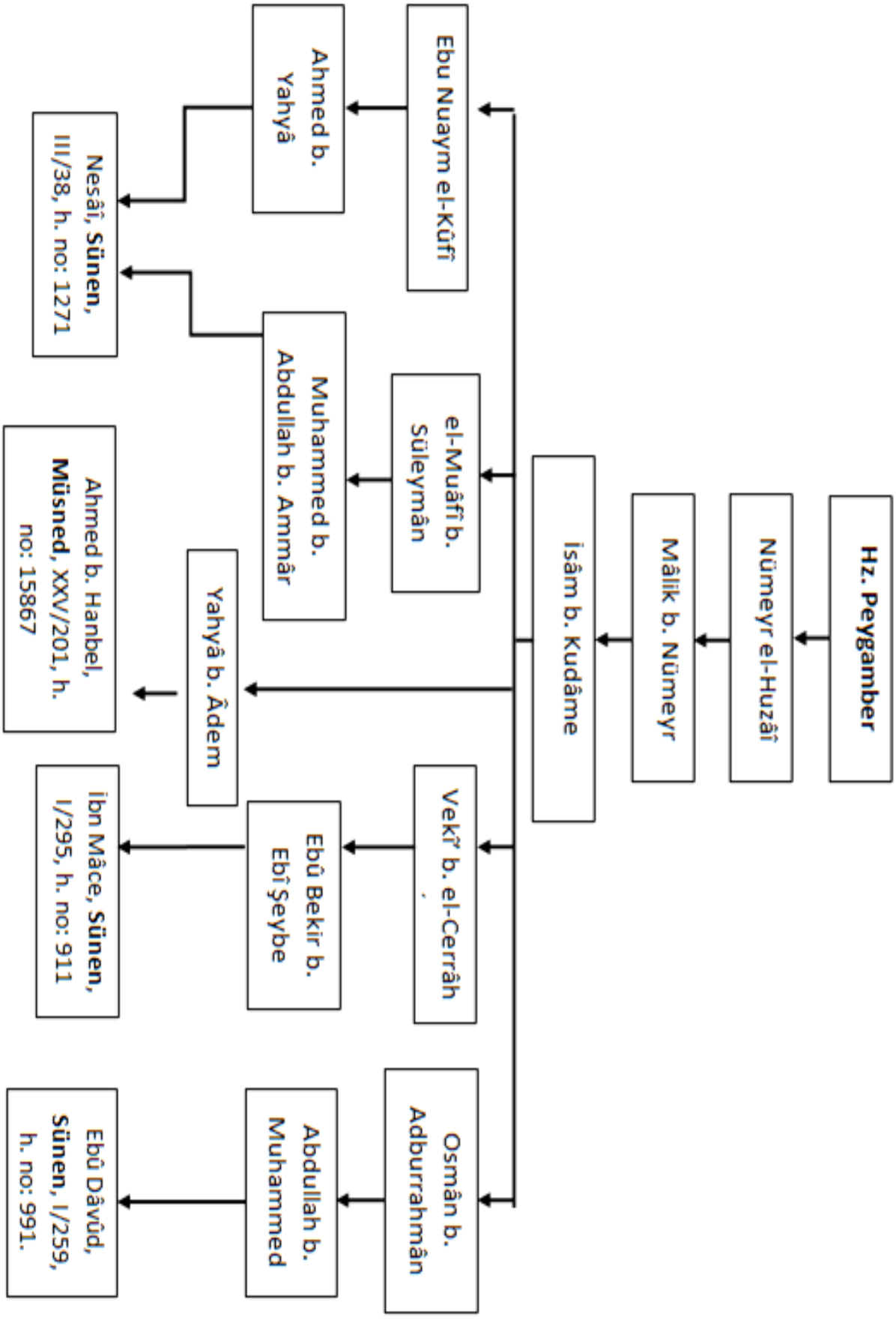
10.2. Abullah b. Zübeyr Rivayetleri'nin İsnad Şeması:

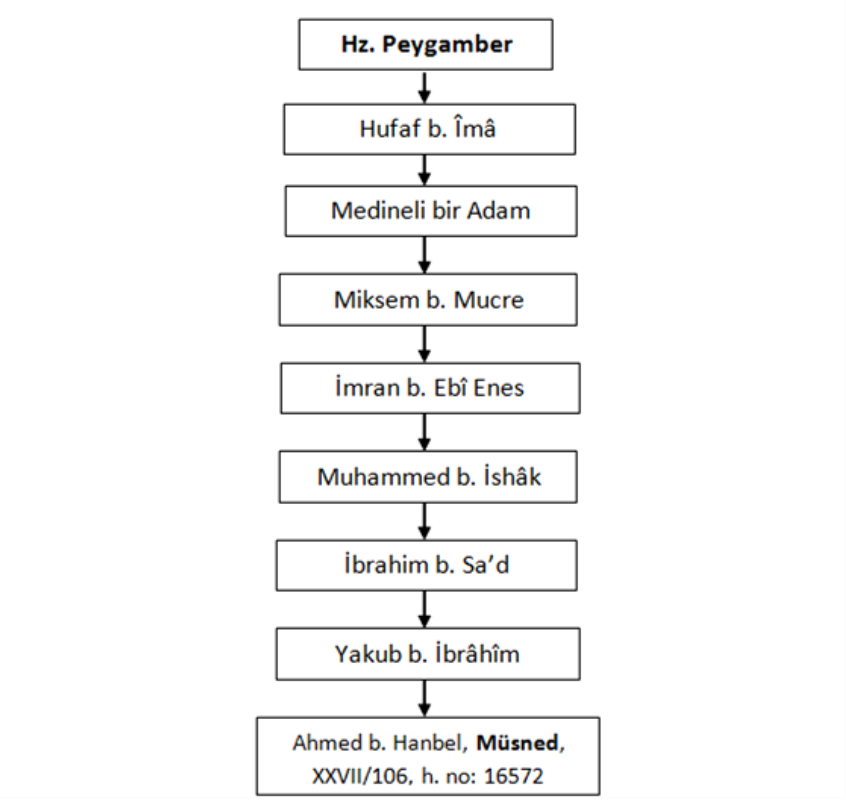
10.3. Vail b. Hucr Rivayetleri'nin İsnad Şeması:

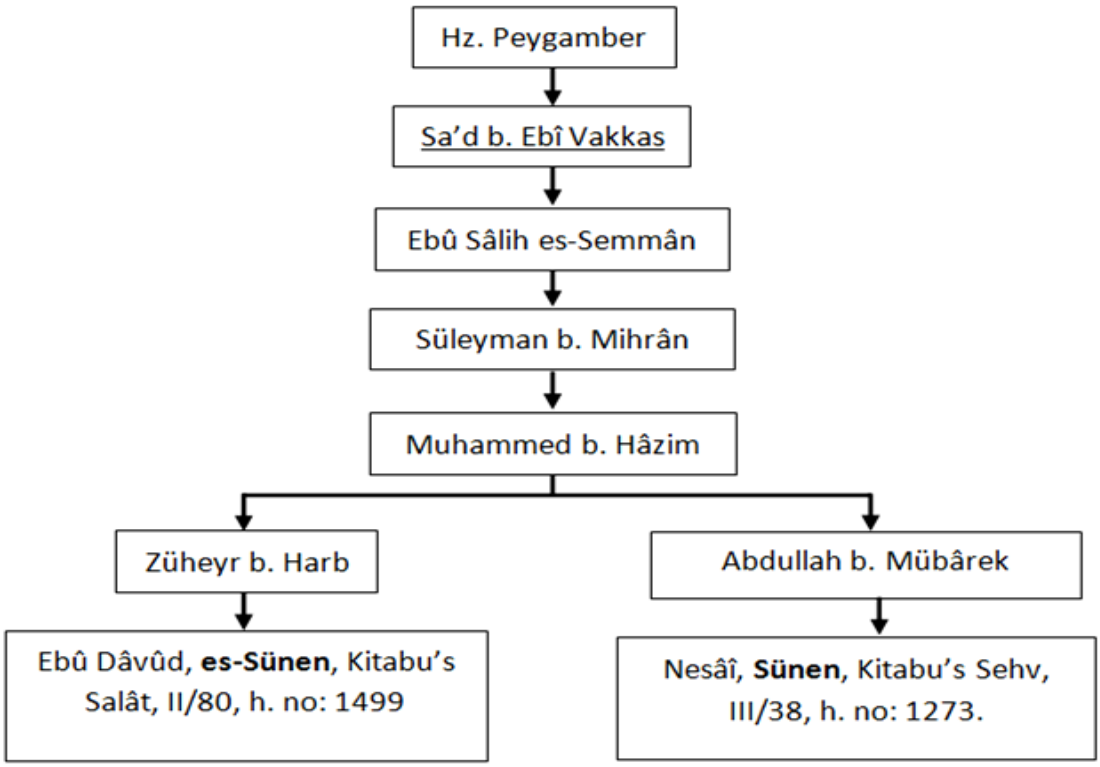
10.4. Numeyr el-Huzai Rivayetleri'nin İsnad Şeması:

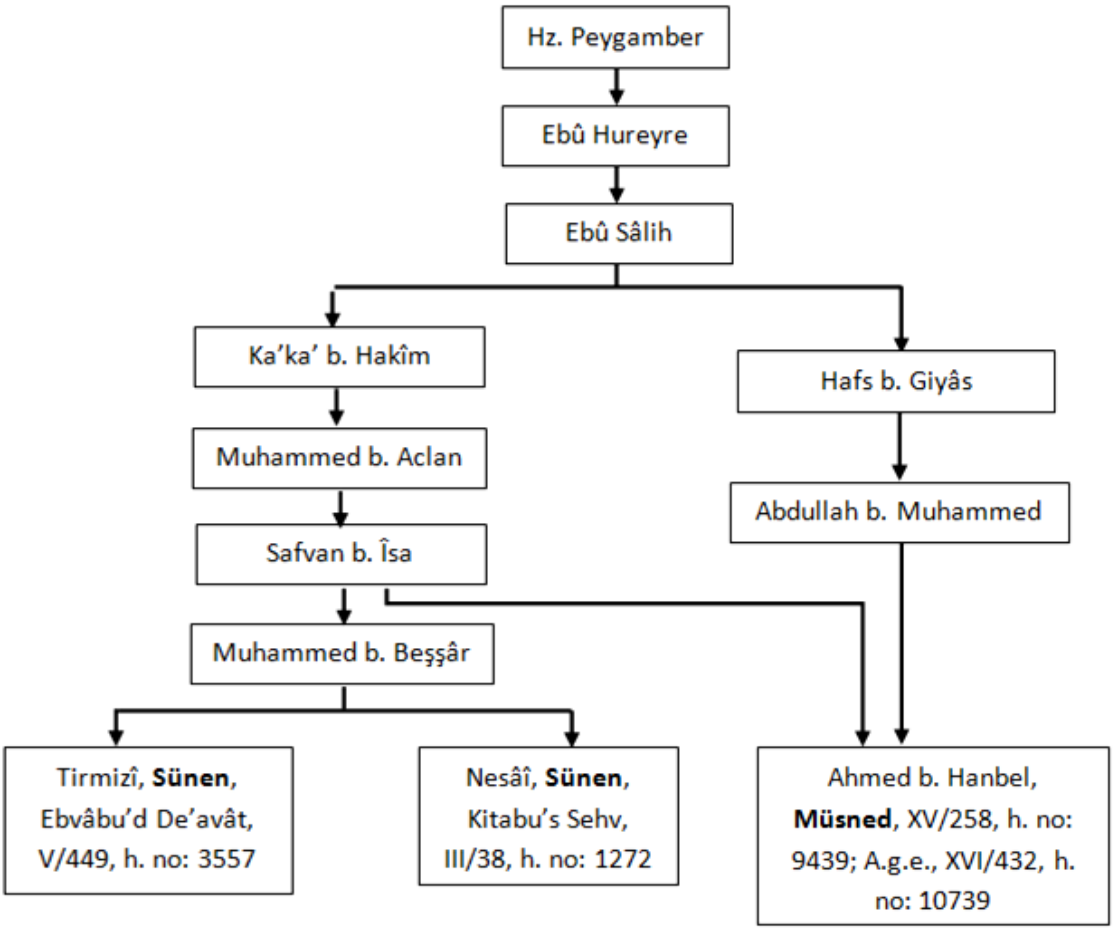
10.5. Hufaf b. Îma Rivayetleri'nin İsnad Şeması:

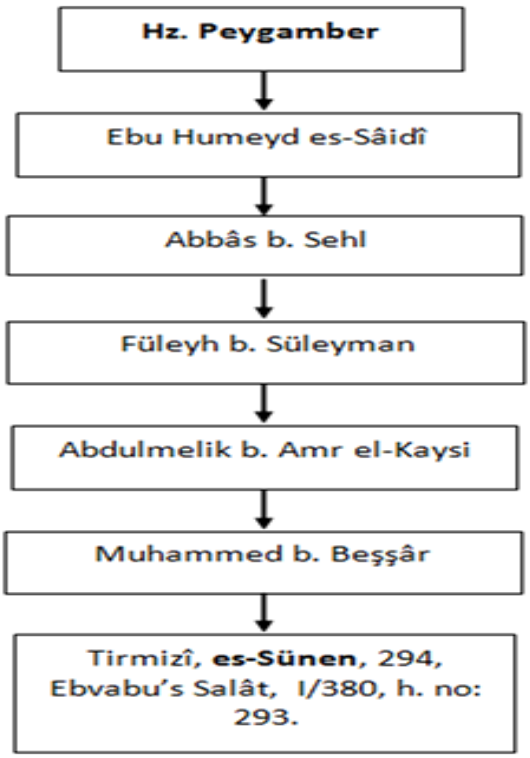
10.6. Sa'd b. Ebi Vakkas Rivayetleri'nin İsnad Şeması:

10.7. Ebu Hureyre Rivayetleri'nin İsnad Şeması:

10.8. Ebu Humeyd es-Sâidî Rivayetleri'nin İsnad Şeması:

Teşehhüd esnasında parmak ile işaret noktasında başlıca üç görüş ortaya çıkmıştır. Bu konuda işaret parmağının hareket ettirilip ettirilmemesi noktasında oluşan görüş ayrılığının yanı sıra, parmak ile işarette bulunmayı haram veya mekruh kabul edenlerde mevcuttur. İşareti kabul edenler arasında ise işaretin şekli ve zamanı hususunda az da olsa görüş ayrılığı söz konusudur.

1. Parmakla işarette bulunmanın sünnet olduğu görüşü

Hanefîlerin Görüşü: Hanefîlerin çoğunluğuna göre teşehhütte sağ el sağ uyluk üzerine, sol el de sol uyluk üzerine konur, parmakların araları biraz açılır ve parmak uçları kıbleye gelecek şekilde konulur. Mutemed olan görüşe göre eller ile diz kapakları tutulmaz. Zira bu durumda parmak uçları kıbleye doğru değil, yere doğru yöneleceğinden bu görüşe fazla itimad edilmemiştir.[172] Bu noktadaki görüş ayrılığının sebebi, bazı rivayetlerde uyluk '**فخذ**', bazı rivayetlerde de diz '**ركبة**' kelimesinin geçmesindendir. Kelime-i şehadet esnasında serçe ve yüzük parmağı kabz edilir, başparmak ve orta parmak ile bir halka yapılır ve nefyde, yani '**لا إلَه** - *ilah yoktur*' lafzı söylendiği esnasında işaret parmağı kaldırılıp işarette bulunulur, ve ulûhiyetin ispatı sırasında, yani '**إلا الله** - *Allah'dan başka*' lafzı söylenirken parmak indirilir. Bu esnada işaret parmağı hareket ettirilmez. Hanefî mezhebinin kurucusu Ebû Hanîfe ve öğrencileri İmam Muhammed ve Ebû Yusuf'un bu görüşte oldukları bildirilmiştir.[173]

Ancak işaret parmağı dışındaki diğer parmakların yumulup yumulmaması noktasında Hanefî mezhebi içerisinde görüş ayrılığı vardır. İmam Muhammed bu yumma

[172] Tahânevî, Zafer Ahmed, Zafer Ahmed, İ'lâ'u's-Sünen, thk. Muhammed Tâkî Osmanî, İdâretu'l Kur'an ve'l Ulûm el-İslâmiyye, Pakistan, 1994, III/88.

[173] İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî (ö. 1252), **Reddü'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr şerhi Tenvîri'l-ebsâr**, nşr. Âdil Ahmed Abdülmevcûd-Ali Muhammed Muavvez, Riyad, Daru Alemi'l-Kütüb, 2003, II/216-218; Kasânî, Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd (ö. 587), **Bedâi'u's-sanâi' fî tertîbi'ş-şerâi'**, nşr. Âdil Ahmed Abdülmevcûd-Ali Muhammed Muavvez, Beyrut: Daru Kütübi'l-İlmiyye, 1986, II/70.

işinin, şehadet parmağı kalkarken sağ elin başparmağı ile orta parmağının halka olacak şekilde bir araya getirilip diğer iki parmağın da yumulmasıyla gerçekleştirileceğini söyler.[174] Bazı Hânefi âlimler de teşehhüdde hiçbir parmağın yumulmaksızın işarette bulunulması gerektiğini savunsa da bu görüş mezhep içerisinde pek kabul görmemiştir.[175]

Hânefîler bu konuda Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Zübeyr ve parmak ile işaret etmeyi ifade eden diğer sahâbîlerin rivayetlerini kendi görüşlerine dayanak olarak almışlardır.

Teşehhüd duasında ise hanefîler, Abdullah b. Mesûd tarafından nakledilen duayı benimsemektedirler.

Şâfiîlerin Görüşü: Sağ el sağ uyluğu üzerine, sol el sol uyluğun üzerine konur. Parmak uçları, parmakların arası açılmadan dizlerin hizasına getirilir. Parmak uçları kıbleye gelecek şekilde konur. Parmakların arası açıldığı takdirde baş parmak kıbleden çevrileceği için parmakların arası açılmamalıdır.[176] Teşehhüt esnasında kelime-i şehadetteki إلا الله lafzına gelince, yani ispatta işaret parmağı dışındaki diğer dört parmak yumulur ve şehadet parmağı ile işarette bulunulur. Şehadet parmağı kaldırıldıktan sonra birinci kâdede ayağa kalkıncaya kadar, ikinci ve son oturuşta da selam verilinceye kadar şehadet parmağının durumu hareketsiz bir şekilde korunur. Şehadet parmağı ile hareketsiz bir şekilde işarette bulunulduğu esnada kişi parmağından gözünü ayırmaz.[177] Ancak başparmağın ve orta parmağın durumu ile ilgili farklı görüşlerde mevcuttur. Bir görüşe göre başparmak ve orta parmak ile bir halka yapılır, serçe ve yüzük parmağı yumularak işarette bulunulur.[178] Diğer bir görüşe göre ise başparmak ve işaret parmağı

[174] İbn Âbidîn, **Reddu'l Muhtâr**, II/218.
[175] İbn Âbidîn, **A.g.e.**, II/218.
[176] Nevevî, Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Şeref (ö. 676), **el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb,** nşr. Muhammed Necib el-Mutî'î, Cidde, Mektebetü'l-İrşad,, III/433; Rafiî, Abdülkerîm b. Muhammed (ö. 623), **el-'Azîz şerhu'l-Vecîz**, nşr. Âdil Ahmed Abdülmevcûd-Ali Muhammed Muavvez, Beyrut, Daru Kütübi'l-İlmiyye, 1997, I/530; Şirbînî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed (ö. 977), **Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-Minhâc**, nşr. Muhammed Halîl Aytânî, Beyrut, Daru'l-Marife, 1997, I/266.
[177] Nevevî, **el-Mecmu'**, III/434; Rafiî, **el-'Azîz**, I/531; Şirbînî, **Muğni'l Muhtâc,** I/267.
[178] Nevevî, **a.g.e.**, III/434; Rafiî, **a.g.e.**, I/531; Şîrâzî, **el-Mühezzeb**, I/263.

dışındaki parmaklar yumulur ve işaret anına başparmak da işaret parmağı gibi açık bırakılır.[179] Mezhep içerisinde en mutemet olan görüşün, tüm parmakların yumulmak suretiyle işarette bulunulması olduğunu ifade eden Nevevî, söz konusu şekillerinde tamamının sünnete uygun olduğunu belirtmektedir.[180] Şafiîler Abdullah b. Abbas tarafından nakledilen 'teşehhüd' duasını daha faziletli görükleri için esas alırlar.

Hanbelîlerin Görüşü: Tıpkı şâfiîlerde oluduğu gibi sol el sol uyluğun, sağ el sağ uyluğun üzerine ve parmak uçları kıbleye gelecek şekilde bitiştirilerek konur. Sağ elin serçe ve yüzük parmağı yumulur, başparmağın ve orta parmağın uçları birleştirilmek suretiyle bir halka yapılır ve şehadet parmağı ile işarette bulunulur. Kelime-i şehadet esnasında lafza-i celâl الله zikredildiğinde şehadet parmağı kaldırılarak işarette bulunulur.[181] Mutemet olmayan bir görüşe göre ise şehadet parmağı teşehhüdün başından sonuna kadar kaldırılır. İmam Ahmed b. Hanbel'in ise serçe, yüzük ve orta parmağını yumduğu ve 'elli' işaretini yaptığı nakledilmiştir.[182] Hanbelî fakihler teşehhüt esnasında serçe ve yüzük parmaklarının yumulması ve başparmağın ve orta parmağın birleştirilmesi suretiyle bir halka yapılması hususunda Vâil b. Hucr ve Abdullah b. Ömer'in rivayetlerini delil olarak kabul etmişlerdir. Parmağın işaret anında hareketsiz kalmasına ise Abdullah b. Zübeyr'in Hz. Peygamber'in parmağını hareket ettirmediğini ifade eden rivayetini delil getirmişlerdir.[183]Hanbelîlerde hanefîler gibi teşehhüd duasında Abdullah b. Mes'ud rivayetini tercih ederler.

Teşehhüd esnasında parmağın hareket ettirilmemesi gerektiğini savunanlar Beyhâkî'nin ifade ettiği gibi, Hz. Peygamber'in parmağını hareket ettirdiğini ifade eden

[179] Şafiî, Muhammed b. İdris (ö. 204), **el-Ümm,** Beyrut, Daru'l-Fikr, 1990,I/139; Nevevî, **a.g.e.**, III/434.
[180] Nevevî, **a.g.e.**, III/434.
[181] İbn Kudâme, Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed el-Makdisî (ö. 620), **el-Muğnî**, nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî - Abdülfettâh Muhammed el-Hulv, Riyad, Daru Alemi'l-Kütüb, 1997, II/219; İbn Müflih, Burhânüddîn İbrâhîm b. Muhammed er-Râmînî (ö. 884), **el-Mübdi' şerhu'l-Mukni'**, nşr. Muhammed Hasan Muhammed Hasan İsmail aş-Şâfiî, Beyrut, Daru Kütübi'l-İlmiyye, 1997, I/410.
[182] İbn Kudâme, **el-Muğnî**, II/219.
[183] İbn Kudâme, **a.g.e.**, II/219.

rivayetteki ‘hareketi’ işarete hamletmişler, bu sebeble hareketin devamlılık arz etmediğini savunmuşlardır.

2. Parmağın devamlı surette hareket ettirilmesiyle beraber işarette bulunmanın sünnet olduğu görüşü

Mâlikîlerin Görüşü: Sol el sol uyluğun üzerine bırakılır. Sağ el, başparmak tarafı yukarı getirilerek sağ uyluğun üzerine konur. Sağ elin serçe, yüzük ve orta parmağı yumulur, bu üç parmak baş parmağın altına gelecek şekilde başparmağa bitiştirilir ve şehadet parmağı ile işarette bulunulur. Şehadet parmağı teşehüttün başından selam verinceye kadar hafif bir şekilde sağa ve sola devamlı olarak hareket ettirilir. Mâlikî mezhebinde kabul gören bu görüş, Vâil b. Hucr rivayetinde yer alan ‘ **يحركها** - *hareket ettirirdi’* ifadesine dayanmaktadır. Ayrıca mezhep içerisinde parmağın hareketsiz bir şekilde kaldırılarak işarette bulunulması görüşüde mevcuttur, ancak bu görüş pek kabul görmemiştir.[184] Mâlikîler ‘teşehhüd duası’ olarak Hz. Ömer rivayetini benimsemektedirler.

Muasır muhaddislerden Albânî, teşehhütte şehadet parmağının devamlı surette hareket ettirilmesinin Hz. Peygamber’in sünneti olduğunu ifade eder. ‘ **يحركها** - *hareket ettirirdi’* ifadesinin yer aldığı Vâil b. Hucr rivayetinin ve teşehhüt esnasında parmak ile işarette bulunmanın şeytana demir kamçıdan daha şiddetli olduğunu ifade eden rivayetin bu konuda kesin delil ifade ettiğini ileri sürer. Parmağın devamlı surette hareket ettirilmesinin sebebini ise şöyle açıklamaktadır: Hz. Peygamber’in teşehhüd esnasında dua ettiğini ifade eden rivayetler bu konuda delil teşkil etmektedir. Zira teşehhüdde dua, teşehhüdün başından selam verilinceye kadar devam etmektedir. Ayrıca teşehüdde işareti sınırlandırmanın, bir defaya mahsus işarette bulunmanın sünnette yeri olmadığını iddia

[184] İbn Abdülber, **el-İstizkâr**, IV/261-262; Derdîr, Ebü’l-Berekât Ahmed b. Muhammed (v. 1201/1786), **Şerhu’l-Kebîr**, Kahire, Daru İhyai’l-Kütübi’l-Arabiyye, I/250-251.

etmektedir. Kelime-i şehadet esnasında lafza-i celâl الله zikredildiğinde işarette bulunan Hanbelilerin, bu sınırlama olmasaydı mezhepler arasında en sağlam görüşe sahip olacaklarını dile getirmektedir.[185]

Bir diğer muasır Ebû Bekir Cezayirî *'el-Gavlu'l Faslu'l Mubîn'* adlı eserinde bu noktaya temas etmiştir. Ona göre ' **يحركها** - *hareket ettirirdi'* lafzını içeren rivayetler, ilk ve son teşehhüdde işaret parmağının devamlı surette hareket ettirilmesinin meşru olduğuna kesin bir şekilde delalet etmektedir. ' **يحركها يدعو بها** - *parmağı ile hareket ettiğinde onunla dua ederdi'* ifadesi, parmağı hareket ettirmek suretiyle onunla işarette bulunmanın, tesehhüdün başlama anından selam verip namazdan çıkıncaya kadar devam ettiğine delalet etmektedir diyerek hiçbir mezhebin ilk ve son tesehhüdde tahriki nefyetmediği iddiasında bulunur.[186]

3. Teşehhüdde parmak ile işarette bulunmanın mekruh veya haram olduğu görüşü

Teşehhüdde parmak ile işarette bulunmanın mekruh olduğu görüşü bazı Hanefî âlimler tarafından benimsenmiştir. İbn Âbidîn *'Rafu't Tereddüd fi Akdi'l-Esabi' inde't-Teşehhüd'* adlı risalesinde, bu görüşün fetva vermeye ehil Hanefî âlimler tarafından nakledildiğinden bahseder.[187] Hanefî âlim Lütfullah Keydânî bu konuda biraz daha ileri giderek, teşehhüt anında parmak ile işaretin haram olduğuna hükmetmiştir. Yazdığı *'Şurûtu's Salât'* adlı eserinde, ehli hadis gibi parmak ile işareti 'namazın haramları' bölümünde zikretmiştir.[188] Leknevî'de bu konuda aynı görüşü benimseyen bazı Hanefîleri zikredip onları tenkid etmektedir. Leknevî, üç büyük mezheb imamının

---

[185] Albânî, Muhammed Nasıruddîn, **Sıfatu Salatu'n Nebî**, Beyrut, el-Mektebetu'l İslâmî, 1987, s. 140.
[186] Cezâirî, Ebû Bekir, **el-Gavlu'l-Faslu'l-Mubîn fî Tahrîk es-Sebabe fi't-Teşehhüdeyn**, Medine, Mektebetü'l Ulûm ve'l Hikem, s. 11.12.
[187] İbn Âbidîn, **Resâilu İbn Âbidîn - Rafu't Tereddüd fi Akdi'l-Esabi' inde't-Teşehhüd**, s. 124-125.
[188] Keydânî, **Şurûtu's-Salat**, yazma (Universitatbibliothek Leipzig, inventarnummer: Ms.or. 347a), varak 4, (Şahin Sami, **Tahiyyatta Parmakla İşaret Etme İle İlgili Rivayetlerin Tahlîli Ve Fıkhî Yaklaşımlar**, s. 232 naklen).

teşehhüdde işarette bulunmayı tavsiye ettiğini, söz konusu kişilerin üç imama muhalefet ettiklerini ifade eder. Daha da önemlisi, bu görüş sahiplerinin Hz. Peygamber'den sâbit olarak nakledilen hadislere muhalefet içinde olmalarıdır. Bu konuda mezhep imamlarımız parmakla işareti kabul etmeseler dahi, Hz. Peygamber ve ashâbının amel ettiği gibi amel edilmesi gerekmektedir. Kaldı ki mezhep imamlarımız parmak ile işaret etme görüşünü savunmuşlardır.[189]

Bu konuda İmam Nevevî de, parmak ile işaretin haram olduğunu iddia edenlerin görüşlerini nakletmiştir. Bizzat bu görüşün zayıf olduğunu belirten Nevevî, teşehhüdde bu hareketin namazı bozduğunu, ve bu sebeble haram kabul edildiğini belirtir. Ancak bu görüşün zayıf ve şaz olduğunu ifade eder.[190]

Hânefîlerin yaygın olduğu bazı ülkelerde teşehhüt anında parmak ile işarette bulunmanın caiz olmadığı görüşü ciddi bir şekilde benimsenmiştir. Bu konuda o kadar aşırı gidilmiştirki, parmakla işareti caiz görmeyen mutaassıplar, teşehhüdde işarette bulunan müslümanların parmaklarını kırdıkları ifade edilmiştir.[191]

Bu hareketi mekruh veya haram olduğunu kabul etmeyip, ihtiyaten bu işaretin terk edilmesi gerektiğini savunanlar da vardır. Büyük mutasavvıf İmam Rabbânî bu konuda parmak ile işaretin caiz kabul edildiğini, bunun yanı sıra işaretin zamanı ve keyfiyeti bilinemeyeceğinden caiz görülmediğini de ifade eder. Bu nedenle mukallit kişilerin, müçtehid insanların haram veya mekruh gördüğü parmak ile işarete kalkışmamaları gerektiğini ifade eder.[192]

---

[189] Leknevî, Ebu'l-Hasenât Muhammed Abdülhayy el-Hindî, **et-Ta'liku'l-Mümeccid ala Muvatta' Muhammed**, thk. Takiyyuddîn en-Nedvî, Bombay, 1991. , I/464. (Şahin Sami, **Tahiyyatta Parmakla İşaret Etme İle İlgili Rivayetlerin Tahlîli Ve Fıkhî Yaklaşımlar**, s. 231 naklen).

[190] Nevevî, **el-Mecmu'**, III/433.

[191] Şahin Sami, **Tahiyyatta Parmakla İşaret Etme İle İlgili Rivayetlerin Tahlîli Ve Fıkhî Yaklaşımlar**, s. 232

[192] İmam-ı Rabbanî, Mektûbât'ı İmam-ı Rabbânî, 312. Mektub.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Bu çalışmamızda Hz. Peygamber'in teşehhüd esnasında şehadet parmağı ile işarette bulunmasını ifade eden rivayetleri incelemeye çalıştık. Farklı konulara temas eden rivayetlerin ilk olarak sened tahlillerini yapılmıştır. İsnadda yer alan 'sahabe ravileri, **الصحابة كلهم عدول**' - sahabenin tamamı âdildir' prensibi mucibince, cerh - tadil değerlendirmesine tâbî tutulmamışlardır. Diğer râviler hakkında ise hadis otoritelerinin görüşleri verilmek sureti ile cerh - tadil değerlendirmeleri yapılmıştır.

Konularına göre ayırmaya çalıştığımız söz konusu rivayetlerin metin tahlilleri titizlik ile ele alınmış ve aynı noktaya temas eden farklı rivayetlerin ifadeleri belirtilmek suretiyle hiçbir kapalılığa yer verilmemeye çalışılmıştır.

Teşehhüdde parmak ile işaret noktasında vârid olan bazı rivayetlerde ellerin, kolların ve dirseklerin konumu da ifade edilmiş ve bu noktaya temas eden rivayetler belirlenmiştir. Bu rivayetlerden anlaşılacağı üzere teşehhüd anında ellerin, kolların ve dirseklerin konumu noktasında tabiî bir esneklik söz konusudur. Sahabelerin faklı gözlemleri sonucu ortaya çıkan farklı ifadelerin temel sebebi budur. Her insanın yapısı ve kalıbı farklı olduğundan, teşehhüd anında ellerin uyluklar üzerine tabii bir şekilde bırakılması gerektiği anlaşılmaktadır.

Araştırmamızın temel konusu olan teşehhüdde parmak ile işarette bulunma hususunda toplam sekiz sahabeden nakledilen rivayetlerin hepsinde, Hz. Peygamber'in şehadet parmağı ile işarette bulunduğu açıkça ifade edilmektedir. Ancak bu işaretin ne zaman ve ne şekilde yapıldığı açıkça ifade edilmemiştir. Sahabelerin farklı zaman ve mekanlarda farklı gözlemleme ve algılamaları sonucu ortaya çıkan ifade farklılıkları, hareketin zamanı ve şekli noktasında bir takım ihtilafların çıkmasına sebep olmuştur. Ortaya çıka ihtilafların temel sebebi, bu sünnetin kavlî değil, fiilî bir sünnet olmasıdır.

Bu hususta meydana gelen en büyük ihtilaf, işaret esnasında parmağın hareket ettirilip ettirilmemesi meselesidir. Abdullah b. Zübeyr rivayetinin Ziyad b. Sa'd tarikinde

yer alan ‘ **لا يحركها** - *hareket ettirmezdi*’ ile Vail b. Hucr rivayetinin Zaide b. Kudâme tarikinde yer alan ‘**يحركها** - *hareket ettirirdi*’ ifadeleri arasında ihtilaf söz konusudur. Yapılan incelemeler neticesinde hem Abdullah b. Zübeyr rivayetinde Ziyad b. Sa’d’ın, hemde Vail b. Hucr rivayetinde Zaide b. Kudâme’in bu ifadelerde *teferrüd* ettikleri anlaşılmıştır. Söz konusu râvilerin diğer sika râvilere aykırı olarak ve tek başına naklettikleri rivayetler *‘şaz hadis’* katagorisine dahil olmakta ve dolayısıyla *zayıf* kabul edilmektedirler. Bu durumda diğer *‘mahfûz’* rivayetler esas alınmalı ve onlara göre hüküm verilmelidir. Söz konusu *‘mahfuz’* rivayetlerde ise Hz. Peygamber’in teşehhüd esnasında parmağı ile işarette bulunduğu açıkca ifade edilmekte, ancak devamlı surette hareket ettirdiğini ifade eden bir karine bulunmamaktadır. Ayrıca Hz. Peygamber’in teşehhüdde parmağı ile işarette bulunduğu esnada, gözlerini parmağından ayırmadığını ifade eden rivayetler, parmağın devamlı surette hareket ettirilmediğine delalet etmektedir. Aksi durumda gözlerinde sürekli hareket ettirilmesi gerekmetedir. Gözlerin devamlı surette parmak ile beraber hareket ettirilmesinin ise namazda huşuya manî bir durum olduğu aşikardır. Aynı şekilde Hz. Peygamber’in parmağını dikmek suretiyle işarette bulunduğunu ifade eden rivayetler, hareketsiz bir şekilde işarete delalet etmektedir. Zira dikili bir şeyin devamlı surette hareket etmesi söz konusu değildir.

Şehadet parmağı dışında diğer parmakların durumunu açıklayan ifadeler arasında da farklılıklar göze çarpmaktadır. Ancak bu ifade farklılıklarını çelişki olarak addetmek doğru bir yaklaşım tarzı değildir. Zira işaret esnasında diğer parmakların durumunu ifade etmek için kullanılan kavramlar aslında aynı durumu açıklamak için kullanılmıştır. Sahabîler, Hz. Peygamber’in diğer parmaklarını yummak sureti ile işarette bulunmasını anlatmak istemişlerdir. Bunun için diğer parmakların durumu sayılardan ilham alınarak veya bir halkaya benzetilerek anlatılmaya çalışılmıştır. Bu noktada ifade edilmesi gereken husus, tıpkı ellerin ve kolların durumunda olduğu gibi, parmakların yumulması noktasında da doğal bir esnekliğin söz konusu olduğudur.

Hz. Peygamber'in işaret esnasında duâda bulunduğu bazı rivayetlerde ifade edilmektedir. Ancak bu duânın teşehhüdün hangi aşamasında yapıldığı net bir şekilde açıklanmamıştır. Bu durumda Hufaf b. Îma'nın, Hz. Peygamber'in bu işareti Hz. Allah'ın ulûhiyetini ikrar etmek için yaptığını açıklaması, işaretin ve duânın hangi aşamada yapıldığını açığa çıkarmaktadır. Hz. Allah'ın birliğine şahitlik edildiği esnada ' **اشهد ان لا أله الا الله** - *şahitlik ederimki Allan'tan başka ilah yoktur*' şehadet parmağı ile işarette bulunulduğu anlaşılmaktadır. Hz. Allah'ın birliğini ikrar etmek için işarette bulunulduğunu Sa'd b. Ebî Vakkas ve Ebû Hureyre'nin rivayetlerinde de anlamak mümkündür. Sa'd b. Ebî Vakkas'ın iki parmağı ile işarette bulunduğu esnada, bizzat Hz. Peygamber'in tek parmak ile işaret bulunmasını emretmesi, Hz. Allah'ın birliğini ve ulûhiyetini ikrar etmek için olduğu âşikardır.

Teşehhüdde parmağın durumunu açıklama noktasında farklı fıkhî yaklaşımlar olduğunu görmekteyiz. Bunun nedeni, teşehhüdde parmakla işarette bulunmayı ifade eden rivayetlerin tam açıklayıcı nitelik taşımamasındandır. Zira bu konuda vârid olan rivayetler, Hz. Peygamber'in 'kavlî sünneti' değil, 'fiilî sünneti'dir ve netice itibariyle sahabelerin farklı gözlemlemeleri sonucu faklı şekillerin meydana gelmesi gayet doğaldır. Bundan dolayı farklı fıkhî yaklaşımların ortaya çıkması da kaçınılmazdır. Zira mezheplerin farklı delilleri esas almaları veya aynı delilleri farklı yorumlamaları, kendi usul ve yöntemleri çerçevesinde hüküm çıkarmaları sonucu farklılıklar meydana gelmektedir. Uygulama noktasında ortaya çıkan ihtilaflar, içtihad farklılığından kaynaklanmaktadır. Teşehhüdde parmağın ne zaman, ne şekilde ve ne kadar süre ile kaldırılması noktasında farklı yaklaşımların ortaya çıkmasının temel sebebi budur. Her mezhep kendi sistematiği içerisinde en tutarlı yolu izlemiş ve kendilerine göre en doğru olanı benimsemiştir. Ancak bunun yanında parmağın durumunu açıklayan farklı delillerin mevcut olmasından dolayı, farklı yaklaşımları 'yanlış' veya 'eksik' görmemişler, bu konuda bir genişliğin söz konusu olduğunu ifade etmişlerdir. Netice itibariyle her

mezhebin kendi içerisinde tutarlı olduğunu söyleyebiliriz. Ancak bizim kanaatimize göre, bu konudaki araştırmamızı ve özellikle namaz kılarken edebi ve huşûyu göz önünde bulundurduğumuz takdirde en isabetli yaklaşım, şehadet parmağı ile hareketsiz bir şekilde işarette bulunulması gerektiğini tavsiye eden yaklaşımlardır.

Gündelik hayatımızda pek önemsemediğimiz veya fark etmediğimiz teşehhüdde işaret parmağının durumu, aslında farklı yaklaşımlara karşı sergilememiz gereken tavır noktasında bizlere ışık tutmaktadır. Tıpkı namaz kılarken beraber saf tuttuğumuz insanların bu konudaki farklı uygulamarını hoşgörü ile kabul ettiğimiz gibi, diğer konularda da, nassların ve delillerin el verdiği sürece, farklı yaklaşımların olabileceğini aynı hassasiyetle kabul etmemiz ve saygı duymamız gerekmektedir. Bu vesile ile, ortaya çıkan farklılıkların gündelik hayatımızı kolaylaştıran bir rahmet ve zenginlik olduğu kolayca anlaşılacaktır.

Dikkat çekmemiz gereken bir diğer husus, yukarıda belirttiğimiz gibi, gündelik hayatta pek önemsemediğimiz bu konuya sahabîlerin ne kadar önem verdiğidir. Hz. Peygamber'in her hareketini titizlik ile takip edip kayda almışlar ve nesiller boyu bu dinin yaşanmasına vesile olmuşlardır. Aynı şekilde, bizlerin pek önemsemediği bu ve bunun gibi diğer bir çok 'bilgiyi', 'değeri', 'medeniyeti', yani 'hadisleri' sonraki nesillere aslına uygun bir şekilde nakledilmesi adına farklı usûl ve ilimler ortaya çıkaran *'kadim hadis medeniyetimizin'* değeri ve önemi bir kez daha gözler önüne serilmiştir.

KAYNAKÇA

ÂBÎ, Muhammed b. Halîfe el-Veşnânî, *Şerhu'l âbî a'lâ Müslim, (İkmalu İkmalu'l Muallim),* Thk. Muhammed Sâlim Hâşim, Daru'l Kutubu'l İlmiyye, Beyrût,1994, V/504.

AHMED B. HANBEL, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed b. Hanbel b. Helâl b. Esed eş-Şeybâni (ö. 241), *Müsned*, thk. Şu'ayb el-Arnavut ve dğr., Müessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1995, I-XLV+V.

ALBÂNÎ, Muhammed Nasıruddîn, *Sıfatu Salatu'n Nebî*, Beyrut, el-Mektebetu'l İslâmî, 1987.

----------, *Tâmamü'l-minne fi't-ta'lîk alâ fıkhi's-sünne*, 5. Basım, Riyad, Dârü'r-Râye.

ATAR, Fahrettin, 'Teşehhüd', DİA, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011, XL, ss. 563-564.

AZÎMÂBÂDÎ, Ebû Abdurrahman Muhammed Eşref b. Emir b. Ali b. Hıdır, *Avnu'l-Ma'bûd Şerhu Sünen'i Ebû Dâvûd*, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415, I-XIV.

BEYHÂKÎ, Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyin b. Alî (ö.458), *es-Sünenü'l Kübrâ*, thk. Muhammed Abdulkadir 'Atâ, Beyrut, Dâru'l Kutubu'l İlmiyye, 2003, I-XI.

----------, *Marifetü's Süneni ve'l Asâr*, thk. Abdulmûtî Emîn, Kahire, Dâru'l Vefâ - Beyrut, Dâr'u Kuteybe, 1991, I-XV.

BUHÂRÎ, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail b. İbrâhim (ö. 256), *el-Câmiu's-Sahîh*, thk. Muhammed Züheyr en-Nasır, Beyrut, Dâru Tavkı'n-Necât, 1422, I-IX.

CEZÂİRÎ, Ebû Bekir, *el-Gavlu'l-Faslu'l-Mubîn fî Tahrîk es-Sebabe fi't-Teşehhüdeyn*, Medine, Mektebetü'l Ulûm ve'l Hikem, s. 11.12.

DÂRİMÎ, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahmân b. Behram (ö. 255), *Sünen-i Dârimî*, thk. Hüseyin Selîm ed-Dârânî, Dâru'l Muğnî, Riyad, 2000, I-IV.

DERDÎR, Ebü'l-Berekât Ahmed b. Muhammed (v. 1201/1786), *Şerhu'l-kebîr*, Kahire: Daru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, ts., I-IV.

EBÛ DÂVÛD ES-SİCİSTÂNÎ, Süleyman b. el-Eş'as b. İshâk (ö. 275), *es-Sünen*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamid, Beyrut, Mektebetu'l Asriyye, I-IV.

İBN ABDÜLBER, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr en-Nemerî (ö. 463), *el-İstizkârü'l-câmi' li-mezâhibi fukahâi'l-emsâr ve 'ulemâi'l-aktâr fîmâ tezammenehü'l-Muvatta'*, nşr. Abdülmutî Emîn Kal'acî, Beyrut, Daru Kuteybe / Kahire, Daru'l-Va'y, 1993, I-XXX.

İBN ÂBİDÎN, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî (ö. 1252), *Resâilu İbn Âbidîn - Rafu't Tereddüd fi Akdi'l-Esabi' inde't-Teşehhüd*, Thk. Seyyit Muhammed Emin Efendi, Dâiretu'l Meârif el-Arabiyye, 1921.

----------, *Reddü'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr şerhi Tenvîri'l-ebsâr*, nşr. Âdil Ahmed Abdülmevcûd-Ali Muhammed Muavvez, Riyad, Daru Alemi'l-Kütüb, 2003, I-XIV.

İBN EBÎ HÂTİM, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Ebî Hâtim Muhammed b. İdrîs b. Münzir et-Temimî el-Hanzalî er-Râzî (ö. 327/938), *Kitabü'l-Cerh ve't-Ta'dîl*, Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1953, I-IX.

İBN HACER, Ahmed b. Ali Ebu'l-Fadl el-Askalânî (ö. 852), *Takrîbu't-Tehzîb*, thk. Muhammed 'Avvâme, Haleb, Dâru'r-Raşîd, 1991.

----------, *Tehzîbu't-Tehzîb*, thk. İbrahim Zeybek - A'dil Mürşid, Beyrut, Müessesetü'r Risale Naşirûn, 2014, I-IV.

İBN HİBBÂN, Muhammed b. Hibbân b. Ahmed Ebî Hâtim et-Temîmî el-Büstî (ö. 354), *es-Sikât*, thk. Muhammed Abdulmuîd Hân, Dâiretu'l-Me'ârifi'l-Osmaniyye, 1973, I-IX.

İBN HUZEYME, Muhammed b. İshâk b. Huzeyme es-Sülemî (ö. 311), *Sahihu İbn Huzeyme*, thk. Muhammed Mustafa el-A'zamî, Beyrut, el-Mektebü'l-İslâmî, 1980, I-IV.

İBN KUDÂME, Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed el-Makdisî (ö. 620), *el-Muğnî*, nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî - Abdülfettâh Muhammed el-Hulv, Riyad, Daru Alemi'l-Kütüb, 1997, I-XV.

İBN MÂCE, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî (ö. 273/887), *es-Sünen*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Beyrut, Dâru İhyâi Kutubi'l Arabiyye, I-II.

İBN MÜFLİH, Burhânüddîn İbrâhîm b. Muhammed er-Râmînî (ö. 884), *el-Mübdi' şerhu'l-Mukni'*, nşr. Muhammed Hasan Muhammed Hasan İsmail aş-Şâfiî, Beyrut, Daru Kütübi'l-İlmiyye, 1997, I-VIII.

İBN SA'D, Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Hâşimî el-Basrî (ö. 230), *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, thk. Muhammed Abdülkadir Atâ, Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1990, I-VIII.

KARABACAK, Mustafa, *Teşehhütte Şehadet Parmağın Durumu*, Dini Araştırmalar Dergisi, sayı 18, yıl 2018.

KÂSÂNÎ, Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd (ö. 587), *Bedâi'u's-sanâi' fî tertîbi'ş-şerâi'*, nşr. Âdil Ahmed Abdülmevcûd-Ali Muhammed Muavvez, Beyrut: Daru Kütübi'l-İlmiyye, 1986, I-VII.

LEKNEVÎ, Ebu'l-Hasenât Muhammed Abdülhayy el-Hindî, *et-Ta'liku'l-Mümeccid ala Muvatta' Muhammed*, thk. TakiyyuddÎn en-Nedvî, Bombay, 1991.

MALİK B. ENES, Ebû Abdullah el-Asbahî (ö. 179), *el-Muvatta'*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, thk. Muhammed Fuâd Abdülbaki), Beyrut,1985.

MİZZÎ, Cemalüddîn Ebu'l-Haccâc Yûsuf (ö. 742), *Tehzîbu'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, thk, Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf, Beyrut, Muessetu'r-Risâle, 1994, I-XXXV.

MÜSLİM, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyri en-Neysâbûrî (ö. 261), *el-Câmi'u's-Sahîh*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Beyrut, Dâru İhyâi't-Turâs el-Arabî, 1991. I-V.

NESÂÎ, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şu'ayb (ö. 303), *es-Sünenü's-Suğrâ*, thk. Abdulfettâh EbÛ Ğudde, Haleb, Mektebe el-Matbûât el-İslâmiî, 1986, I-IX.

NEVEVÎ, Ebû Zekeriyyâ Muhyiddin Yahya b. Şeref (ö. 676), *el-Menhec Şerhu Sahîhi Müslim b. Haccâc*, 2. Basım, Dâru ihyâi't-Türasi'l-Arabî, Beyrut, 1392.

----------, Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Şeref (ö. 676), *el-Mecmû‘ şerhu’l-Mühezzeb*, nşr. Muhammed Necib el-Mutî‘î, Cidde, Mektebetü’l-İrşad, ts., I-XXIII.

RÂFİÎ, Abdülkerîm b. Muhammed (ö. 623), *el-‘Azîz şerhu’l-Vecîz*, nşr. Âdil Ahmed Abdülmevcûd-Ali Muhammed Muavvez, Beyrut, Daru Kütübi’l-İlmiyye, 1997, I-XIII.

ŞÂFİÎ, Muhammed b. İdris (ö. 204), *el-Ümm*, Beyrut, Daru’l-Fikr, 1990, I-VIII.

ŞAHİN, Sami, *Tahiyyatta Parmakla İşaret Etme İle İlgili Rivayetlerin Tahlîli Ve Fıkhî Yaklaşımlar*, C.Ü. İlahiyat Fakğltesi Dergisi, sayı 2, yıl 2012, XIV/208.

ŞİRBÎNÎ, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed (ö. 977), *Muğni’l-muhtâc ilâ ma‘rifeti me‘ânî elfâzi’l-Minhâc*, nşr. Muhammed Halîl Aytânî, Beyrut, Daru’l-Marife, 1997, I-IV.

TABERÂNÎ, Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb eş-Şâmî (ö. 360), *el-Mu’cemu’l-Kebîr*, thk. Hamdî b. Abdulmecîd es-Selefî, Kahire, Mektebetü İbn Teymiye, I-XXV.

TEHÂNEVÎ, Zafer Ahmed, *İ‘lâ’u’s-Sünen*, thk. Muhammed Tâkî OsmanÎ, İdâretu’l Kur’an ve’l Ulûm el-İslâmiyye, Pakistan, 1994.

TİRMİZÎ, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ (ö. 279), *es-Sünen*, Dâru’l-Ğarbi’l-İslâmî, thk. Beşşâr Avvâd Ma’rûf, Beyrut, 1996, I-VI.

ZEHEBÎ, Şemsü’d-Dîn Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osman (ö. 748), *el-Kâşif fi Ma’rifeti men lehû Rivaye fi’l-Kütübi’s-Sitte*, Daru’l-Kıble, Cidde, 1992, I-II.

----------, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, thk. Şuayb el-Arnavut, Beyrut, Müessesetu’r-Risâle, 1984, I-XXV.

ÖZET

Teşehhüdde Şehadet Parmağının Durumu

Mahmut GÜLEÇ

Yüksek Lisans Tezi

ANKARA ÜNİVERSİTESİ; SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ; TEMEL İSLAM BİLİMLERİ (Hadis) ANABİLİM DALI

Danışman: PROF. DR. ENBİYA YILDIRIM

İslam'ın şartlarından olan namaz ibâdeti Kur'an'da farz kılınmış ve Hz. Peygamber tarafından nasıl kılınması gerektiği öğretilmiştir. Namazın kılınışı noktasında, namazın farzları dışında kalan fiiller arasında birtakım farklılıklar söz konusudur. Namazın farzlarından olan ka'de'de, teşehhüd esnasında şehadet parmağının durumu ile ilgili de faklı uygulamalar mevcuttur. Bunun sebebi ise, teşehhüd esnasında parmağın durumunu ifade eden rivayetlerin çeşitlilik arz etmesidir. Biz bu çalışmamızda bu farklılıkları tespit etmeye ve ortaya çıkan ihtilafları gidermeye çalıştık. Bu çeşitli ifadelerin neticesinde ortaya üç faklı yaklaşım ortaya çıkmıştır. Çoğunluğun kabul ettiği görüşe göre teşehhüdde işarette bulunmak sünnettir. İkinci yaklaşımı benimseyenlere göre ise bu işaretin yanı sıra parmağın hareket ettirilmesi gerekmektedir. Son olarak teşehhüdde işaretin haram veya mekruh olduğunu savunanlar da mevcuttur.

Anahtar Kelimeler: Teşehhüd, namaz, işaret, parmak.

ABSTRACT

The Status Of The Forefinger During Tashahud

Mahmut GÜLEÇ

ANKARA UNİVERSİTY; GRADUADE SCHOOL OF SOCİAL SCİENCES (GSoSS); BASİC İSLAMİC SCİENCES; HADİTH DEPARTMENT

Master's Thesis,

Advisor: PROF. DR. ENBİYA YILDIRIM

As one of the Pillars in Islam the Salat is obligatory according to the Kur´an and taught how it must be performed by the Prophet. There are a few differences between the performances if they aren't within the obligatory acts. In the act of using the forefinger while sitting in the Tashahud in the Ka´de sitting position shows also some differences in performances. The reason for this different execution's leys within the variety of narrations of the Hadith with this subject. In this Study we tried to detect those differences and to eliminate all disputes related to this subject. As a result of those different narrations three major opinions established themselves. The most prevalent opinion is that to point with the forefinger while sitting in the Tashahud is sunnah. In the second opinion it is also demanded to move the finger while pointing with it. The last opinion claims that to point with the forefinger while sitting in the Tashahud is haram or mekruh.

Key words: Tashahud, prayer, mark, forefinger.